

Het verre verleden van een Moor

Het verre verleden van een Moor

Archeologisch onderzoek bij Boterstraat 4 en 6/8 in 2011 (11BTS)

Rob Roedema en Peter Bitter

Een uitgave in de reeks
Rapporten over Alkmaarse Monumenten en Archeologie

RAMA 21

alcmaria victrix
gemeente ALKMAAR

Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie
RAMA 21

Het verre verleden van een Moor

Archeologisch onderzoek bij Boterstraat 4 en 6/8 in 2011 (11BTS)

Rob Roedema en Peter Bitter
m.m.v.
Jan Klinkert, Sjaak Waterlander en M.Dominguez Delmas

INHOUD:

p.2 **1. Inleiding**
Locatie en vraagstellingen
Administratieve gegevens
p.5 **2. Opgravingsresultaten**
De ondergrond
Boterstraat 6/8
Boterstraat 4
p.21 **3. Archiefstukken en archeologische vondsten**
Boterstraat 6/8
Boterstraat 4
p.25 **4. Vondstcomplexen** (P.B.)
Beerput 4A
Beer in sloopspoor 4E
Beerput 5F
p.37 **5. Samenvatting en conclusies**
p.38 **6. Literatuur**

p.39 **BIJLAGEN**
p.40 Bijlage 1 Stratigrafische matrix en sporenlijst
p.48 Bijlage 2 Vondstenlijst
p.51 Bijlage 3 Zoöarcheologisch vondstmateriaal (S.W.)
p.55 Bijlage 4 Archiefbronnen (J.K. m.m.v. P.B.)
p.61 Bijlage 5 Dateringen van enkele aardewerktypen (P.B.)
p.66 Bijlage 6 Resultaten dendrochronologisch onderzoek (M.D.D.)

p.71 **SUMMARY**: *The long history of a Moor. Excavations at Boterstraat 4 and 6/8 in 2011*

p.73 **Catalogus van voorwerpen van keramiek en glas** (P.B. en R.R.)

Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 21

ISBN/EAN: 978-90-820837-2-9

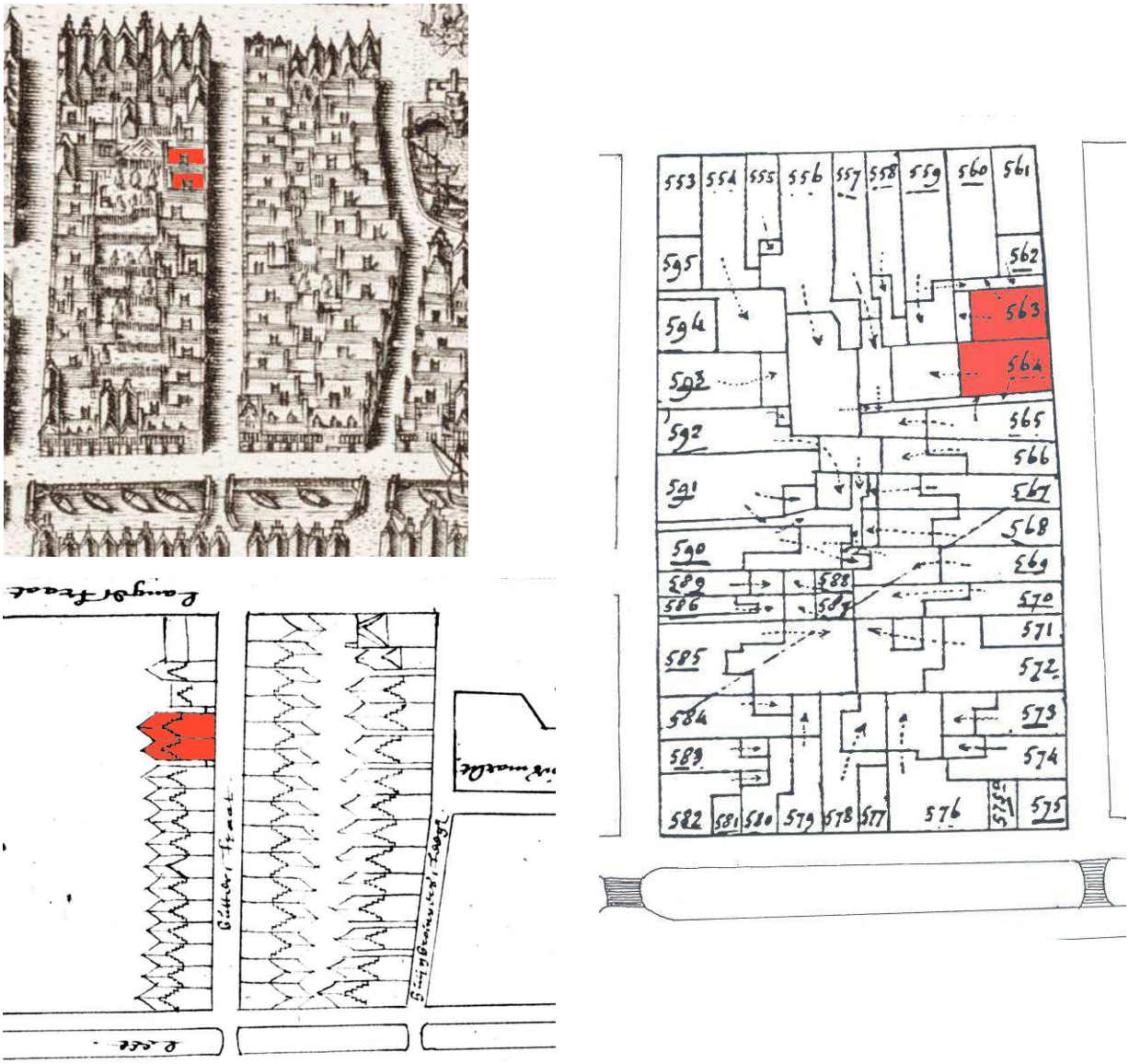
Fotografie: Peter Bitter en Rob Roedema (tenzij anders vermeld)
Tekenwerk: Rob Roedema en Peter Bitter

Uitgave van monumentenzorg en archeologie van de gemeente Alkmaar
© Copyright Gemeente Alkmaar 2013

Alle rechten worden voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

Afb.1a-b Boterstraat 6/8 en 4 tijdens de verbouwing. Graafwerk met een kleine graafmachine.

Afb.2a-c Onderzoekslocatie gemarkeerd op uitsneden uit de kaart van Drebbel uit 1597 (linksboven), gevelkaart uit ca.1670 (linksonder) en Kadastrale Minuut uit 1832 (rechts). Regionaal Archief Alkmaar

1. Inleiding

Locatie en vraagstellingen

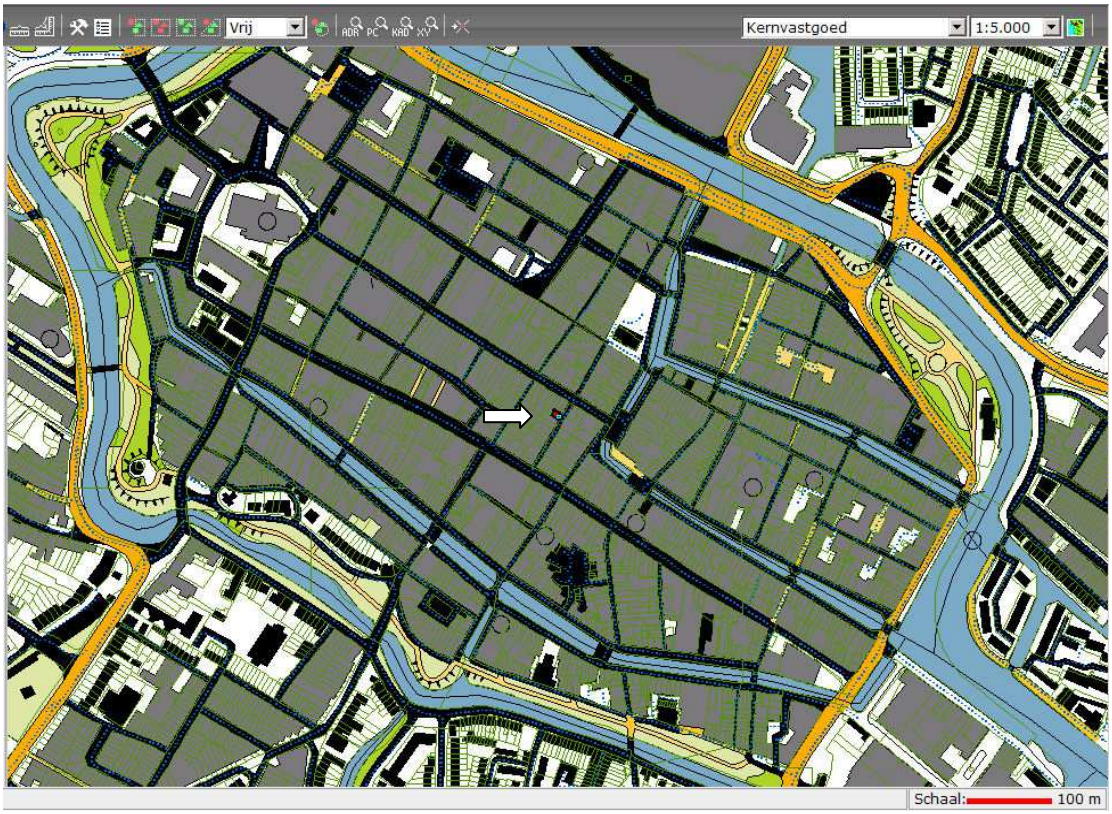
In de maanden februari en maart van 2011 werden de panden Boterstraat 4 en 6/8 fors verbouwd. Van beide panden werd beneden het interieur gesloopt en van voor naar achter werd de vloer verwijderd. Achter Boterstraat 6/8 werd een bijgebouw afgebroken en samen met de binnentuin is dit overdekt door een winkeluitbreiding. Voorafgaand aan de bouwwerkzaamheden werden de panden en de achtertuin archeologisch en bouwhistorisch onderzocht (**afb.1a-b**).[1] De vraagstelling van het onderzoek richtte zich op de stedelijke ontwikkeling van het gebied, de huizen, huisraad en/of resten van nijverheid in de loop der tijd.[2]
De Boterstraat is een zijstraat van de Langestraat, in het verlengde van de Houttil. Bij eerdere opgravingen zijn aan de Houttil de funderingen gevonden van grote bakstenen huizen uit de 13de en vroege 14de eeuw, eenmaal een heus 'stadskasteel'.[3] Er is slechts beperkt topografisch bronnenmateriaal voor deze locatie (**afb.2a-c**). Op de kaart van Drebbel uit 1597 en op een gevelbeeldenkaartje uit circa 1670 staan hier twee bescheiden huizen met een trapgevel, met aan de zuid- en aan de noordkant ervan twee stegen. Op de kadastrale minuut uit 1832 is op de locatie van Boterstraat 6/8 een kavel (kadastraal Kad.A564) te zien die doorloopt in de kavel aan de Payglop (Kad.A594). Percelen van een dergelijke omvang kwamen we eerder tegen bij de Houttil. We veronderstelden tevoren dan ook dat hier resten van een groot bakstenen huis te vinden zouden kunnen zijn. En dat bleek terecht. Bij de opgraving werden de resten gedocumenteerd van bouwfasen vanaf de 14de eeuw, alsmede enkele daarbij behorende vondstcomplexen.
Het onderzoek was deels inpandig en hier kon slechts ondiep en gedeeltelijk worden gegraven. Vooral binnen Boterstraat 4 was het graafwerk sterk beperkt door de kleine ruimte en de aanwezigheid van een waterput en een kelder. Er zullen daardoor nog diverse resten in de bodem verborgen zijn gebleven. In de opgraving kon de lagenopbouw van de ondergrond amper onderzocht worden.

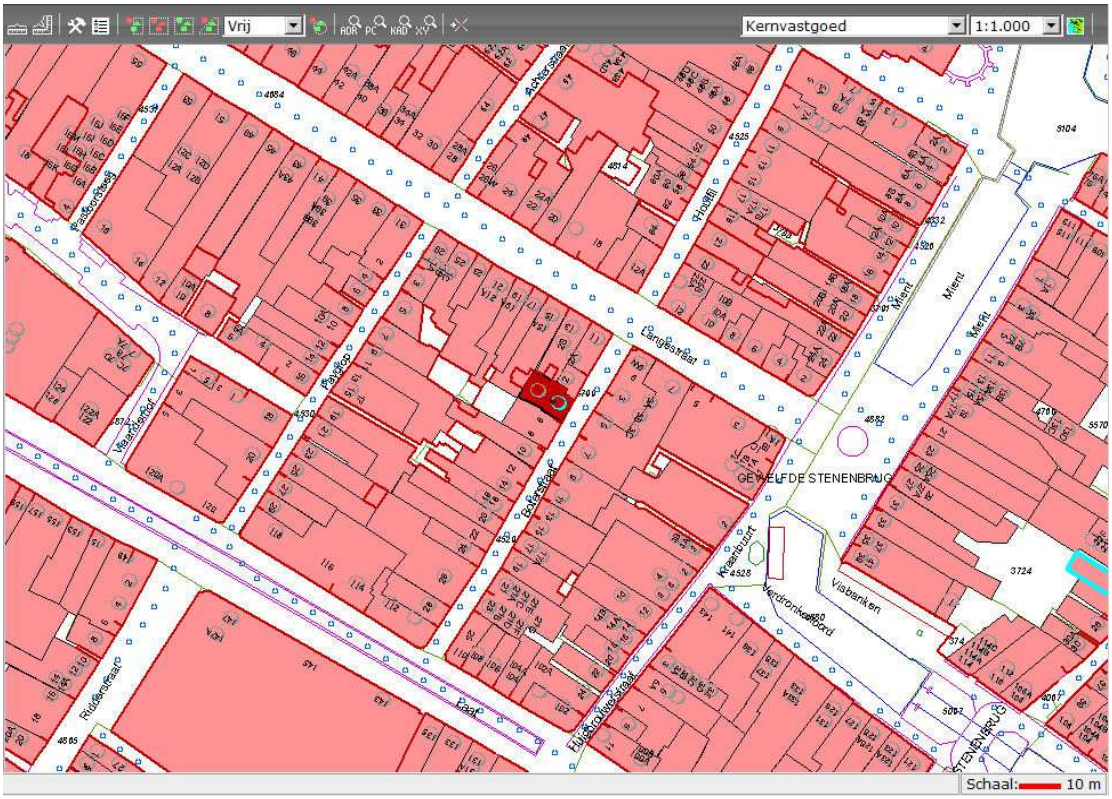
Na de opgraving zijn de vondsten gedetermineerd door Rob Roedema, de sporenanalyse is door beide hoofdauteurs samen gemaakt en de toelichting op de vondstcomplexen door Peter Bitter (incl. bijlage 5). Ander specialistisch onderzoek is gedaan door Sjaak Waterlander (ecologisch materiaal), Jan Klinkert (transportakten in het Regionaal Archief Alkmaar) en door firma Pressler en stichting RING (dendrochronologisch onderzoek) – zie bijlage 6.[4]

Administratieve gegevens

Uitvoerende instantie:	Vakgroepen Monumentenzorg en Archeologie van de Gemeente Alkmaar
Duur en tijdstip onderzoek:	21 februari t/m 23 maart 2011 (13 dagen)
Locatie onderzoeksgebied:	Boterstraat 4 en 6/8 (**afb.3a-b**)
Landelijke X/Y coördinaten:	X 111.782, Y 516.084
Instellings-/bedrijfscode:	Gemeente Alkmaar
Onderzoeksmeldingsnummer:	OMN 46023
Beheer en plaats van deponering:	Vakgroep archeologie van de gemeente Alkmaar
Gemeentelijke onderzoekscode:	11BTS
Medewerkers veldwerk:	Veldleiding Guus van den Berg (firma Argo) en Rob Roedema (gemeente Alkmaar), Sjaak Waterlander (gemeente Alkmaar), Kees Tiebie (vrijwilliger), Jan Veldman (graafmachinist firma Van Berkel)

[1] Enkele waarnemingen zijn in opdracht van de gemeente gedaan door Odwin Ralling, die ook de dendrochronologische monsters in het pand heeft geboord en verzonden naar Pressler (zie bijlage 6). De bouwhistorische opmetingen zijn gemaakt door Rob Roedema.
[2] Voor de algemene vraagstellingen zie de gemeentelijke archeologische onderzoeksagenda Alkmaar (Bitter 2009 'Schaven aan Alkmaar').
[3] Roedema/ Bitter 2013 'Wonen op stand'.
[4] Er zijn in vier balken van de balklaag van het voorhuis van Boterstraat 6/8 dendrochronologische monsters geboord door bouwhistoricus Odwin Ralling. Ze zijn onderzocht door de firma Pressler uit Gersten/Emsland in Duitsland (briefrapport 21-6-2011), maar er waren te weinig ringen in het hout aanwezig om een datering te kunnen bepalen

Afb.3a-b Boven: kaart van de Alkmaar, het onderzoeksgebied is met de witte pijl aangegeven. Onder: uitsnede van de huidige kadasterkaart, het onderzoeksgebied is met rood weergegeven. Voor beide afbeeldingen is het noorden boven.

2. Opgravingsresultaten

In de tekst staan op verschillende plaatsen dikgedrukte cijfer- en lettercombinaties. Deze verwijzen naar een spoor-publicatiecode die in bijlage 1 uiteengezet wordt. De hoeveelheid vondstmateriaal uit de diverse sporen is niet erg groot. De perioden zijn daardoor niet scherp te dateren, met een onzekerheidsmarge van een paar decennia voor de eind en begin van elke fase. Wanneer de periode onduidelijk is, worden beide mogelijke perioden gehanteerd, bijvoorbeeld **2/3A**. De sporen worden in detail beschreven in bijlage 1, de vondsten in bijlagen 2-3 en in de catalogus.
Er zijn de volgende perioden onderscheiden:

Periode 1: 1325/1350
Periode 2: 1350/1400 – 1450/1500
Periode 3: 1450/1500 – 1550/1600
Periode 4: 1550/1600 – ca. 1700
Periode 5: ca. 1700 – 1775/1800
Periode 6: 1775/1800 – 2011

De opgravingen hebben het meest opgeleverd over het zuidelijke pand, Boterstraat 6/8.[5] In Boterstraat 4 zijn slechts beperkt waarnemingen gedaan, mede doordat het grondoppervlak er voor een groot deel in beslag werd genomen door een forse waterput en een kelder.
Bovengronds bevonden zich achter de 19de-eeuwse lijstgevel van Boterstraat 6/8 nog vele oude bouwsporen die teruggaan tot het eind van de 16de of begin 17de eeuw. Verder bleek dat het pand een aantal malen ingrijpend is verbouwd.

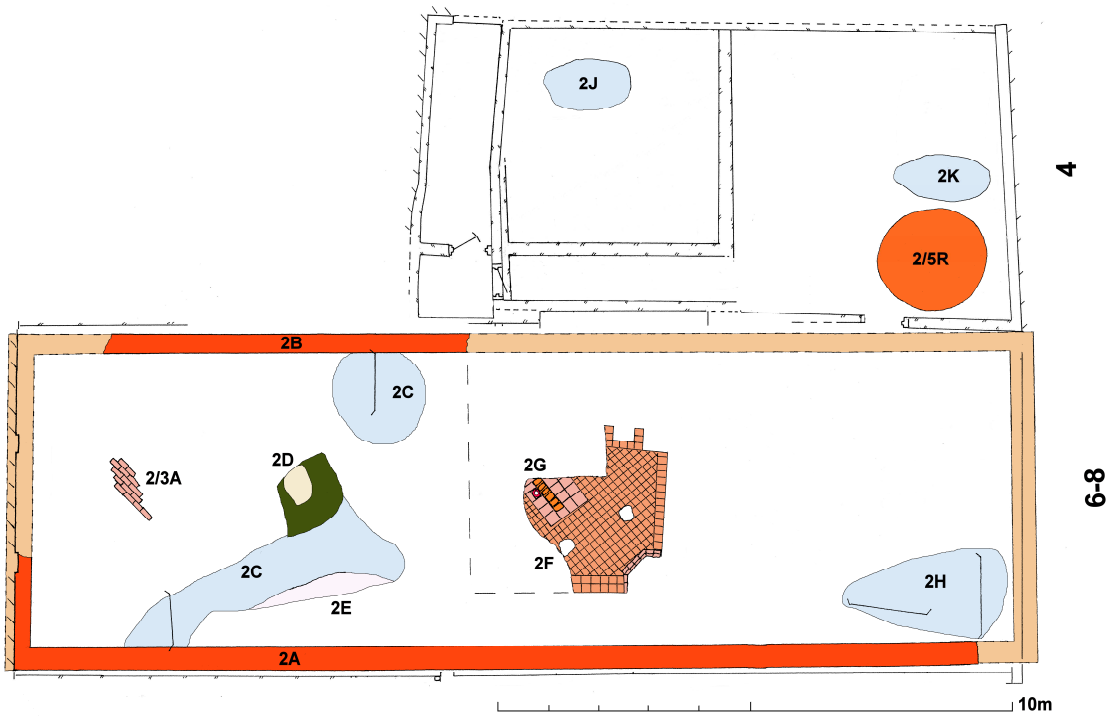
De ondergrond

Hoewel de ophogingen niet echt konden worden onderzocht, is op diverse plekken tijdens de opgraving een stukje bodemopbouw 'meegenomen' bij de aanleg van coupes (sporen **1A** en **1B**, zie bijlage 1 **afb.56**).
Het vondstmateriaal uit de grond onder de oudste huisresten was vaak van dezelfde samenstelling: Siegburg steengoed, Langerwehe steengoed met zoutglazuur, rood en grijs aardewerk en kogelpotaardewerk met borstelstreekafwerking.[6] Dit wijst op een datering van de ophogingslaag in de eerste helft 14de eeuw, wellicht het tweede kwart. Uit de ophogingen komt ook een fragment van een kinderschoen met splitveters op de wreef (**afb.4**), een type dat volgens Goubitz in het midden van de 14de eeuw zijn intrede deed.[7]

Afb.4 Leren kinderschoen (11BTS57)

[5] Tot 2011 was het zuidelijke pand nog genummerd als Boterstraat 6 en 8, het noordelijke huis als Boterstraat 4. Na de bouw is de nummering gewijzigd, zodat het noordelijke huis nu de huisnummers 4 en 6 heeft.
[6] De grondlaag s1041 waaruit Vnr.30 is verzameld, zal wellicht niet tot de eerste ophoging behoren. Enkele vondsten (r-gra-88, r-bor-1, s2-kan Siegburg met ijzerengobe) horen thuis in de tweede helft 14de eeuw.
[7] Goubitz 2001, 191 (Type 65). Het betreft het bovenleer van een hoge kinderschoen, circa maat 25-28.

Afb.5 Opgravingsplattegrond van sporen uit periode 2 (1350/1400 – 1450/1500). Schaal 1:150

Afb.6 Overzicht van graafwerk in de achtertuin. De buitenmuur van het bijgebouw staat direct op de 14de-eeuwse funderingen 2A en 2B

Boterstraat 6/8

De oudste huisresten uit de opgraving gaan terug op de tweede helft van de 14de eeuw. Het onderscheid in perioden 1 en 2 is niet heel zeker. Het is immers mogelijk dat er maar weinig tijd zat tussen het opwerpen van de eerste ophogingen 1A-1B en de bouw van dit huis, wellicht rond het midden van de 14de eeuw.

Een groot bakstenen huis, tweede helft 14de eeuw
Het bestaande pand Boterstraat 6/8 inclusief een achteraanbouw bleek te zijn gefundeerd op het muurwerk (**2A, 2B**) van een pand uit de tweede helft van de 14de eeuw (**afb.5-8c**). De datering berust op slechts weinig vondstmateriaal, afkomstig uit de erbij horende kleivloeren (**2C**,**2H**) en een asplek (**2D**) op deze vloer achterin het huis (**afb.10a-b**). De rode baksteen van 23,5/24 x 11,5 x 5/5,5 cm is ook bekend van andere grote bakstenen huizen uit die tijd.[8]
Het was een groot huis met een totale lengte van 20,1 meter en een breedte van 6,7 meter uitwendig. Het muurwerk was 40 cm dik en ongeveer een meter diep in de grond gefundeerd. Het is onzeker of het huis een verdieping kan hebben gehad.[9]
Op de kleivloer lag achterin een zwarte vettige laag en een plek oranje as (**2D**), vermoedelijk van een haard. In deze as werd ook een kleine slijpsteen van rood graniet gevonden (**afb.10b**). In het achterste deel van het huis lag op de kleivloer nog een laag mortelgruis (**2E**), mogelijk de onderlaag voor een latere baksteen- of een plavuizenvloer in dit pand. Midden achterin werd inderdaad een deel gevonden van een diagonaal gelegde baksteenvloer (**2/3A, afb.9**), maar deze lag iets hoger en kan ook bij een volgende bouwfase van de bebouwing hebben behoord.

7

8a-c

9

10

Afb.7 Fundering 2A. Afb.8a-c Kleivloer 2C in coupes G-H en K-L en kleivloer 2H in coupe M-N (vergelijk afb56). Afb.9 Baksteenvloer 2/3A. Afb.10 Granieten slijpsteen, diam. 10 cm, breed 7 cm (11BTS47).

[8] Bijvoorbeeld bij Langestraat 66 in 2001 en bij Langestraat 3-5 in 2007 (zie Roedema/ Bitter 2013 'Wonen op stand' en Bitter/ Roedema 2010 RAMA 15).
[9] De funderingen en de afmetingen van het huis doen denken aan het huis Het Reket bij Langestraat 66, eerste helft 14de eeuw, waarvan bekend is dat het een volledige verdieping had. Echter met fundering van 60 cm dik en 40 cm dik opgaand werk. Zie Roedema/ Bitter 2013 'Wonen op stand'.

Afb.11 Plavuizenvloer 2F, vanuit het westen gezien

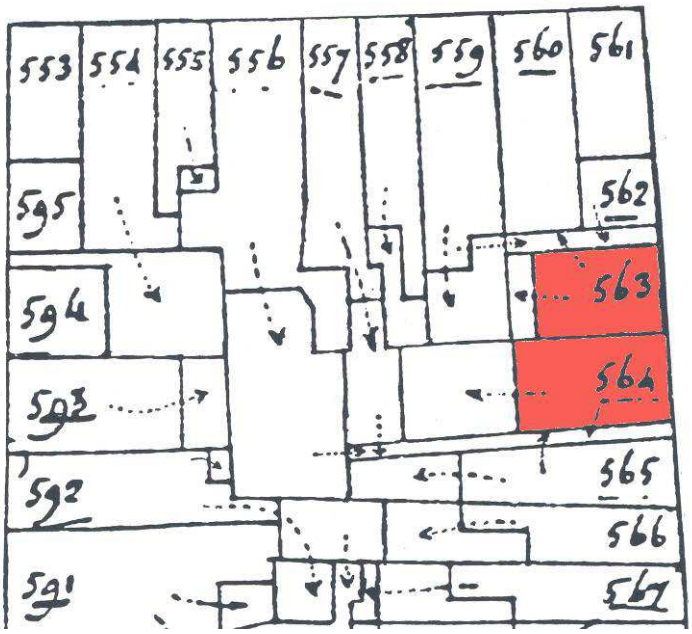

Afb.12-13 Haard 2G vanuit het zuiden, met linksboven de aspotplavuis; rechts de rood aardewerken aspot onder deze plavuis (11BTS12)

Op 7 meter vanaf de voorzijde bevond zich een binnenvertrek met een plavuizenvloer (**2F**), met aan de zuidzijde een gang erlangs (**afb.11-13**). De rode plavuizen van 16x16x2,5 cm zijn diagonaal gelegd, met een rand rondom aan de kanten. Van de tussenwanden die het vertrek hebben afgescheiden werd geen spoor meer aangetroffen – deze zijn bij de sloop geheel uit de grond verwijderd, wat doet vermoeden dat het planken wanden op een onderslagbalk waren. De zuidoosthoek van de ruimte vertoont een veelhoekige inham, wellicht de afdruk van een kleine wenteltrap naar de verdieping, bereikbaar vanuit het voorhuis. Een de noordkant vertoonde de vloer een inham voor een onbekende constructie.

De plavuizenvloer kon slechts 3 meter niet naar achteren worden vervolgd, het vertrek liep wellicht nog een paar meter verder naar achteren door. Midden in de ruimte werd een haardplaats (**2G**) aangetroffen, een stookvloer van baksteen met aan de zuidwestkant een opgemetseld stookmuurtje waarvan alleen de aanzet werd gevonden. Hij was in de richting van de plavuizenvloer diagonaal in het vertrek gemaakt. Aan de westkant, vlak achter de stookwand, was een aspot ingegraven. Het was een forse rood aardewerken pot met zware kraagrand, op vijf lobvoeten (**zie cat.3, afb.14**). De bijbehorende aspotplavuis met ronde opening was door de hitte sterk verbrokkeld.
De stratigrafische relatie tussen de plavuizenvloer en de kleivloeren kon niet worden vastgesteld, zodat het nog denkbaar is dat de plavuizen een latere toevoeging waren (bijvoorbeeld gelijktijdig met 2E).

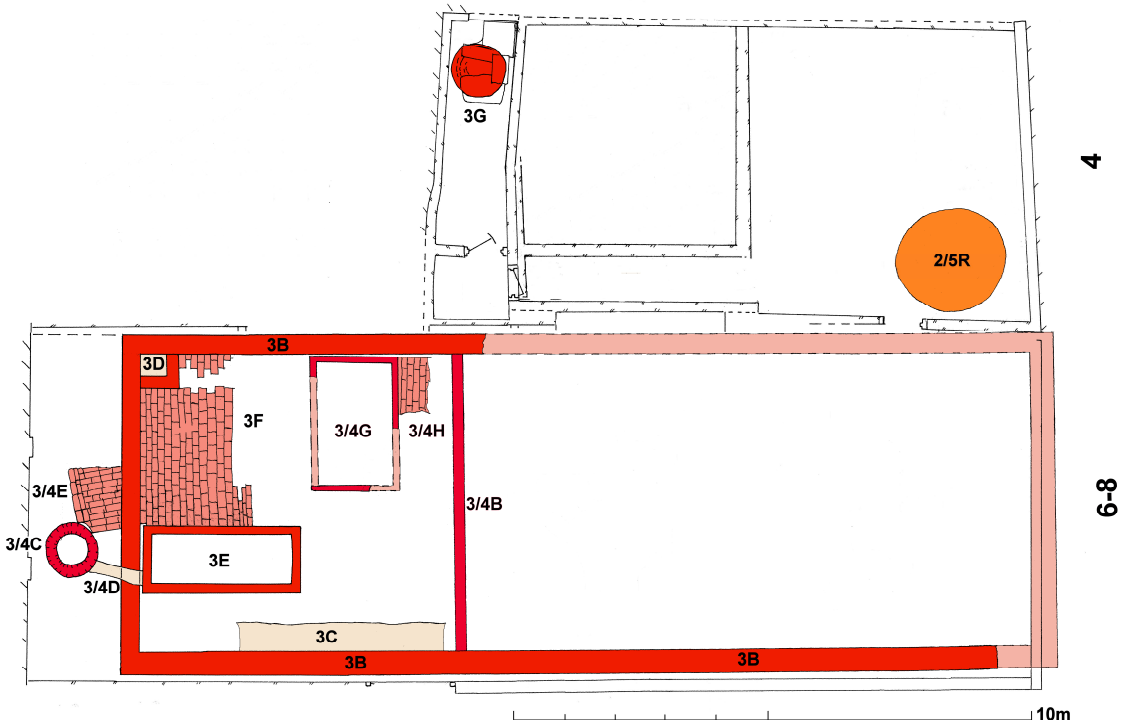

Afb.2c De onderzoekslocatie in rood op de Kadastrale Minuut 1832 (Regionaal Archief Alkmaar)

Op de kaart van 1832 lijken de perceelsgrenzen tussen Boterstraat 6/8 en 4 naar het westen door te lopen in de perceelsgrenzen aan de Payglop (Kad.A564 en A593; **afb.2c**). Met wat 'happen' eruit lijkt hetzelfde op te gaan voor de noordgrens van Boterstraat 4 (Kad.A563 en A594). Vermoedelijk zijn de kavels in eerste aanleg uitgezet vanaf de Boterstraat doorlopend tot aan de Payglop, met de huizen aan de Boterstraat en de erbij behorende achtererven tot de Payglop.

Er waren in de funderingen van 2A ernstige verzakkingen te zien. Het pand stond vermoedelijk op een ophoging van slappe kleiige en venige grond, zoals in 2012 werd gedocumenteerd in een opgraving ruim 30 meter naar het zuiden bij Payglop 25.[10] In een coupe kon worden waargenomen dat de zuidelijke zijmuur **2A** op enig moment naar buiten was gekanteld en dat hierdoor een kloof ontstond tussen leemvloer **2C** en fundering **2A**, die met losse grond was opgevuld (zie bijlage 1, **afb.56**). Deze problemen zullen de reden zijn voor de afbraak ten behoeve van nieuwbouw, ongeveer anderhalve eeuw later.

[10] Opgraving code 12PAY, nog ongepubliceerd.

Afb.15 Opgravingsplattegrond van sporen uit periode 3 (1450/1500 – 1550/1600). Schaal 1:150

16

17

Afb.16-17 Sporen uit periode 3 in de achtertuin, vanuit het westen en vanuit het zuiden

a

b

Afb.18a-b Het onderste muurwerk van 3B staat op de funderingen 2A en 2B (a.zuidmuur, b.noordmuur) en hierop is weer in de 19de eeuw verder gebouwd

Nieuwbouw, tweede helft 15de of eerste helft 16de eeuw
Het oude huis is waarschijnlijk vanwege de verzakkingen afgebroken ten behoeve van nieuwbouw. Er is een laag grond (**3A**) opgebracht ter egalisatie en vervolgens nieuwbouw neergezet (**afb.15-19**). De zuidelijke en noordelijke zijmuren (**3B**) staan direct bovenop de scheef staande oude funderingen 2A en 2B. Ze zijn dunner dan het oude werk, slechts anderhalf steens, van bakstenen met gemêleerd rode/gele kleur ('appelbloesem') van 22/22,5 x 11 x 5/5,5 cm. Voorafgaand aan de bouw is de zuidelijke fundering uitgegraven geweest aan de binnenzijde (**3C**), vermoedelijk voor wat herstelwerk. Het huis is iets korter, met de achtergevel 2 meter ten oosten van de oude. Op ongeveer 2/3 van het huis (onder de nog bestaande 18de-eeuwse achtergevel) is de fundering gevonden van een dwarsmuur (**3/4B**) van dezelfde baksteen, maar het is niet zeker of het hier hergebruikte bakstenen of originele bouw betreft. Er lijkt namelijk een bouwnaad aanwezig met de zijmuren van 3B. Deze muur zou daarom ook pas bij een volgende bouwfase kunnen horen, met sloopmateriaal uit periode 3 hergebruikt in het ondergrondse werk.
De datering van deze bouwfase zal omstreeks de tweede helft 15de of eerste helft 16de eeuw zijn, op basis van slechts een paar scherven dateerbaar vondstmateriaal (in 3D o.a. r-gra-8 en r-bak-2). De gebruikte baksteensoort is bekend uit de 15de en 16de eeuw.[11]

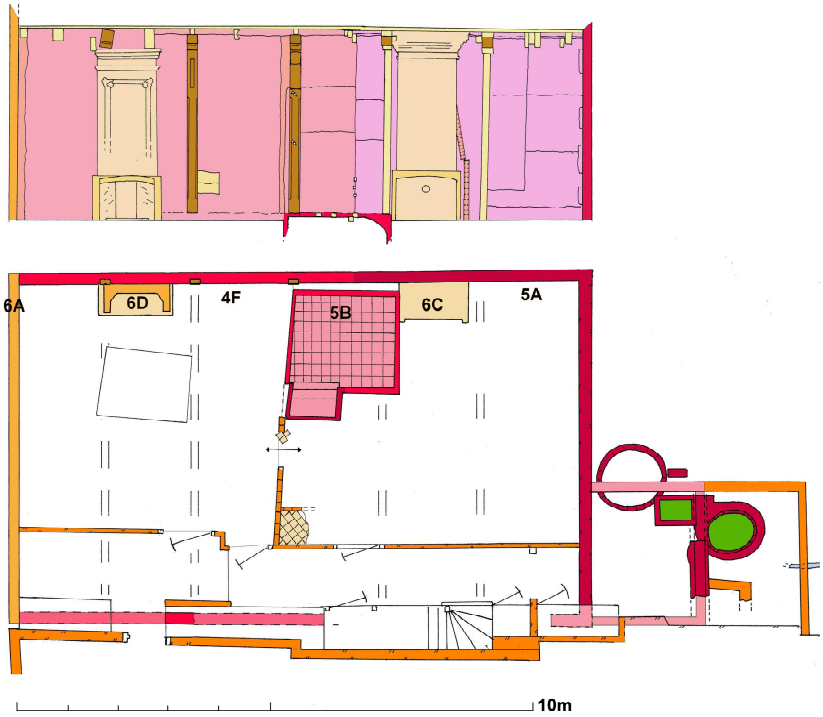
Afb.19 In de hoek stookplaats 3D tegen muur 3B, vloer 3F sluit erop aan

In het voorste 2/3 deel van het huis zijn helaas geen sporen uit deze bouwfase gedocumenteerd. Wel kwam er uit een 17de- of 18de-eeuwse puinkuil in het voorhuis (**5/6N**) een aantal bakstenen die in vorm waren geslepen voor vensterlijsten of iets dergelijks – de precieze functie is onduidelijk. Het waren rood dooraderde gele bakstenen van … x 10/10,5 x 4,5 cm (**afb.20a-c**). Ze zijn wellicht afkomstig van een voorpui die afgebroken werd.
Het achterste deel van het huis heeft de kenmerken van een ambachtelijke werkplaats (**afb.16-19**). Het was voorzien van een baksteenvloer (**3F**) met een langgerekte werkbak (**3E**) aan de zuidkant. De werkbak lag niet tegen de zuidgevel, maar er is een ruimte van ruim 1 meter tussen, mogelijk het laatste deel van een inpandige gang naar de achtertuin? In de noordwesthoek van het achterhuis was een vierkante gemetselde bak (**3D**) vol as, vermoedelijk een stookplaats of oven. De baksteenvloer was zwart beroet.
Er zijn verder nog enkele resten met vage datering, zoals een waterput (**3/4C**) met een goot (**3/4D**) die gerelateerd lijkt aan de bak 3E, straatjes (**3/4E en-H**) en een rechthoekige ondiepe kelder (**3/4G**). Deze zouden ook nog 17de-eeuws kunnen zijn.

Afb.20a-c In profiel geslepen bakstenen uit puinkuil 5/6N (11BTS9)

[11] Bitter 2002, 145.

Afb.21 Bouwhistorische opmeting van de zuidmuur van Boterstraat 6/8 (Noorden onder). Circa 1:150.

Afb.22a-b Boterstraat 6/8 tijdens de verbouwing, links de noord- en rechts de zuidmuur

Afb.23a-b Eikenhouten gebint aan de zuidzijde, rechts aanzet van de kapjuk aan de voorste balklaag

Afb.24a-c Het eikenhouten gebint aan de noordzijde, rechtsboven de aanzet van de kapjuk aan de voorste balklaag, onder een vlottersmerkteken op de balk

Nieuwbouw in de late 16de en 17de eeuw

Eind 16de of begin 17de eeuw werd het huis afgebroken en bovenop de oude funderingen vervangen door een nieuw en kleiner pand, met de achtergevel ter plekke van 3/4B, van 6,7 meter breed en 11,5 meter diep (**afb.21-25**).

Het voorste deel van dit huis staat er beneden in casco nog steeds (**4F, afb.21**). Aanwezig waren in 2011 nog muurwerk en delen van de eerste drie gebinten. Ze bestonden van origine uit muurstijlen met geprofileerde zijkanten, gebogen korbelen, sleutelstukken met dubbel ojiefprofiel en een stevige eiken balklaag.[12] Vermoedelijk hoorden er ook tussenbalken bij, maar deze waren inmiddels vervangen door grenen. Op de tweede balk vanaf de straat bevonden zich boven het sleutelstuk nog de lasverbindingen voor het juk van de kap – gezien de positie zal de kap direct boven dit niveau hebben gestaan, zonder borstwering.

De gebinten staan vrijwel op gelijke afstanden: hart op hart gemeten staan de eerste twee op c. 1,80 m van elkaar, het derde gebint iets meer naar achteren op 1,90 m, en dat laatste is gezien de positie van de achtergevel ook de afstand van de nu ontbrekende vierde en vijfde gebinten geweest. Precies ter hoogte van de derde muurstijl begint een rechthoekige bedsteekelder (**4/5K**), waarvan de oudste constructie zou kunnen behoren bij deze bouwfase maar die in de 18de eeuw nog is verbouwd (**5B**). Ter hoogte van het derde gebint was er tot 2011 een tussenmuur (**5-6L**) die de achterkamer afscheidde van het voorhuis, die mogelijk nog in aanleg terug ging op deze bouwfase. Ook werd een del van een plavuizenvloer gevonden in het middenvertrek.

[12] In de zuidmuur zijn de tweede en derde muurstijl gedocumenteerd; aan de eerste en tweede balk zaten nog de sleutelstukken, aan de zuidkant van het derde gebint ook een (deels afgezaagd) gebogen korbeel. De vierde en vijfde balk waren in de 18de eeuw hergebruikt.

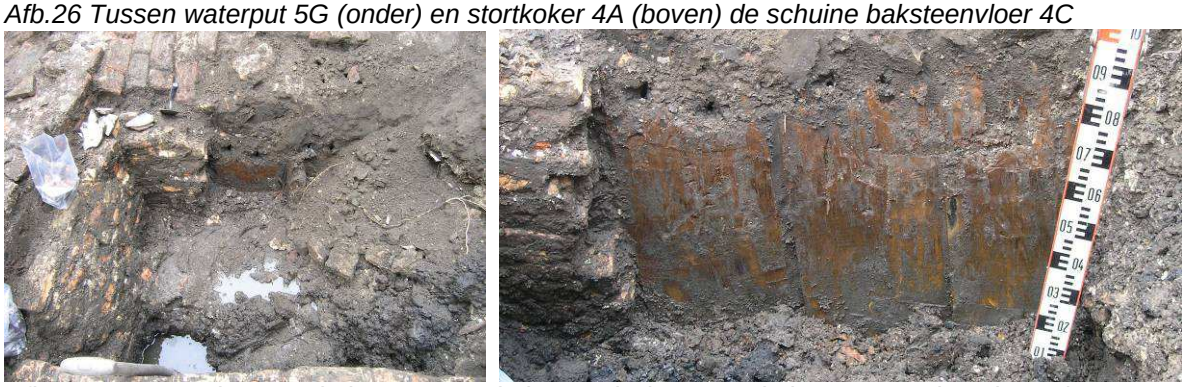

Afb.25 Opgravingsplattegrond van sporen uit periode 4 (1550/1600 – ca.1700). Schaal 1:150

27

Afb.26 Tussen waterput 5G (onder) en stortkoker 4A (boven) de schuine baksteenvloer 4C

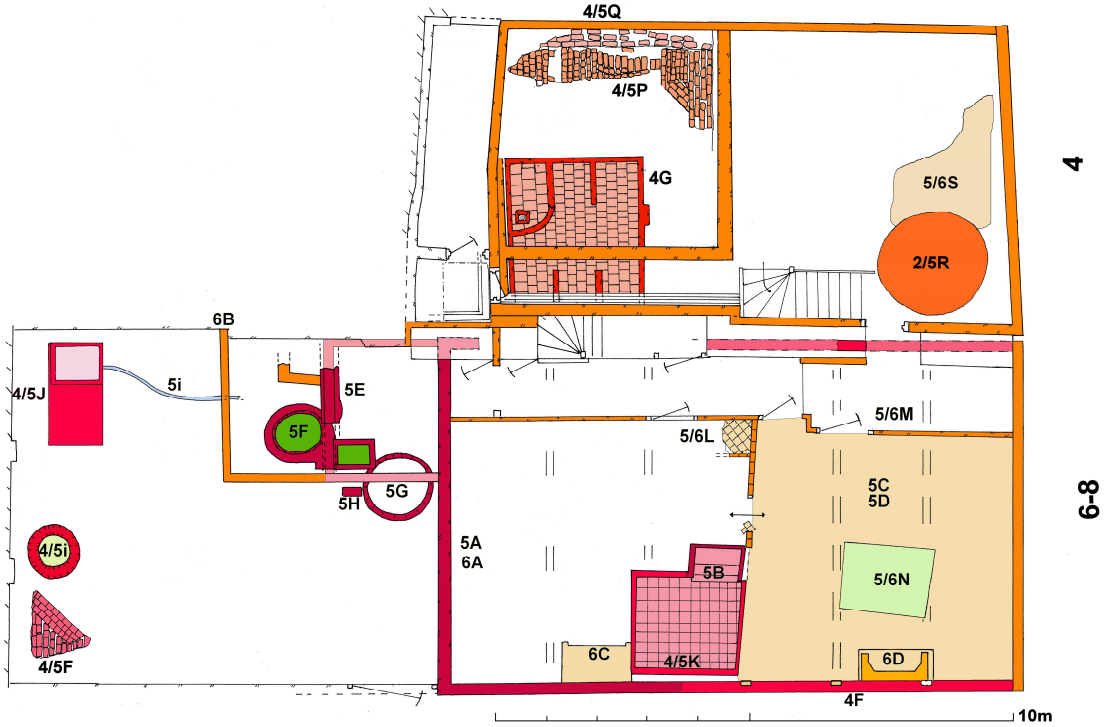

Afb.27-29 Opgraving van de beerput stortkoker 4A (27) en van de houten wand 4B (28-29)

Aan de achterzijde werd een versmalde achterkeuken gebouwd (**afb.25, 16-17, 26-29**) - wellicht nog met hergebruik van de noordmuur van 3B (?). Daarbij lijkt een deel van de achtermuur 3B hersteld (**4D**). De werkbak 3E werd herbestemd tot een beerput (**4A**), waartoe er een stortkoker aan de noordoosthoek werd gemaakt. Er zal een oost-west lopende zijwand van de keuken zijn geweest, waartegen het privaathuisje was gebouwd. Het vondstmateriaal uit de voormalige werkbak geeft een datering van de beerputfunctie (**4A**) vanaf het begin van de 17de eeuw.

In een volgende fase werd de noordzijde van de beerput vervangen door een houten wandje (**4B**). Het hout hiervan gaf een dendrodatering van het kappen van de boom na 1637. De beerput is rond 1640/1650 vermoedelijk ook opgeschoond, omdat het vondstmateriaal in de beerlaag van voor die tijd erg fragmentarisch is. Pal ten oosten van de beerput is nog de zijrand van een baksteenvloer (**4C**) gevonden met een merkwaardige afwijkende oriëntatie, ietwat schuin op de lengteas van het huis. De houten wand in de beerput ligt exact in het verlengde ervan en het lijkt alsof er ook bovengronds een houten zijwand aan de versmalde achterkeuken heeft gezeten. Mogelijk is ook het baksteenvloertje **3/4E** toen buiten de achtergevel aangelegd, gezien de afwijkende oriëntatie in lijn met het schuine wandje.

Renovatie omstreeks 1700
Omstreeks 1700 werd het huis deels afgebroken en herbouwd (**afb.30-32**). Alleen het voorhuis is (tot de huidige dag) blijven staan. Het achterste deel werd vervangen, met een nieuwe achtergevel (**5A**) bovenop de oude fundering **3/4B**. Het is steens gemetseld in kruisverband, met toepassing van klezoren bij de hoeken, met dieprode baksteen van 19 x 9 x 4 cm. Aan de zuidkant van de achtergevel werd nog een dichtgezet venster ontdekt (**afb.31a-b**). Inpandig was het huisje verdeeld in twee vertrekken, met de bedsteekelder **4/5K** bij de tussenwand. De bedsteekelder werd in deze fase voorzien van een toegang (**5B**) aan de noordkant. Tot 2011 was er nog een binnenwandje met gang langs de noordkant van het woonvertrek (**5/6L**), mogelijk nog een afspiegeling van de vroeg-18de-eeuwse situatie.

Afb.30 Opgravingsplattegrond van sporen uit periode 5 (ca.1700 – 1800). Schaal 1:150

Afb.31a-b Detail van de achtergevel, met sporen van een dichtgezet venster aan de zuidkant

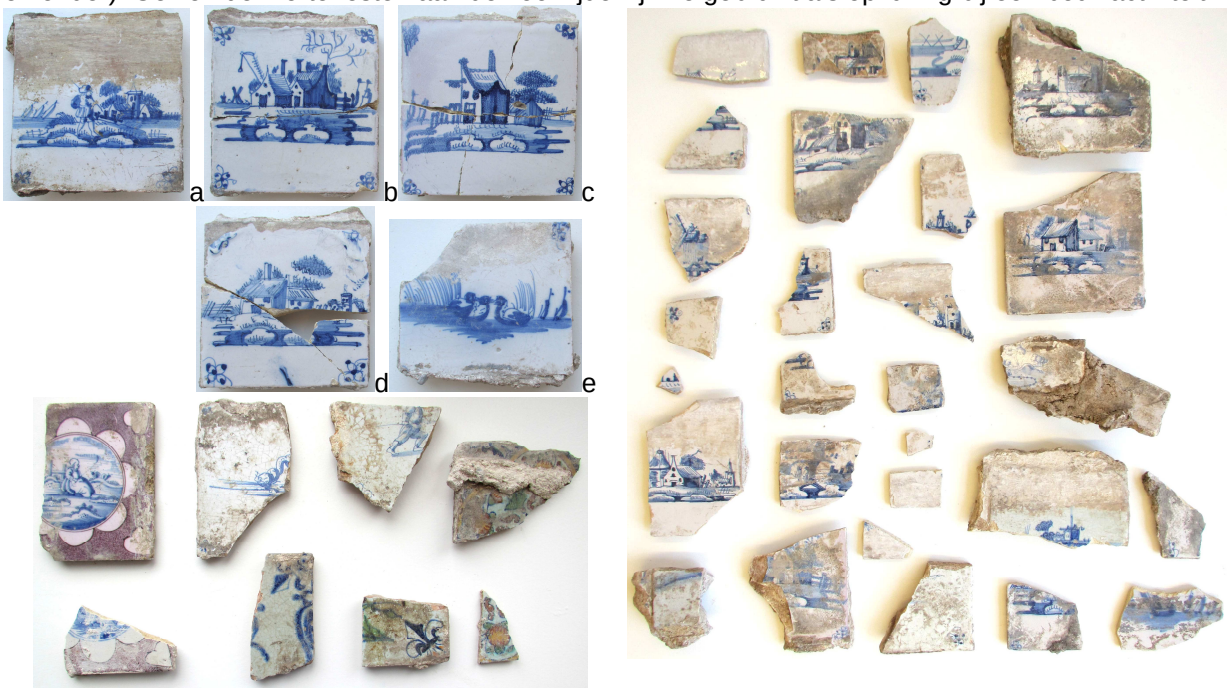
Afb.32b-r Twaaf koperen duiten, 2 rekenpenningen (p-q) en een cent (r) uit zandlaag 5D – determinaties zie tekst(11BTS1). Ongeveer ware grootte

Afb.32s-w Messing voorwerpen uit zandlaag 5D: een dop van een wandelstok (42 x 14 mm), een gespje (32 x 18 mm), een bolknoop (diam. 22 mm), een knoopplaatje (diam. 22 mm) en een schroefsluiting (diam. 16 mm). Ongeveer ware grootte

In het voorhuis werden de resten gevonden van een plavuizenvloer (**5C**), die naderhand is vervangen door een houten vloer, waarvoor een 15-20 cm geel zand (**5D**) op de oude vloer was gestort. In het zand waren nog vermolmde houtbrokjes van de plankenvloer aanwezig. In het zand werden 14 koperen duiten en 2 rekenpenningen aangetroffen, mogelijk verloren door klanten of winkelpersoneel in de winkel in het voorhuis. De meeste vondsten lagen nabij de zijmuren, daar waar de vloer waarschijnlijk niet helemaal aansloot tegen de muur. De muntjaren lopen van 1723 tot 1785. Ze zijn afkomstig uit diverse streken in Nederland. Opvallend zijn de twee munten met een gat. Mogelijk zijn ze gebruikt bij timmerwerkzaamheden als "bevestigingringetje". Gevonden duiten: 1723 Hollandia (**32b**), 1739 Utrecht (**32c**), 1739 Hollandia (**32d**), 1752 Overijssel (**32e**), 1754 West Friesland (**32f**), 1754 Hollandia (**32g**), 1759 Gelriae (**32h**), 1760 Gelriae (**32i**), 1765 Overijssel (**32j**), 1766 Utrecht met rond gaatje (**32k**), 1769 West Friesland (**32l**), 1785 Zeeland (**32m**), onbekend met vierkant gaatje (**32n**), Friesland (**32o**). Twee identieke rekenpenningen (**32p-q**) tonen aan een zijde de Franse Koning Lodewijk XV met de randtekst LVD XV.D.G.FR.E.I.REX en op de keerzijde een galjoen met eronder RE I.A.D.PF en rondom het schip: DURCH.GLVK.V.KVNST. De I.A.D onder het schip slaat op de Neurenbergse maker Johan Albrecht Dorn die daar werkzaam was tussen 1732 en 1770.[13] In het zand werden verder nog een cent uit 1901, een messing uiteinde van een wandelstok, een gesp, 3 knopen en een kapje met schroefdraad aangetroffen (**afb.32r-w**).

In de grond waarmee in later tijd de bedsteekelder 4/5K was gedempt, bovenin waterput 4/5i en bovenin beerput 4A werden veel fragmenten van wandtegels gevonden en ook enkele complete. In de bedsteekelder is onder andere een deel van een tegelplint beland – de afgeschuinde pleisterrand zit soms nog aan de bovenzijde, aan de onderzijde soms een uitstaand randje cement van de vloeraansluiting. Het zijn blauw op wit beschilderde landschaptegels met spinnetjes in de hoeken, 13,2 x 13,2 x 0,7 cm, met een geel baksel (**afb.33a-e,34**). Ze zijn over de hele breedte opgezet en vlot geschilderd. De datering is laat-17de- of 18de-eeuws.[14] Hetzelfde geldt voor twee fragmenten van tegels met een gesprenkelde schulpomlijsting met harten in de hoeken en met een centrale figuur in een cirkel (**afb.35** links).[15] Uit de tweede helft 17de eeuw dateren twee tegelfragmenten met een monster en een soldaat met spinnetjes met krullen in de hoeken (**afb.35** middenboven).[16] Uit de eerste helft 17de eeuw komen fragmenten van iets dikkere wandtegels van oranje baksels met polychrome decors en omlijstingen en een fragment met zijpilasters (**afb.35** rechts en onder). Gezien de mortelresten aan de voorzijde zijn ze gebruikt als opvulling bij een bouwactiviteit.

Afb.33-35 Tegels uit gedempte kelder 4/5K (11BTS2)

[13] Mitchiner 1988, 536, 1915/1917.
[14] Vergelijk Korf 1964, 136.
[15] Vergelijk Pluis 1998, 519 midden, 526 middenonder en 562 midden.
[16] Vergelijk Pluis 1998, 556.

a b

Afb.36 en 37a-b Tegels uit de demping van waterput 4/5i (11BTS16) en uit de bovenlaag van beerput 4A (11BTS25,-14)

Uit de demping van waterput 4/5i (**afb.36**) en van beerput 4A (**afb.37a-b**) komen onder meer een vroeg polychroom tegelfragment, tegels met spinnetjes met krullen in de hoeken en een charmant vogeltje op tak en een visser (2de helft 17de eeuw; beide 12,5 x 12,5 x 0,7 cm, bleekbeige baksel) en landschapjes binnen een paars gesprenkelde achtkant-omlijsting (eind 17de of 18de eeuw[17]; 12,8 x 12,8 x 0,7, geel baksel). Een tegel met een blauw-wit diagonaal dambordpatroon zal vanwege de maat (12,8 x 12,8 x 1,1 cm) en het oranje/rood geaderde baksel uit de eerste helft 17de eeuw dateren – identieke tegels zijn uit Alkmaar uit verschillende vindplaatsen bekend.

Afb.38 Beerput 5F en keukenmuur 5E, vanuit het westen

Afb.39 Waterput 5G met koepel (onder). Afb.40 Een kijkje in de put zonder koepel

[17] Vergelijk Pluis 1998 p.392 en 530.

Afb.41-44 Onderzoek van waterkelder 4/5J, met een ijzeren haardplaat als deksel op het mangat

Ook het achtererf werd rond 1700 opnieuw ingericht (**afb.38-40)**. De beerput **4A** werd gedempt en er kwam een nieuwe beerput (**5F**). Dit was onderdeel van een klein achteraanbouwtje of bijkeukentje (**5E**), dat deels over de put heen was gebouwd, in verband gemetseld met een waterput (**5G**). Geheel achterin werd nog een waterkelder (**4/5J**) aangetroffen, met een loden buis verbonden met het kleine bijkeukentje (**afb.41-44**). De pijp (**5i**) is secundair op de waterkelder aangesloten. Het is mogelijk dat de waterkelder al in een eerdere fase is gebouwd, in de 17de eeuw, gevoed met water van de dakgoot. Het mangat voor het onderhoud van de waterkelder was afgesloten met een metalen plaat. Dit bleek een fraaie 17de-eeuwse gietijzeren haardplaat te zijn, die op deze merkwaardige plek de tand des tijds prima had doorstaan (**afb**.**44**). Hij is van 1-1,5 cm dik gietijzer, 85,5 cm hoog en 60,5 cm breed. De reliëfversiering toont het vertrek van een overledene naar het Hiernamaals.

In later tijd is het aanbouwtje vervangen door een wat groter bijkeukentje (**6A**). Deze maakte begin 20ste eeuw plaats voor een bijgebouw tegen de achterkant van de tuin, toen er ook een verdieping werd toegevoegd aan het huis.

a

b

c

d
e

Afb.45a-e Boterstraat 4: onder baksteenvloer 4/5P komt in de coupe de kleivloer 2J aan het licht (a-b); onder het voorhuis zat waterput 2/5R (c-d), buiten tegen de achtergevel zat waterput 3G die secundai als beerput diende (e)

Boterstraat 4

Het onderzoek in Boterstraat 4 leverde slechts een beperkte hoeveelheid sporen en vondsten. Uit de eerste bouwfase is slechts een kleivloer aangetroffen in twee kleine diepere waarnemingen, aan de achterzijde (**2J**) en aan de voorzijde (**2K**) van het bestaande huis (**afb.5 en 45a-b**). De vondsten direct eronder kunnen op een 14de-eeuwse datering wijzen.
In de zuidoosthoek van het pand is een grote inpandige waterput (**2/5R**) gevonden, die niet te dateren valt (**afb.45c-d**). Hij is gemaakt van hergebruikte oude bakstenen.

Aan de noordkant zit buiten pal achter de achtergevel een waterput (**3G**), die secundair is gebruikt als beerput (**afb.15 en 45e**). De half opengebroken koepel was afgedekt met drie rode zandstenen platen, met een uitgespaarde ruimte voor een stortkoker. Een handvol vondsten wijst op een 17de-eeuwse datering van de beerput.

Afb.46a-d Onderzoek van kelder 4G en de erbij horende goot 4H

In het achterste deel van het pand is in de zuidwesthoek een grote kelder (**4G**) gevonden, met een afvoergoot (**4H**) van baksteen en hout (**afb.25 en 46a-d**). Het hout bleek te dateren na 1563, de kelder is mogelijk laat-16de-eeuws. Hij heeft een plavuizenvloer met daarop kleine tussenmuurtjes, die de ruimte in zessen delen. Onder de noordwestelijke binnenruimte bevindt zich een waterkelder. Het is onbekend voor welk doel deze constructies zijn aangelegd.
Van een slecht dateerbare volgende bouwfase is een baksteenvloer (**4/5P**) gevonden (hij gaat over goot 4H heen). Bij een verbouwing of reparatie aan de noordelijke zijmuur is een deel van de vloer naderhand gelicht en daarna slordig terug gelegd (**4/5Q**).

Uit later tijd is in Boterstraat 4 alleen een deel opgegraven van een sterk vergruisde baksteenvloer in het voorhuis, van onduidelijke ouderdom (**5/6S**).

3. Archiefstukken en archeologische vondsten[18]

Het archiefonderzoek naar beide panden begint met de databank Historisch Kadaster Alkmaar, raadpleegbaar via de website van het Regionaal Archief Alkmaar. Hierin zijn diverse data uit de periode 1700 tot 1910 gekoppeld aan de Kadastrale Minuut van Alkmaar uit 1832. Beide onderzochte panden zijn gelegen aan de westzijde van de Boterstraat met respectievelijk kadastraal nummer A564 voor Boterstraat 6/8 en kadastraal nummer A563 voor het buurpand Boterstraat 4.
Vervolgens is door Jan Klinkert een onderzoek gedaan naar de verkoopakten (transporten) in het archief. Zie ook bijlage 4.
In dit hoofdstuk wordt tevens gepoogd om de archeologische sporen te verbinden aan de archiefdata.

[18] Met dank aan Jan Klinkert voor het onderzoek en ter beschikking stellen van de archiefgegevens.

Boterstraat 6/8
De eerste vermelding in het jaar 1586 betreft een zekere 'Jan' als buurman van Boterstraat 4 wonende in de 'Drie Vijsels'. De naam verwijst wellicht naar een nering die eerder in het pand werd bedreven, maar welke? De 16de-eeuwse ambachtelijke inrichting van het achterste deel van het pand, met een oven (**3D**), een werkbak (**3E**, vervangen door **3/4G**), een waterput (**3/4C**) verbonden met de werkbak en baksteenvloeren, is evenmin te duiden.
Mogelijk dat deze Jan de vader is van Maarten Jansz Glasemaker. Deze word vermeld in dit pand op 9 maart 1622. Vader of zoon zal de nieuwbouw van het huis hebben uitgevoerd, waarvan de voorste helft zelfs nu nog steeds overeind staat (**4F**), met aanleg van beerput **4A**.

In 1622 wordt 'De Drie Vijsels' verkocht door Maarten Jansz Glasemaker aan Maerten Gerritsz Wielemaker voor het bedrag van fl.1650, in die tijd een gemiddeld bedrag. In de akte is sprake van een huis met erf met die condities dat ons pand zijn water mag afvoeren door de steeg van de buurman aan de zuidkant (Boterstraat 10). De steeg is goed herkenbaar op de gevelbeeldenkaart uit circa 1670 (zie **afb.2b**).De steeg is nog lange tijd aanwezig geweest want op de kaart uit 1832 (**afb.2c**) is deze nog steeds te zien en tijdens het onderzoek bevond er zich zelfs nog een dichtgezette deur naar de buren.
Tien jaar later, in april 1632, wordt het pand verkocht aan Aeriaen Joosten Kistemaecker voor de som van fl.1800, een kleine 150 gulden winst. Opvallend is dat bij de opeenvolgende eigenaren de achternamen verwijzen naar een ambachtelijk beroep zoals glasmaker (waarschijnlijk vensterglas), wielmaker en kistenmaker. Op 7 mei 1638 verkoopt Kistemaker het pand weer voor het bedrag van fl.1950 aan stadsgenoot Jan Aeriensz Thooft. wederom dus een 150 gulden meer dan de aankoopprijs zes jaar eerder. De waardestijging heeft waarschijnlijk niets te maken met nieuw cq. verbouw van het pand maar met de economische groei in deze periode van de Gouden Eeuw. Het wordt een heel ander verhaal wanneer we op 17 mei 1681 zien dat het pand wordt verkocht voor het bedrag van fl.455 door 2 executeurs die optreden als verkopende partij omdat Jan Aeriensz Thooft is overleden. De koper is Frans Harmensz Van Bebberen. Vanaf het midden van de 17de eeuw gaat het in Holland economisch bergafwaarts wat ook zijn weerslag kent in de grond en huizenprijzen. Vanaf 1663 beginnen de prijzen een neerwaartse spiraal te vertonen en in het rampjaar 1672 wanneer De Nederlanden van alle kanten worden bedreigd ligt vrijwel de hele handel stil. Hoewel een geleidelijke waardedaling in de tweede helft van de 17de eeuw in de lijn der verwachting ligt, is een waardedaling in ruim 4 decennia naar nog maar een kwart van de prijs van 1638 zeer extreem. Was er iets met het pand aan de hand?
Van enige problemen is archeologisch en bouwhistorisch weinig te bemerken, zij het dat men wel (na 1637) de beerput **4A** heeft moeten repareren met houten wand **4B**. Mogelijk is hierbij de keuken (deels) vervangen.

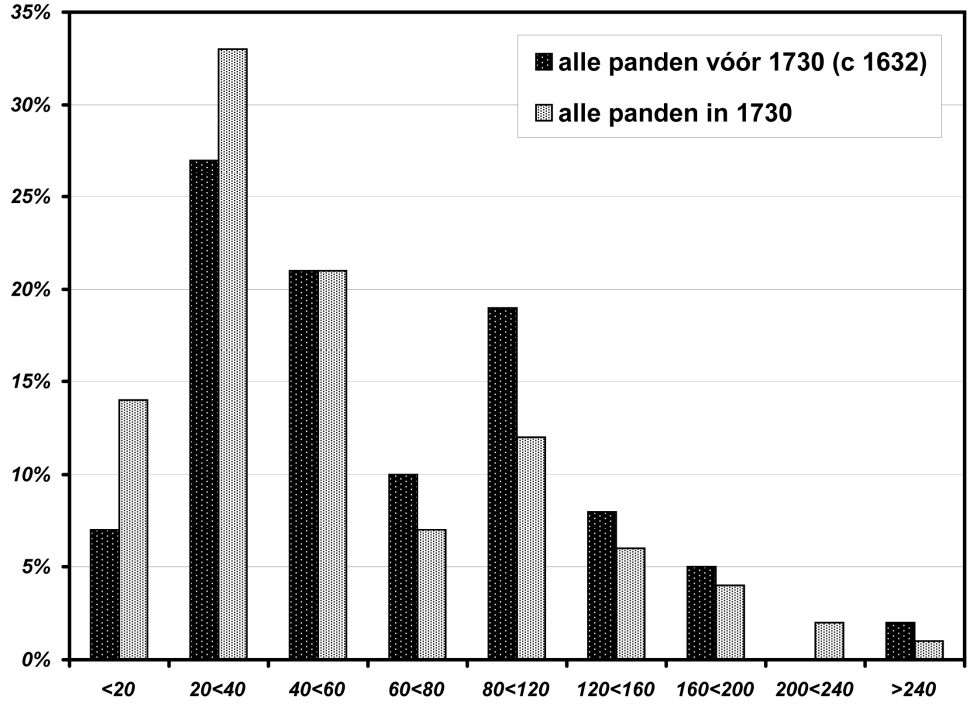
Dat het 7 jaar later nog steeds slecht met het pand gaat blijkt uit de verkoopakte van 4 mei 1688 toen het werd verkocht aan Sophia Hoevermans voor het geringe bedrag van slechts fl.300. Na het overlijden van Sophia in 1704 werd het pand op 28 maart 1705 door de erfgenaam verkocht aan Willem van Trier voor fl.505.
Gezien de waardestijging met 205 gulden is het goed mogelijk dat Sophia Hoevermans het pand flink heeft laten verbouwen. Ze zal opdracht hebben gegeven voor de vernieuwing van de achterhelft van het huis (**5A**), vervanging van de keuken (**5E**, met waterput **5G**) en aanleg van een nieuwe beerput eronder (**5F**). Het huis kreeg waarschijnlijk een nieuwe inrichting, met in het voorhuis een houten vloer met een schone zandlaag eronder (**5D**). Wat er daarbij met de voorgevel is gebeurd, is niet bekend.
Sophia was op 16 oktober 1678 als weduwe van Abraham Vos hertrouwd met Jan Adriaansz de Wit te Alkmaar, van wie zij een jaar na zijn dood in 1687 een derde deel legaat kreeg uitbetaald.[19] Geld voor aankoop en verbouw was vermoedelijk dus aanwezig.

De volgende eigenaar, Willem van Trier, bewoonde het pand niet zelf maar verhuurde het. In het jaar 1730 werd de huur voor het pand verhoogd met een gulden naar 43 gulden per jaar, een bescheiden som. Een huurder kennen we waarschijnlijk bij naam, want in een akte uit 1740 van het buurpand nr. 4 wordt als buurman hier vermeld een zekere Jan Heere.
In 1744 is Willem van Trier overleden en op 20 november 1744 wordt het pand verkocht aan Pieter Slamp die is getrouwd met Jannetje Dirks Jellenaar en van beroep schoolmeester is in deze stad. De aankoopsom bedraagt fl.550. Op 15 februari 1756 wordt zijn vrouw Jannetje begraven in de Grote Kerk. Pieter Slamp voelt zich zeker ook ziek want in een akte gedateerd 22 maart 1756 regelt hij in het

[19] Kranten.kb.nl, historische kranten actualiteiten uit het verleden

bijzijn van diverse getuigen alvast de verkoop van het huis. Zijn voorgevoel bleek juist want 3 maanden later op 12 juni 1756 wordt Pieter Slamp begraven in de Grote Kerk, waarna op 1 januari 1757 de verkoopakte van het pand rechtsgeldig wordt gemaakt. Het huwelijk is kinderloos gebleven en hij heeft Isaac Cattenius en Albert van Panders als erfgenamen benoemd. Het verkoopbedrag bedraagt dan fl.490 en de nieuwe eigenaar is Pieter Hartogh. De weduwe van Pieter Hartogh, Geertje Wagenaar, verkoopt het pand op 10 januari 1766 voor het bedrag van fl.270 aan Albert Gouwe of Gouwen. Hier heeft dus in 9 jaar weer bijna een halvering plaatsgevonden in de waarde van het pand. Dit kan ook weer te maken hebben met het verouderingsproces en het is mogelijk dat er sinds 1688/1705 niet veel meer aan is gedaan: 75 jaar gebruik kan zijn stempel op het pand hebben gedrukt.
In 1799 wordt het pand verkocht aan Jan Helling, een tabakshandelaar waarvan bekend is dat deze meerdere panden in de stad bezat. Hij had met zijn vader een tabakskerverij in het buurpand Boterstraat 4, dat zijn vader al in 1759 had gekocht en bewoonde. In een kerverij worden tabaksbladeren versneden - en natuurlijk verkocht. Boterstraat 4 blijft woonhuis en winkel/werkplaats, terwijl Boterstraat 6/8 wordt gereduceerd tot pakhuis. De beerput **5F** is toen buiten gebruik gesteld. De vloer in het voorhuis kan zijn vervangen – de jongste munt in de vlijlaag van de vloer **5D** is uit 1785.

Tot ver in de 19de eeuw bestiert de familie Helling (ook wel genaamd Gouwe) hun tabakshandel in deze twee panden. In 1992 werd in een pand aan de Koningsweg 78 een puntzak gevonden met de opdruk: Jan Helling en zoon, Boterstraat 3de huis vanaf de Langestraat 'IN DE MOOR'.

Tabel van de huurwaarden van de Verpondingen bij de herziening van 1730, toen de oude en nieuwe huurwaarden van elk pand werden genoteerd. Bedragen in guldens[20]

Boterstraat 4
De eerste vermelding van dit pand is op 25 januari 1586. Op die datum verkoopt Lourijn Michielsdr. Van Binden haar 'half huis' en erf aan de net genoemde Aeltgen Fransdr waardoor zij het pand geheel alleen in handen heeft. De aankoopsom (voor het halve pand) bedraagt fl.450. De koper was al eigenares van de andere helft – het betreft vermoedelijk een gedeelde erfenis. Het huis was in 1576 in handen van een verwante erflater van de dames gekomen.

[20] Uit Bitter 2009 'Toying'. De steekproef betreft 220 panden van voor 1730 en 236 uit 1730. Verponding is een onroerende goederen belasting van middeleeuwse origine, geheven ten behoeve van de Staten van Holland. Huurwaarde is de jaarhuur of, bij eigen gebruik, een getaxeerd bedrag.

13 jaar later op 2 juli 1599 wordt er een regeling getroffen met de steeg en secreet gelegen aan de westzijde van het huis. We lezen: 'Verkoper Andries Claesz Pelser en koper Aeltgen Fransdr komen overeen dat een secreet staande helft in en aan het huis van Aeltgen Fransdr met de kelder en opgang die door voorzaten beneden en boven werd gebruikt, met die vrijheid dat de kruin van de kelder met en komt onder de steeg van hem comparant, dat Aeltgen Fransdr. de selve onder de steech sal mogen maken tot haar believen en de voorsz secreet in dezelfde steeg mag doen legen. En met de vrijheid dat Aeltgen Fransdr in de gevel aan de noordzijde van haar huis maken zal een venster sal mogen maken in de steeg opslaande.'
Waar het op neer komt is dat de steeg gelegen aan de westzijde van Boterstraat 4 ook wordt gebruikt door de bewoners van waarschijnlijk Langestraat 15 (het derde huis vanaf de hoek, kadastraal nummer A559). Deze heeft dan blijkbaar een kelder in gebruik met toegang in de steeg. De kelder kan wellicht worden geïdentificeerd met kelder **4G**, het secreet met beerput **3G**. Boven het kokergedeelte was in de muur nog duidelijk een dichtgezette deuropening in de muur te zien.
In de akte wordt verder aangegeven dat Aeltgen blijkbaar aan de noordzijde, dus tegen de steeg aan, van plan was een nieuwe zijgevel te laten optrekken waarbij zij vensters mocht plaatsen waarvan de ramen naar de steegzijde open konden slaan.

Er is in elk geval tussen 1586 en 1633 een forse stijging van de verkoopwaarde van Boterstraat 4, van 900 gulden in 1586 (fl.450 voor de helft) naar 2300 gulden in 1633. Dit moet wel het resultaat zijn van een nieuwbouw, waar we dus kelder **4G** en de beerlaag in de oudere waterput **3G** mee kunnen verbinden.

Op 9 juni 1633 verkopen de erfgenamen van Aeltgen Fransdr het pand aan mr. Heertgen Carelsz Chirurgijn voor het bedrag van 2300 gulden. In de condities worden het gebruik van beerput en de vensters weer opnieuw bekrachtigd met als toegevoegd punt in deze akte dat in de steeg aan de noordzijde een watergang voor Boterstraat 4 mag worden gebruikt. Hier word overigens vermeld dat de steeg in bezit is van eerder genoemde Pelser wonend aan de Langestraat. De som van 2300 gulden is aanzienlijk – het is ook de vraag of er tussen 1586 en 1633 een aanmerkelijke verbetering is geweest of wellicht een herbouw. Tien jaar later in 1643 wordt het pand weer verkocht voor hetzelfde bedrag en de koper is Dirck Jansz Slot Kistenmaker. Leuk detail is dat buurpand Boterstraat 6/8 op dat moment in bezit is van iemand die ook als beroep kistenmaker heeft. Het huis blijft door erfenis in de familie – in 1712 erft zijn kleindochter het. Zij is gehuwd met Hendrik Veen.

In 1730 wordt het huis getaxeerd voor de verponding (onroerend goed belasting) op een nieuwe huurwaarde van 42 gulden per jaar, de oude was 64 gulden. Dit is een middelmatige waarde. In 1740 verkopen erfgenamen van Slot het pand weer voor de som van 1100 gulden aan Dirk Metterop tot Limmen. Zijn nazaten verkopen het pand in 1755 voor 850 gulden aan George Hendrik Heetzel. Opvallend is de hypotheek brief met een waarde van 500 gulden die al in 1748 voor het pand is opgesteld ten behoeve van Hendrik van Nek. De koper George Hendrik Heetzel neemt de last over. De prijsdaling van het huis weerspiegelt de algemene tendens in de huizenmarkt, als door de economische achteruitgang en het afnemend inwonertal vanaf circa 1650 de waarde van het onroerend goed gestaag afneemt, tot de waarde van de huizen rond 1800 nog maar pakweg 20% is van 2 eeuwen eerder.

In 1759 neemt Hermanus Helling het pand, inmiddels met de naam 'Het Herderinnetje', weer over voor de som van fl.550. De naam heeft mogelijk betrekking op de tabaksnering die hier werd bedreven. In de literatuur worden uithangtekens zoals De Herder en Herderin vaak geassocieerd met panden waar tabak word verkocht.[21] Deze naam wordt later weer veranderd in De Moor, het symbool voor de pijp- en tabaksverkoper. Hermanus Helling is tabakskerver en -verkoper en ook zijn zoon Jan Helling die de nering in 1801 na de erfenis krijgt toebedeeld handelt in tabak. Overigens leidt Jan al eerder de zaak, want hij koopt in 1799 het buurpand nummer 6/8 en voegt de twee panden samen voor de tabakszaak 'In de Moor'. De tabakshandel blijft tot zeker het eind van de 19de eeuw op deze locatie actief. De fysieke samenvoeging van de panden Boterstraat 4 en 6/8 is nog steeds te zien.

[21] Van Lennep/ Ter Louw 1868, deel 2, 160.

4. Vondstcomplexen

In de opgraving zijn drie bijzondere vondstcomplexen geborgen, alle bij het pand Boterstraat 6/8. Het meeste komt uit twee beerputten (**4A** en **5F**) die elkaar chronologisch hebben opgevolgd. Naast de oudste beerput werd ook een plek met beer (**4E**) gevonden in het sloopspoor van een goot naar beerput 4A, waarin vermoedelijk een restant van de beerinhoud is beland.

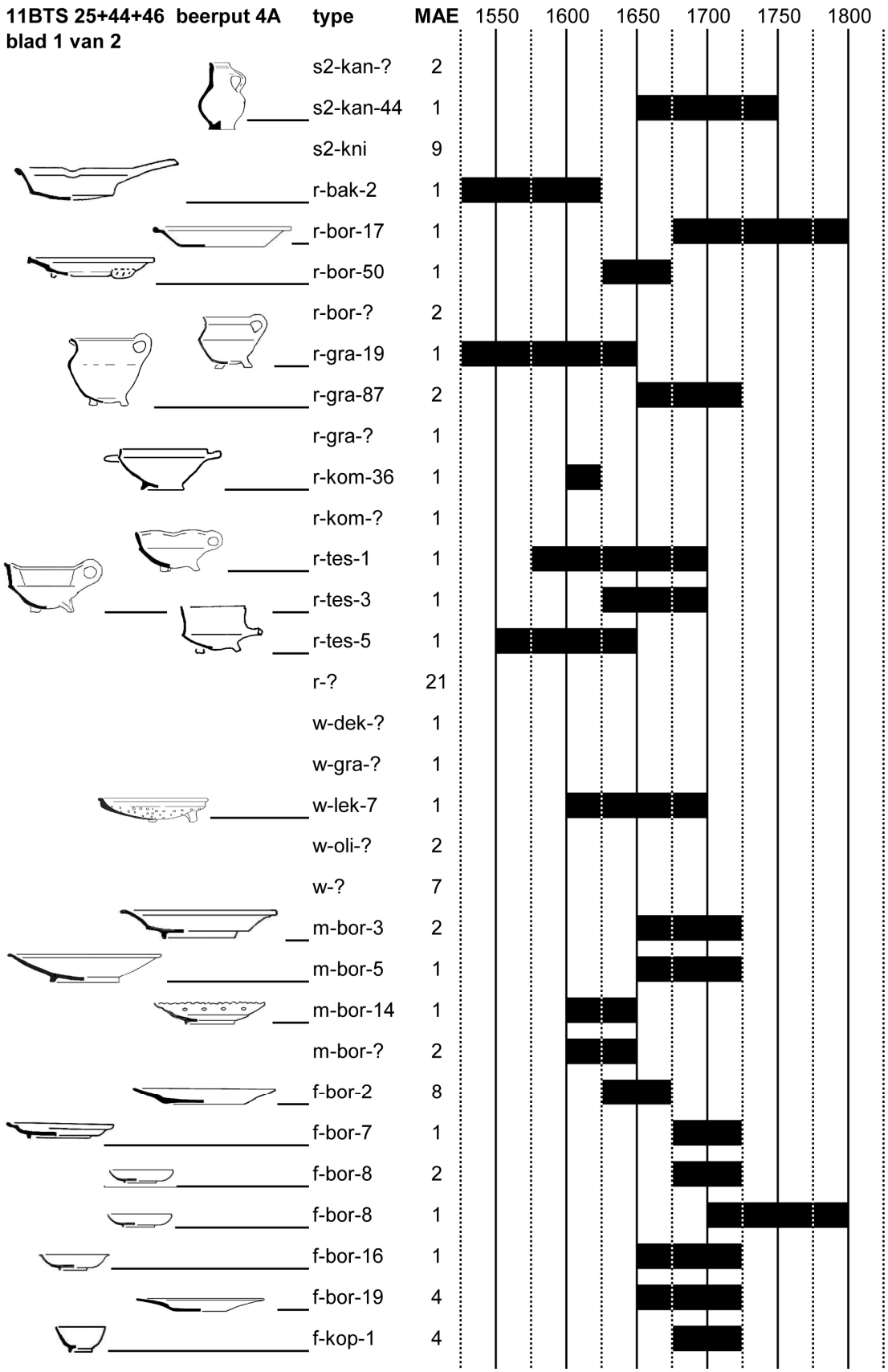
Beerput 4A
Deze rechthoekige beerput werd aangetroffen in het midden van het achterterrein. Gezien de locatie, het ontbreken van een oudste stortkoker, de vanaf de 16de eeuw ongebruikelijke rechthoekige vorm en de kleine afmetingen, zal hij niet voor dit doel zijn gebouwd. Het is waarschijnlijk eerst een werkbak voor ambachtelijke doeleinden geweest. Aan de noordzijde was een uitgebouwde stortkoker secundair er aan toegevoegd. Naderhand was een flink deel van de bakstenen zijmuur vervangen door een houten wand. Het hout van deze wand werd geborgen en dendrochronologisch onderzoek resulteerde in een kapdatum van de boom ná 1637 (zie bijlage **6**). Toch is er ook een partij vondsten aanwezig uit de vroege 17de eeuw, zodat de reparatie met de houten wand is verricht nadat de bak al enige tijd als beerput in gebruik was. Het jongste materiaal is uit de tweede helft 17de eeuw en hieronder bevinden zich nogal wat grotendeels of geheel complete exemplaren. Bij de reparatie van de noordwand zal de beerput ook deels zijn geleegd.
Tijdens de opgraving leek er verschil te zijn tussen de bodemlaag (11BTS46) en beerlaag (11BTS25+44), maar de vondsten uit beide lagen bleken in de werkplaats onderling te passen en elkaar ook in dateringen niet te ontlopen. Ze zijn in de tellijst bij elkaar gevoegd (**TABEL 1**). Het een en ander kan vermengd zijn geraakt door betreding van de put bij de reparatie waarbij de houten plankenwand is aangebracht. Er komen ook wat vondsten uit het gele zand waarmee de put is gedempt (Vnrs.11BTS14+45).

Uit de gehele beerput kwamen minimaal 86 voorwerpen van keramiek en 17 van glas tevoorschijn (**TABEL 1, cat.8-18**). Het overgrote deel van dit materiaal heeft te maken met voedselbereiding, eten en drinken.
Het vroegste materiaal is een fragment van een r-bak-2 - het type verdwijnt rond 1600. Een kom van het type r-kom-36 was ook met slibwerk versierd (**afb.47a-b**). In de decoratie zien we de hand van een decorateur die werkzaam was in 1612 en 1613.[22] De begindatering van het vondstcomplex zal rond 1600 liggen.
Het fragment van een Nederrijnse schotel van het type r-bor-17 moet worden gedateerd tussen 1675 en 1800. Enkele faience kop-en-schotels moeten op basis van de decoratie (imitatie van Chinese Kangxi) worden gedateerd in de late 17de of vroege 18de eeuw. Bij het glaswerk is er een kelkglas van een type uit de tweede helft 17de of begin 18de eeuw. Behalve deze vondsten wijst ook het rookgerei op een sluitdatum van de beerput omstreeks 1700. Deze datering geldt ook voor de vondsten in de zandlaag waarmee de put is gedempt.

Afb.47a-b Fragmenten van een rood aardewerken bord en een papkom van Noord-Hollands slibaardewerk. De diameter van het bord is circa 34 cm en van de papkom 8,5 cm. Op de papkom staat een bladmotief en een pootje van een vogel (11BTS46)

[22] Van Gangelen/ Kersloot/ Venhuis 1997: decorateur D. Met dank aan S. Venhuis voor de determinatie van dit fragment.

Tabel 1a Tellijst van keramiek uit de beerlaag van beerput 4A. De dateringen worden toegelicht in Bijlage 5 en in de catalogus

Voedselbereiding
Van de drie grapen is de r-gra-19 een van de meest voorkomende grapen uit de eerste helft 16de en eerste helft 17de eeuw. De karakteristieke ribbel op de buik verdwijnt daarna en de vorm evolueert tot type r-gra-87, waarvan er 2 zijn aangetroffen. Dit type verdwijnt weer in het eerste kwart van de 18de eeuw. Een van de r-gra-87 heeft de loodglazuur met mangaan waardoor het een getijgerd uiterlijk heeft. Een fragment van een witbakkende grape was niet te determineren.
Het complete groen geglazuurde wit aardewerken lekschaal w-lek-7, met een diameter van bijna 40 cm, hoort ook onder het kopje voedselbereiding. Zo'n lekschaal werd vermoedelijk vooral gebruikt bij de bereiding van vis.
Verder is er slechts één bakpan gevonden, de al genoemde r-bak-2.

Eetservies
De rood aardewerken kom r-kom-36 werd zowel bij bereiding als bij het serveren van voedsel gebruikt. Behalve 4 rood aardewerken borden tellen we ook 6 majolica en 13 faience tafelborden (**afb.47a-d**). De twee majolica borden van het type m-bor-3 en één bord m-bor-5 vallen op omdat ze onversierd zijn. Witte schotels van faience en majolica zien we veelal in de periode 1675-1725. Van vroeger datum zijn drie majolica fragmenten, twee van onbepaalde vorm met polychrome versiering en een exemplaar met geplooide noppenrand (m-bor-14) met een opvallend blauw fond, een reactie van de Hollandse majolicabakkers op de grote invoer van het blauwe Italiaanse Liguria faience in de periode 1575-1630.
Het type f-bor-2 komt het meest voor in Alkmaarse vondstcomplexen uit de periode 1650-1700. Zo ook in deze, waar 8 stuks konden worden geteld. Net als bij het majolica zien we een tweedeling tussen versierde exemplaren en witte onversierde. Zes zijn geheel wit en twee zijn identiek gedecoreerd in blauw op wit met een fruitmand binnen concentrische cirkels. Opvallend is de grove wijze van beschilderen. Mogelijk gaat het hier om een Fries product.
Dezelfde datering geldt voor vier exemplaren f-bor-19 met de karakteristieke brede vlag. Ze zijn alle wit onversierd.

Afb.47c-d Witte borden van majolica en faience (11BTS44)

Afb.48 a-c Faience bord van Gerrit Kam (11BTS45)

Als fruitschaal of voor het serveren van lekkernijen diende een plooischoteltje (**afb.48a-b**). Het gaat om een type f-plo-4 gevonden in de laag waarmee de beerput is dicht gegooid (11BTS45). De schotel heeft een blauwachtige glazuurlaag en is donkerblauw beschilderd met een leeuw in een tuin. De schildering is nogal primitief en stelt mogelijk de bekende Hollandse leeuw voor. De achterzijde is gemerkt met GK wat staat voor Gerrit Pietersz Kam van de Delftse plateelbakkerij 'De Drie Posteleyne Astonne', eigenaar van 1679 tot 1700.[23] Hoewel deze herkomst uit Delft anders zou doen vermoeden, is de leeuw toch van opvallend matige tekenkwaliteit.

[23] Van Aken-Fehmers/ Schledorn 2001, 207-208, 211-214.

Drinkgerei
Er zijn fragmenten van twee steengoed kannen met zoutglazuur, grijs van baksel met kobaltblauwe beschildering.
Van faience zijn er 4 thee- of koffiekoppen en 4 schoteltjes (**afb.49a**). Ze zijn de resten van setjes: 2 stuks f-bor-8 en 2 stuks f-kop-1 hebben dezelfde decoratie in Chinese stijl met bloemen en kraaien, 2 kopjes f-kop-1 hebben dezelfde vakindeling in Kangxi-stijl. Een fragment van een schoteltje f-bor-16 is een late imitatie van een Wan-Li schoteltje.

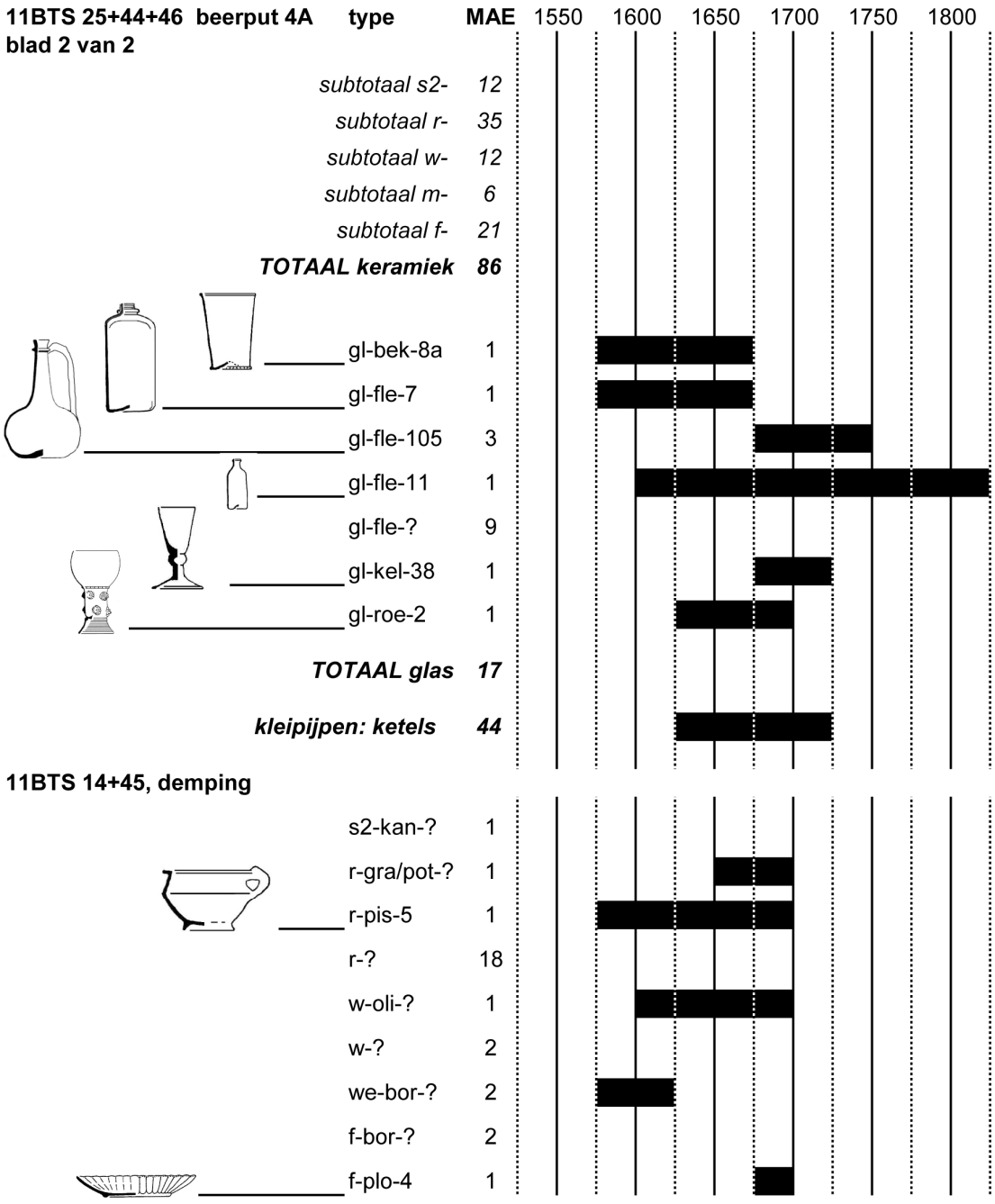

Afb.49a-b Thee-/koffieservies van faience en twee wijnflessen met oor (11BTS44)

Verlichting en verwarming
De scherven van een complete rood aardewerken test van het type r-tes-5 werden zowel in de bodemlaag als de hogere gebruikslaag (V44) aangetroffen. Het type komt veel voor in de periode 1550-1650. Ook van de types r-tes-1 en r-tes-3 kon een exemplaar worden geteld. Het zijn allemaal vierzijdige testen voor in een voetstoofje. Ze zijn alle ongeglazuurd, wat vermoedelijk wat vroeger is te dateren dan de geglazuurde 18de-eeuwse versie.
Het fragment van een w-oli-? Is afkomstig van een olielamp met dubbele bak, een topbakje met ophangoor en lagere opvangbak. Door het ontbreken van essentiële delen kan geen type worden aangeduid.
Mogelijk werd het gaaf gevonden steengoed kannetje met typeaanduiding s2-kan-44 gebruikt in combinatie met de olielamp. Immers, dit soort kannetjes stinkt vaak nog naar olie. Het kannetje is waarschijnlijk vervaardigd in Frechen bij Keulen en dateert uit de periode 1650-1725.

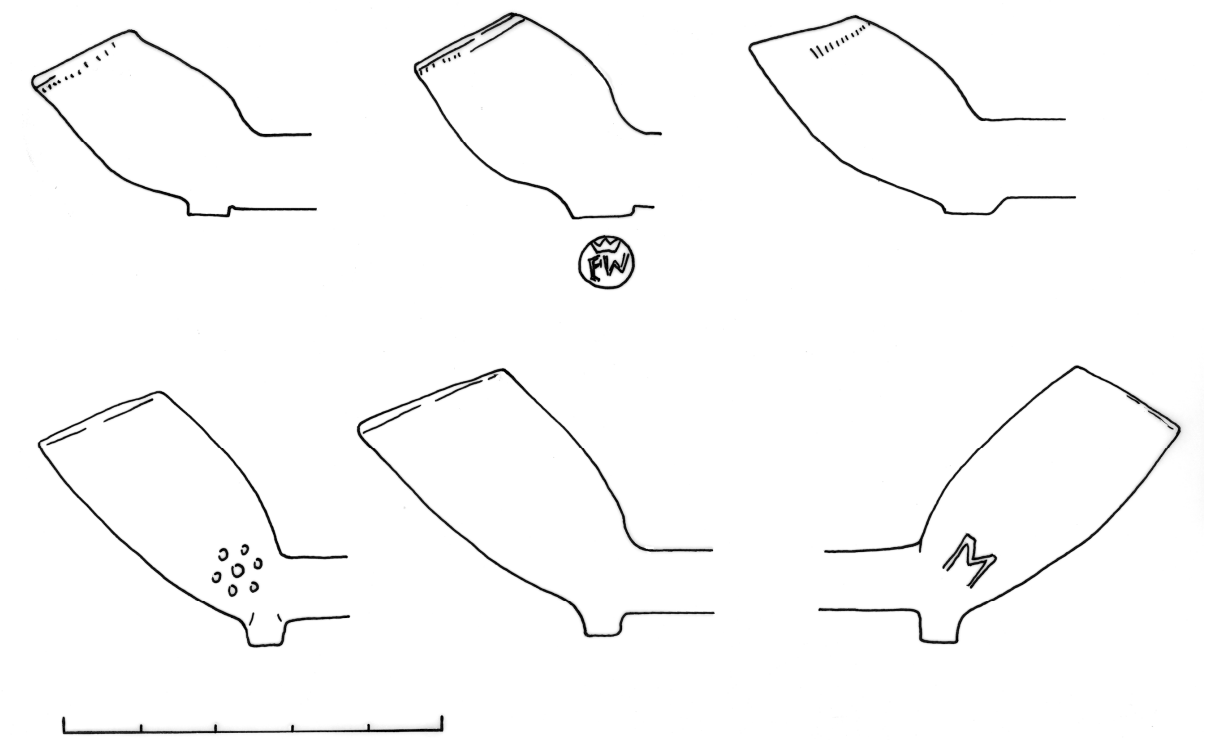
Glaswerk
In de beerlaag bevonden zich fragmenten van minimaal 17 glazen voorwerpen, te weten 14 flessen, een beker, een roemer en een kelkglas.
De beker (gl-bek-8a) is gladwandig met licht uitstaande rand, op een standring, gemaakt van kleurloos glas en met de rand afgezet met een blauwe glasdraad. Het type komt al voor rond 1550 en loopt door tot ongeveer 1675. In het derde kwart van de 17de eeuw wordt begonnen met het vervaardigen van glaswerk met lood erin. Het fragment van gl-kel-38 is een goed voorbeeld daarvan en hoewel het type tot het midden van de 18de eeuw in gebruik is geeft het dunwandige karakter van dit glas een datering rond 1700.[24] Een heel ander glas is het fragment van een gl-roe-2, in Duitsland vervaardigd van groen 'woudglas'. Het type glas met platte braamnoppen op de onderhelft dateert tussen 1625 en 1700.
De fles van het type gl-fle-7 is uitgevoerd met een tinnen montuur met schroefdop. Dit vierzijdige model wordt ook kelderfles genoemd naar het keldertje of kistje waarin ze konden worden opgeborgen. Het type wordt vaak gevonden tussen 1575 en 1675.
Van de drie flessen van het type gl-fle-105 kwamen er twee vrij compleet tevoorschijn (**afb.49b**). Ze zijn uitgevoerd met een greep aan de hals. Het gaat om vrij grote exemplaren met een lange hals, tot een hoogte van rond de 23 cm. Door de aanwezigheid van de greep ligt het gebruik als karaf voor de hand. De datering van dit type ligt in de gehele 17de eeuw maar de vorm van de flessen met hun taps toelopende onderkant verraden een datering rond 1675.[25]

[24] Roedema 2004, 67, 105.
[25] Voor een iets later model zie Roedema 2004, 70 afb.113 (de linker fles).

Het fragment van een gl-fle-11 is afkomstig van een cilindrisch medicijnflesje. Het model ontstaat in het begin van de 17de eeuw en loopt door tot in de 19de eeuw.
Het dertigtal ruitfragmenten spreekt voor zich.

Tabel 1b Tellijst van keramiek en glas uit de beerlaag en uit de bovenlaag van beerput 4A. De dateringen worden toegelicht in Bijlage 5 en in de catalogus

Afb.50 Kleipijpen uit beerput 4A (11BTS46 linksboven en 11BTS44). Ware grootte

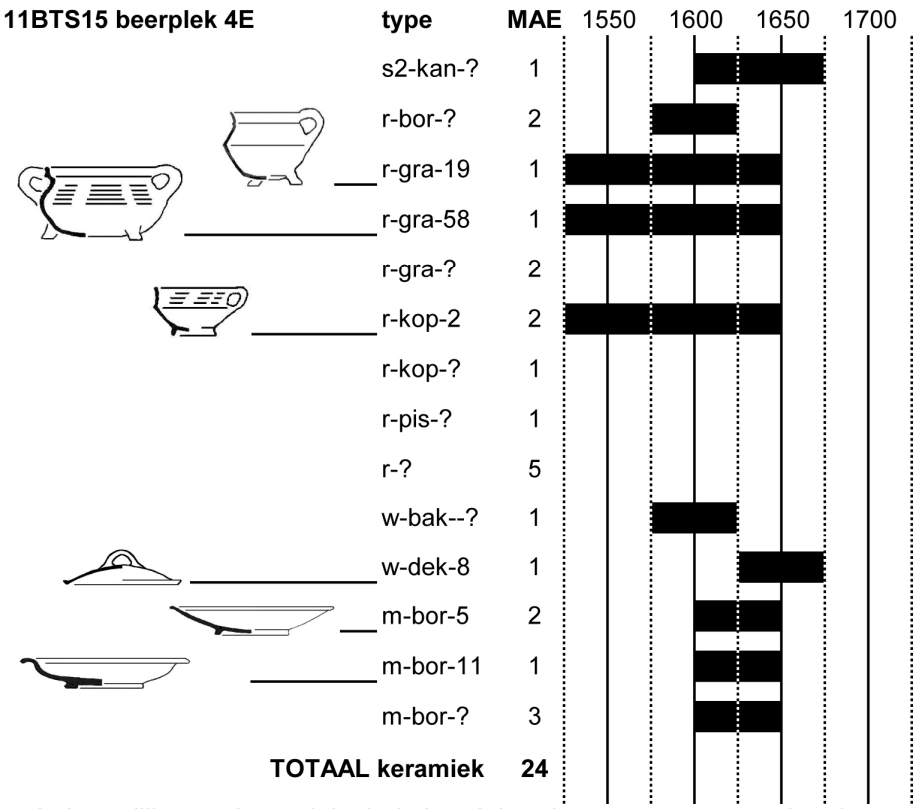
Afb.51a-f Vondsten uit beerput 4A (11BTS44): messing belletje, vingerhoed en duimring, benen mesheft, koperen blikwerk en steengoed knikkers. Circa ware grootte

Rookgerei
In totaal konden er minimaal 44 pijpen worden geteld. Vrijwel alle pijpen kunnen worden ingedeeld bij de goedkope grove pijp.
Zo'n 12 pijpen zijn duidelijk herkenbaar als een model uit het midden van de 17de eeuw (**afb.50** boven). Duco noemt dit nog basistype 1. De ketel van deze exemplaren heeft nog een licht dubbelconisch model maar enkele laten al een langgerekte ketel zien.[26] Ze dateren uit de periode circa 1640-1660. Slechts een enkele pijp is gemerkt en wel met de gekroonde FW, een merk van een nog onbekende Alkmaarse pijpmaker waarvan producten voornamelijk worden aangetroffen in complexen in de periode 1640-1655.[27] Twee pijpen uit deze groep zijn zogenaamde doorrokers, pijpen die nog zolang gebruikt werden dat de ketel zwart is uitgeslagen.
Rond 1680 begint de ketel van de Hollandse pijp te evolueren naar het trechtervormige model. Hiervan zijn er 32 aangetroffen (**afb.50** onder). Het zijn grove trechtervormige pijpen met een punthielstuk, waarvan er 24 volledig onversierd zijn en zonder een hielmerk of bijmerk. Zes zijn uitgevoerd met in reliëf een stippelroos op de ketel en twee dragen de letter M op de ketel boven het hielstuk. Onzeker is of de letter M een echt merk is, want als merkteken is de letter M alleen met een kroon bekend.[28] Het ontbreken van het Goudse bijmerk en/of de letter S in het hielstuk verraden een datering van voor 1739.

Overige
Een messing belletje met een diameter van 3 cm is vervaardigd uit twee halve bolletjes die aan elkaar zijn gesoldeerd (**afb.51a**). Gezien de grootte is het geen kattenbel maar mogelijk kinderspeelgoed.[29]
Een vingerhoed en een duimring zijn beide vervaardigd uit gegoten messing (**afb.51b-c**). De duimring diende ook als naaigerei – hij is flink gebruikt gezien de vele doorgeprikte gaatjes.
Een meslemmet van gesmeed ijzer met een restlengte van 12 cm laat ondanks de conditie nog heel mooi de twee ingeslagen merkjes zien, een dolkje en de letter Y. Het fragment van een benen heft (**afb.51d**) zou heel goed bij het lemmet kunnen hebben behoord. Het model met verdikte uiteinde is gesneden uit een rib en volgt nog de kromming hiervan.
Een ovaal blikken plaatje (**afb.51e**) is mogelijk afkomstig geweest van een snotneus, een olielamp met een vaatje met een lange tuit.[30] De maat van 7 x 5 cm past echter ook bij de bodemplaat van een tabaks- of een tondeldoosje. Langs de rand is duidelijk te zien dat er iets bevestigd is geweest. Blikken tabaksdoosjes zijn echter nog niet eerder aangetroffen, want de bekende exemplaren zijn alle van messing of duurder metaal.
Een houten stop met een lengte van ca 5 cm kan zijn gebruikt op een van de gevonden glazen flessen met oor (gl-fle-105).
Er zijn 8 knikkers gevonden, vervaardigd uit Duits steengoed met zoutglazuur (**afb.51f**). Ze variëren van 1 tot 2,5 cm diameter.

Sociale interpretatie
Hoewel de hoeveelheid gevonden keramiek en glas klein is, lijkt het vondstmateriaal uit deze beerput te hebben toebehoord aan een huishouden uit de armere bevolkingsgroep.[31] Dit lijkt van toepassing voor de gehele looptijd van de put, globaal tussen 1600 en 1700. Het meeste materiaal dateert van na circa 1640/1650 - de put is rond die tijd verbouwd en grotendeels opgeschoond. Bij deze actie is de noordwand vervangen door een houten wand - het hout hiervan dateert van na 1637. Het vondstmateriaal bestaat uit alledaags gebruiksgoed met weinig luxe producten. Bij de faience overheerst bijvoorbeeld het eenvoudige witgoed en porselein is zelfs geheel afwezig. Ook de pijpen zijn zonder uitzondering van matige kwaliteit met enkele voorbeelden van zogenaamde 'doorrokers'.
In de historische gegevens over de bewoners van het pand komen we in die tijd beroepen tegen als glazenmaker, kistenmaker en wielmaker – het zal gaan om weinig bemiddelde ambachtslieden.

[26] Duco 1987, 32.
[27] Duco 2004, 77.
[28] Duco 2003.
[29] Een identiek 17de-eeuws exemplaar: Hasselt e.a. 1993, 434 afb.140.
[30] Vergelijk bijvoorbeeld Hasselt e.a. 1993, 446-447.
[31] Vergelijk Bitter 2009.

Tabel 2 Tellijst van keramiek uit de beerinhoud van spoor 4E. De dateringen worden toegelicht in Bijlage 5 en in de catalogus

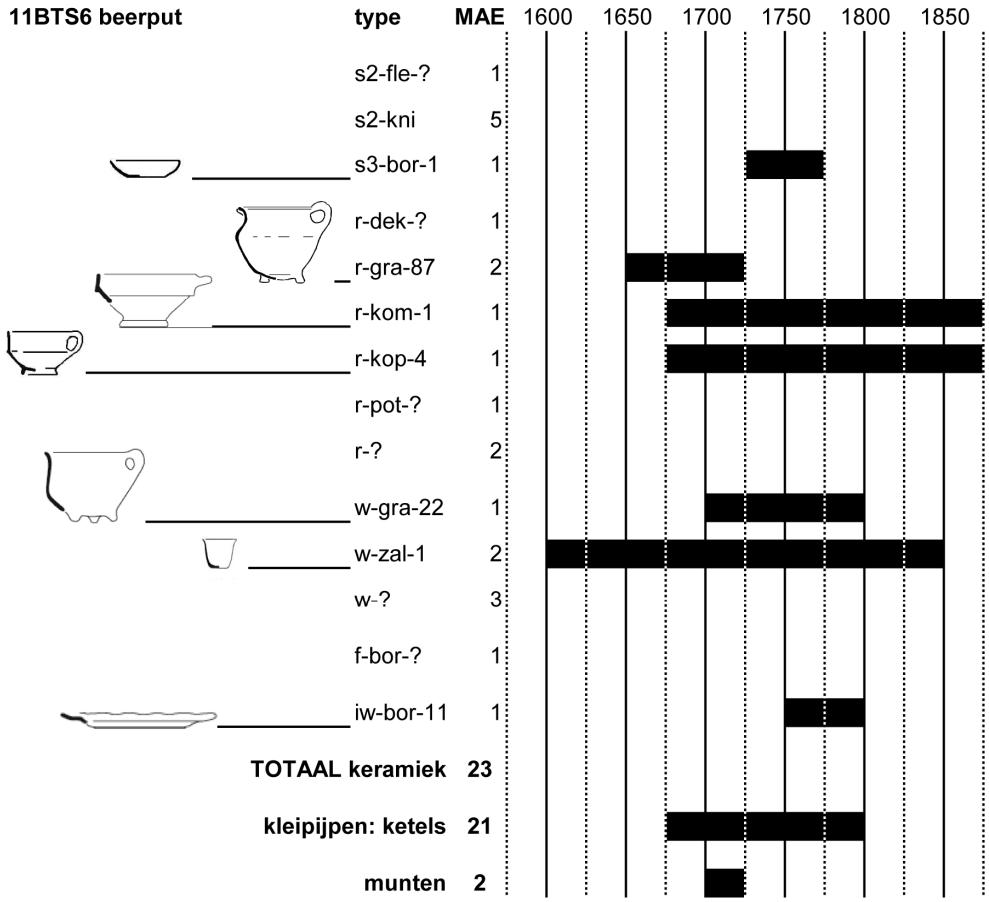
Beer in sloopspoor 4E
Naast de oudste beerput werd een plek met beer (4E) gevonden in het sloopspoor van een goot (3/4D) tussen beerput 4A en waterput 3/4C (Vnr.11BTS15) Hier was vermoedelijk een restant van de beerinhoud van beerput 4A in beland (zie de tellijst in **TABEL 2, cat.4-7**). Van de 24 MAE keramiek waren er 15 rood en 2 wit aardewerk. Samen met het steengoed fragment met blauwe beschildering en 6 stuks majolica borden kan dit groepje vondsten in de eerste helft 17de eeuw worden gedateerd.

Beerput 5F
Deze ronde beerput heeft een erg kleine diameter, met een glijkoker aan de zuidoostkant (s1008). Voor zover dat aan zo weinig materiaal kan worden beoordeeld, lijkt het vondstmateriaal afkomstig uit een huishouden van de middenklasse van de Alkmaarse burgerij in de periode 1700-1775/1800 (Vnr.11BTS6). In de put werden munten gevonden uit 1707 en 1716. De beerput is gedempt in het laatste kwart van de 18de eeuw. Vrijwel alles is incompleet. Dit heeft te maken met het zeer kleine volume van de beerput waardoor het regelmatig nodig moet zijn geweest om de put op te schonen.

Keramiek
In totaal konden er (fragmenten van) 23 voorwerpen van keramiek worden geteld (zie de tellijst in **TABEL 3, cat.20-21**). De hoofdmoot bestaat uit rood en wit aardewerk met 14 exemplaren. Op een zalfpot na zijn het allemaal voorwerpen die betrekking hebben op voedsel of voedselbereiding. De meeste vondsten zijn slechts globaal in de 18de eeuw te dateren. Het oudste materiaal is van rond 1700, hooguit een of twee decennia eerder. Het gaat om rood aardewerken grapen van type r-gra-87 en om kleipijpen uit eind 17de of begin 18de eeuw. Ook zijn er twee munten uit 1707 en 1716. Het jongste goed dateerbare materiaal zijn een randscherf van een schoteltje van wit Engels steengoed met zoutglazuur (vermoedelijk Staffordshire; s3-bor-1) uit de periode 1720-1760 en een grotendeels compleet bord van Engels *creamware* (iw-bor-11) met een rand uitgevoerd met een zogenaamde '*feather edge*' in reliëf, een decoratievorm die rond 1760-1780 erg populair was.[32] De beerput zal in het laatste kwart van de 18de eeuw zijn gedempt.

[32] Barker 1990, 179-180 (Type 10).

De enige vrijwel complete voorwerpen zijn een rood aardewerken grape van type r-gra-87, een wit aardewerken grape w-gra-22, een rood aardewerken kop r-kop-4, en een bord van Engels creamware iw-bor-11. De rood aardewerken grape stamt uit de begintijd van de beerput, de andere voorwerpen zullen zijn gedeponeerd in de eindfase kort voor de demping.

Tabel 2 Tellijst van vondsten uit de beerlaag van beerput 5F. De dateringen worden toegelicht in Bijlage 5 en in de catalogus

Afb.52a-b Kleipijpen uit beerput 5F (11BTS6), met o.a. hielmerken HP en zespuntige ster

Rookgerei
In totaal werden er 22 pijpenkoppen geteld (**afb.52a**). De pijpen beslaan de gehele 18de eeuw.
Op twee na gaat het om grove pijpen. Twee trechtervormige pijpen met een redelijk afgewerkt en geglaasd oppervlak zijn beide gemerkt, de ene met de gekroonde HP en de andere met een zespuntige ster (**afb.52b**). De HP staat voor een product van Harmen Pietersz Boot, een pijpenmaker

c

d

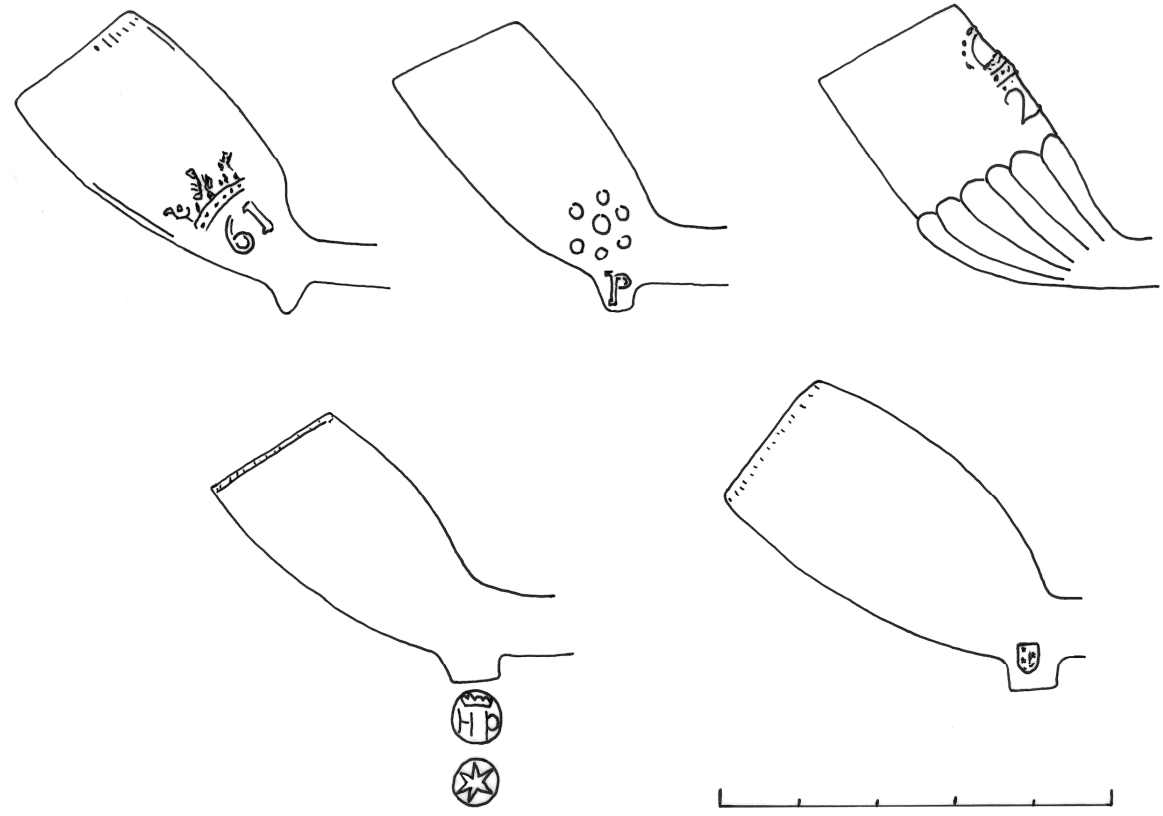

e

f

Afb.52c-f Kleipijpen met zijmerken gekroonde 61, molen, P en stippelroos (c-d) en met reliëfversiering

Afb.52g Enkele kleipijpen uit beerput 5F (11BTS6). Ware grootte

die zijn merk in 1684 bij het Goudse pijpmakersgilde heeft gedeponeerd, maar het merk heeft tot 1897 bestaan. [33] Het beeldmerk de zesster werd in 1672 gedeponeerd en bleef bestaan tot 1787.[34] De vorm van beide pijpen dateert uit de periode 1675-1725.
Een 14-tal pijpenkoppen is een product uit de eerste helft van de 18de eeuw. Het betreft grove pijpen met op de zijkant van de ketel een stippelroos in reliëf (**afb.52c**). Opvallend zijn de P, de bel en de molen als bijmerk op de zijkant van de hiel bij een aantal van deze pijpenkoppen (**afb.52d**). Een andere grove pijp draagt een reliëfmerk op de ketel, namelijk de gekroonde 61. Dit merk is gedeponeerd in 1733 door de pijpmakersfamilie Van Dijk die het merk gebruikte tot 1788.[35]
Twee trechtervormige pijpen zijn versierd. De eerste heeft een ketel waarbij de onderzijde is geschulpt (**afb.52e, g rechtsboven**). Het merk de gekroonde 25 is in reliëf op de ketel uitgevoerd. Dit merk is in 1715 gedeponeerd en bleef bijna continu in gebruik tot 1860.[36] De tweede versierde pijp heeft in reliëf op de ketel de afbeeldingen van een standaardmolen op de ene zijde en een zakkendrager op de andere (**afb.52f**). Deze pijp is onder de molen op de zijkant gemerkt PVR. Van dit merk zijn meerdere voorbeelden met dezelfde versiering gevonden in Alkmaar. Waar PVR voor staat is vooralsnog niet bekend.[37]
Uit de tweede helft van de 18de eeuw dateren 3 pijpenkoppen met een ei-vormige (ovoide) ketel (**afb.52g** rechtsonder). Alle drie zijn gemerkt waarvan 1 onduidelijk. Wel duidelijk zijn de merken 'De gekroonde trekpot' en het 'wapen van Haarlem'. Het wapen van Haarlem is een merk dat werd gebruikt van 1675 tot 1846.[38] Het merk de trekpot werd bij het gilde gedeponeerd in 1695 en is gebruikt tot 1804.[39]

Divers
Vier knikkers zijn van steengoed vervaardigd en de maatvoering verschilt tussen de 1.2 en 2.0 cm (**afb.53a**). Twee ronde zwart glazen kraaltjes meten 2.2 cm en er is ook een kleurloos gefacetteerd kraaltje van bijna 1 cm (**afb.53b**).
Een speel- of rekenpenning was vrijwel vergaan en kon niet meer worden gedetermineerd. Ook twee koperen duiten waren vrijwel weggerot maar in de afdruk van de roestklomp kon nog worden nagegaan dat het ging om een Hollandia duit uit 1707 en een onbekende duit uit 1716.
Een klein pijpaarden beeldje van mogelijk een liggend hondje heeft een lengte van 5 cm (**afb.53c**). Opvallend is de slechte kwaliteit in uitvoering van dit beeldje. Het is speelgoed dat in die tijd ook vaak (door de kinderen zelf wellicht) werd beschilderd.
Een nog 6 cm lang plat benen fragment is afkomstig van een waaier (**afb.53d**). De waaier bestond uit tientallen benen die aan een zijde scharnierend aan elkaar waren bevestigd en waarop een bekleding was geplakt van gevouwen papier of zijde.

a

b

d

Afb.53a-d Uit beerput 5F afkomstige steengoed knikkers, glazen kraal, pijpaarden speelgoed hondje en benen waaierbeen (11BTS6). Circa ware grootte

[33] Duco 2003, 164, 559.
[34] Duco 2003, 149, 336.
[35] Duco 2003, 194, 1002.
[36] Duco 2003, 189, 963.
[37] Duco 1987, 104, 540.
[38] Duco 2003, 124, 12.
[39] Duco 2003, 138, 202.

Afb.54-55 Vondsten uit beerput 5F: een gietijzeren kanonskogel (ca. 1:2) en het schedeldak van een babytje (11BTS6)

Opvallend is de vondst van een kanonskogel (**afb.54**). De kogel werd aangetroffen op de bodem van de beerput. De gietijzeren kogel heeft een diameter van 8,5 cm en weegt 2009 gram. Vertaald naar het Amsterdamse pond als gewichtseenheid, welke werd gebruikt tot ongeveer 1820, valt de kogel in het kaliber 5-ponder.[40] Hoe de kogel in de put is terechtgekomen blijft een open vraag maar wellicht was de beerput dichtgeslibd en werd er een zwaar voorwerp in geworpen om weer even wat ruimte te krijgen. Dit verklaart dat in sommige beerputten onderin wel eens een grote kei blijkt te liggen, maar in dit geval betreft het een 5-ponds kanonskogel.

Een wel heel ongewone vondst is het schedeldak van een baby (**afb.55**). Het is een mysterie hoe dat in de beerput is terecht gekomen.

Vondstmateriaal demping beerput
De put was gedempt met zand en puin met daarin slechts een handvol vondsten (11BTS5).
Twee fragmenten roodbakkend aardewerk zijn te fragmentarisch voor determinatie. Ook de fragmenten van een mineraalwaterfles (s2-fle-?) kan slechts gedateerd worden omstreeks de tweede helft van de 18de eeuw tot eind 19de eeuw. Twee fragmenten zijn afkomstig van een onbekend gebleven type f-plo-?. Er werd een pijpenkop aangetroffen waar in het hielstuk het Goudse bijmerk is gezet. Dit merk wordt na 1739 op het Goudse product geplaatst. Als merk op de hiel staat de franse Lelie, een merk gebruikt tussen 1667 en 1925.[41] Het model van de pijpenkop laat een datering toe van rond 1750-1760.

Sociale interpretatie
Het blijkt lastig om vondstmateriaal een bepaalde status toe te kennen als het complex zo dikwijls lijkt te zijn opgeschoond. Veel materiaal is incompleet. Het vondstmateriaal lijkt bij een huishouden te horen uit de armere klasse. De 18de-eeuwse pijpen betreffen bijvoorbeeld voornamelijk grove producten.

[40] Kist 1993, 110.
[41] Duco 2003, 126, 49

5. Samenvatting en conclusie

De opgraving in en achter de panden Boterstraat 4 en 6/8 hebben de resten opgeleverd van bewoning vanaf het tweede of derde kwart van de 14de eeuw. Het ziet ernaar uit dat dit de oudste bewoningsfase is van dit deel van de Boterstraat.
Bij Boterstraat 4 werd uit de beginfase slechts een kleivloer gevonden, maar Boterstraat 6/8 leverde de resten op van een tamelijk groot bakstenen huis met stevig muurwerk (**2A-2H**). De resten hebben veel weg van de grote bakstenen huizen uit ongeveer dezelfde periode, die zijn opgegraven bij Langestraat 66 in 2001 en Langestraat 3-5 in 2007. Het eerst genoemde was het huis Het Reket, waarvan bekend is dat het was voorzien van een volledige verdieping. Dat kan misschien ook bij Boterstraat 6/8 het geval zijn geweest. Het huis was op de begane grond in drie vertrekken verdeeld, met een voor- en een achtervertrek met kleivloer en een middenvertrek met een plavuizenvloer en haardplaats (**2E, 2F**), met een gang langs de zuidkant.
Verzakkingsproblemen maakten omstreeks 1450/1550 nieuwbouw noodzakelijk bij Boterstraat 6/8. Dit huis was maar een paar meter korter, maar de muren, die ondanks de verzakkingen ervan grotendeels direct op de oudere funderingen werden gezet, waren slechts eensteens (**3B**). Er zal geen verdieping op hebben gestaan. De binnenindeling is grotendeels onduidelijk, maar het achterste deel lijkt een ambachtelijke bestemming te hebben gehad. Er is een baksteenvloer met een rechthoekige werkbak, die mogelijk vanouds in verbinding staat met een waterput buiten vlak achter het huis, en in de noordwesthoek was er een vierkante stookplaats vol as (**3D-3F**).

Dit huis werd in de late 16de of vroege 17de eeuw nogmaals herbouwd (**4A-4F**). In het tegenwoordige pand resteert hiervan nog opgaand muurwerk op de begane grond in de eerste 6,5 meter vanaf de straat, met delen van het houtskelet. Aan de achterzijde kwam een smalle aangebouwde achterkeuken. Een ondiepe rechthoekige kelder (**3/4G**) beslaat een deel van deze bijkeuken. De werkbak wordt veranderd in een beerput (**4A**). Deze achteraanbouw wordt nog veranderd rond 1640/1650, als de wand van de beerput deels in hout wordt vervangen (**4B**).

Het huis wordt omstreeks 1700 fors verbouwd, waarbij de achterhelft wordt vernieuwd (**5A-5H**). Aan de achterzijde komt een kleine bijkeuken, met een waterput en een nieuwe beerput die ermee in verband zijn geconstrueerd (**5E-5H**). De bouwdatum van een waterkelder (**4/5J**) achter in de tuin is onduidelijk, maar deze wordt secundair voorzien van loden wateraansluitingen (**5i**) naar dit keukentje.

In Boterstraat 4 is slechts een handvol sporen aangetroffen, die gerelateerd lijken aan ambachtelijke activiteiten: een zeer grote waterput van onbestemde datering (**2/5R**), een 15de-/16de-eeuwse bakstenen vloer onder het achterste deel (**4/5P**) en een grote laat-16de-eeuwse kelder met een geïntegreerde waterkelder eronder en een afvoergoot (**4G-4H**).

Uit de beide beerputten van Boterstraat 6/8 komt een hoeveelheid huisraad uit de 17de en 18de eeuw. Het materiaal past bij een bescheiden huishouden, wellicht te kenschetsen als het armere deel van de Alkmaarse middenstand. De nog vrij hoge verkoopwaarde van Boterstraat 6/8 in de eerste decennia van de 17de eeuw wordt niet weerspiegeld in meer kostbaar serviesgoed. Uit archiefonderzoek blijken er vooral ambachtslieden te hebben gewoond.

6. Literatuur

Aken-Fehmers, M.S. van, & L.A. Schledorn, 2001: *Delfts aardewerk. Geschiedenis van een nationaal product. Deel II*. Zwolle/Den Haag.

Barker, D., 1990: *William Greatbatch: A Staffordshire Potter*, London.

Bitter, P., 2002: *Graven en begraven. Archeologie en geschiedenis van de Grote Kerk van Alkmaar*, Hilversum (proefschrift Universiteit van Amsterdam).

Bitter, P., 2008: Wealth and waste- aspects of a luxurious lifestyle in Alkmaar, in: M. Gläser (red.), *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum, VI: Luxus und Lifestyle*, Lübeck, 151-168.

Bitter, P., 2009: Schaven aan Alkmaar: Archeologische terreinen voor behoud en onderzoek, in: N. de Jong-Lambregts, G. de Reus en C. Roozendaal, *Authentiek door dynamiek. Cultuurhistorie Alkmaar, beleidskader 2009-2019* (raadsnota vastgesteld 10/9/09), bijlage 5 Onderzoeksagenda archeologie, gemeente Alkmaar.

Bitter, P., 2009: Toying with miniatures. Finds of 'doll's-house items' from Alkmaar, in: H. Clevis (red.), *Medieval Material Culture. Studies in honour of Jan Thijssen*, Zwolle, 47-65.

Bitter, P., en R. Roedema, 2010: Aan het begin van de Langestraat (07LAN), in: P. Bitter, N. de Jong-Lambregts en R. Roedema, 2010: *De Burg en rijke burgerij. Twee opgravingen bij de Spanjaardstraat en Langestraat in 2007*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie nr. 15), 23-177.

Duco, D.H., 1987: *De Nederlandse kleipijp; handboek voor dateren en determineren*, Leiden.

Duco, D.H., 2003: *Merken en merkenrecht van de pijpenmakers in Gouda*, Amsterdam.

Duco, Don H., 2004: Drie eeuwen tabakspijpen uit Alkmaar, in: Bitter, P., e.a., 2004: *De verborgen stad. 750 jaar Alkmaar onder de grond*, Alkmaar (tevens themanummer *Vormen uit Vuur* 186/187), p. 71-96.

Gangelen, H. van, P. Kersloot & S. Venhuis, *Hoorn des overvloeds. De bloeiperiode van het Noord-Hollands slibaardewerk (ca. 1580 - ca. 1650).* Hoorn 1997.

Goubitz, O., 2001: *Stepping through time*, Ede.

Hasselt, H., J.J.Lenting en H. van Westing, 1993: Metalen gebruiksvoorwerpen, in: J.J.Lenting et al (red.), *Schans op de grens; Bourtanger bodemvondsten 1580-1850*, Sellingen, 403-462.

Kist, J.B., 1993: Wapens en toebehoren, in: J.J. Lenting, H. van Gangelen en H. van Westing (red.), *Schans op de grens. Bourtanger bodemvondsten 1580-1850*. Sellingen 1993, 99-124

Kottman, J.F.P., 2010: Soo langh daer wat in is. De geschiedenis van de vroegmoderne wijnfles in onze streken, *Vormen uit vuur* 209/210, 50-71.

Lennep, J. van, & J. ter Gouw, 1868: *De uithangteekens, in verband met geschiedenis en volksleven beschouwd* (2 delen), Amsterdam.

Mitchener, M., 1988-1991: *Jetons, Medallets and Tokens: Vol. 1 Mediaeval period & Nuremberg, Vol. 2 The Low Countries & France*, Seaby 1988 & 1991.

Roedema, R., 2004: Drinken en klinken. Zeven eeuwen glaswerk in Alkmaar, in: Bitter, P., e.a., 2004: *De verborgen stad. 750 jaar Alkmaar onder de grond*, Alkmaar (tevens themanummer *Vormen uit Vuur* 186/187), p.48-70.

Roedema, R., & P. Bitter, 2013: Wonen op stand, in: P. Bitter, H. de Raad, G. de Reus & C. Roozendaal (red.), *Macht en pracht*, Alkmaar (themaboek Open monumenten Dag 2013).

Bijlagen

Bijlage 1 Stratigrafische matrix en sporenlijst

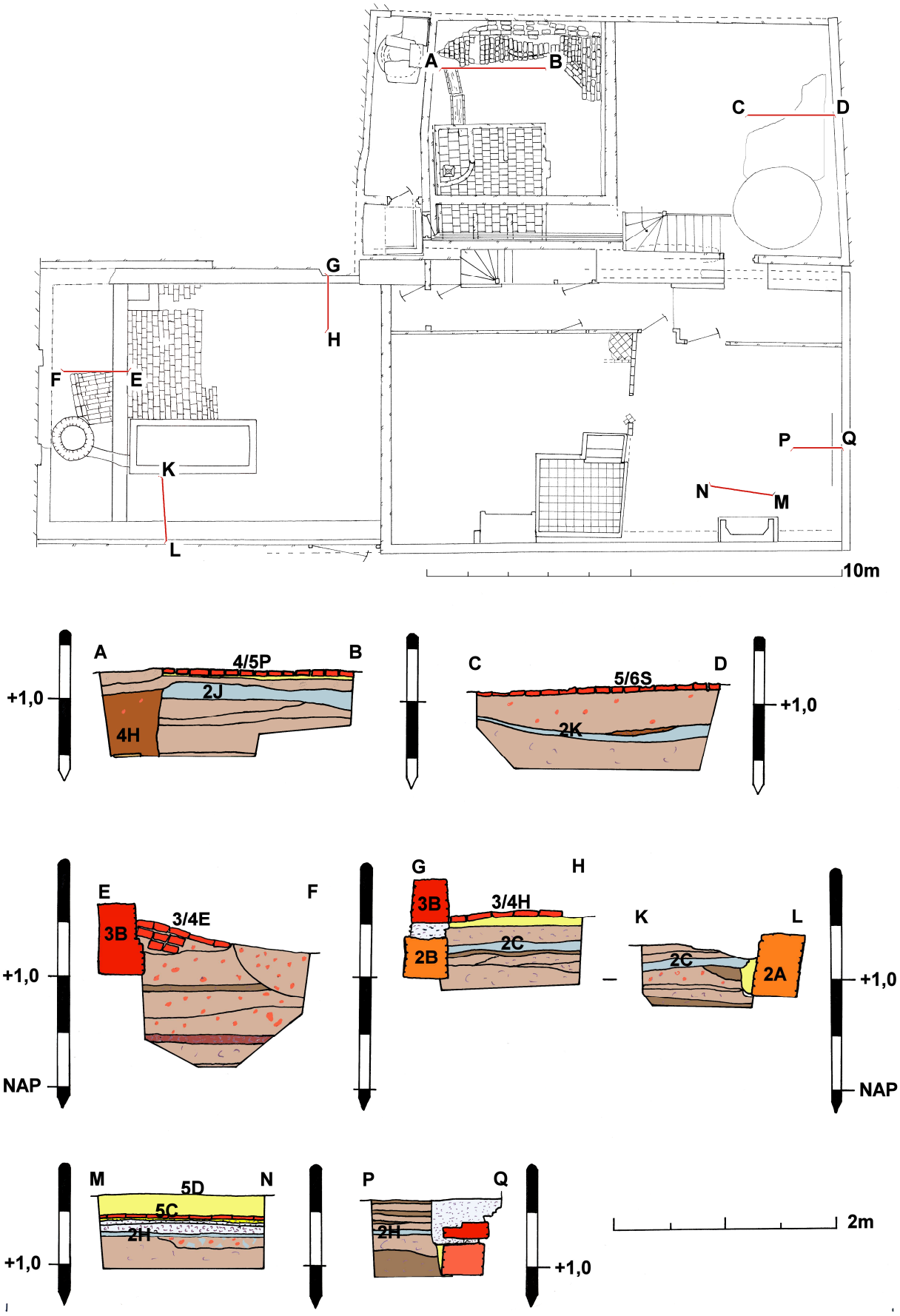
Bijlage 2 Vondstenlijst

Bijlage 3 Zoöarcheologisch vondstmateriaal

Bijlage 4 Archiefbronnen

Bijlage 5 Dateringen van enkele aardewerktypen

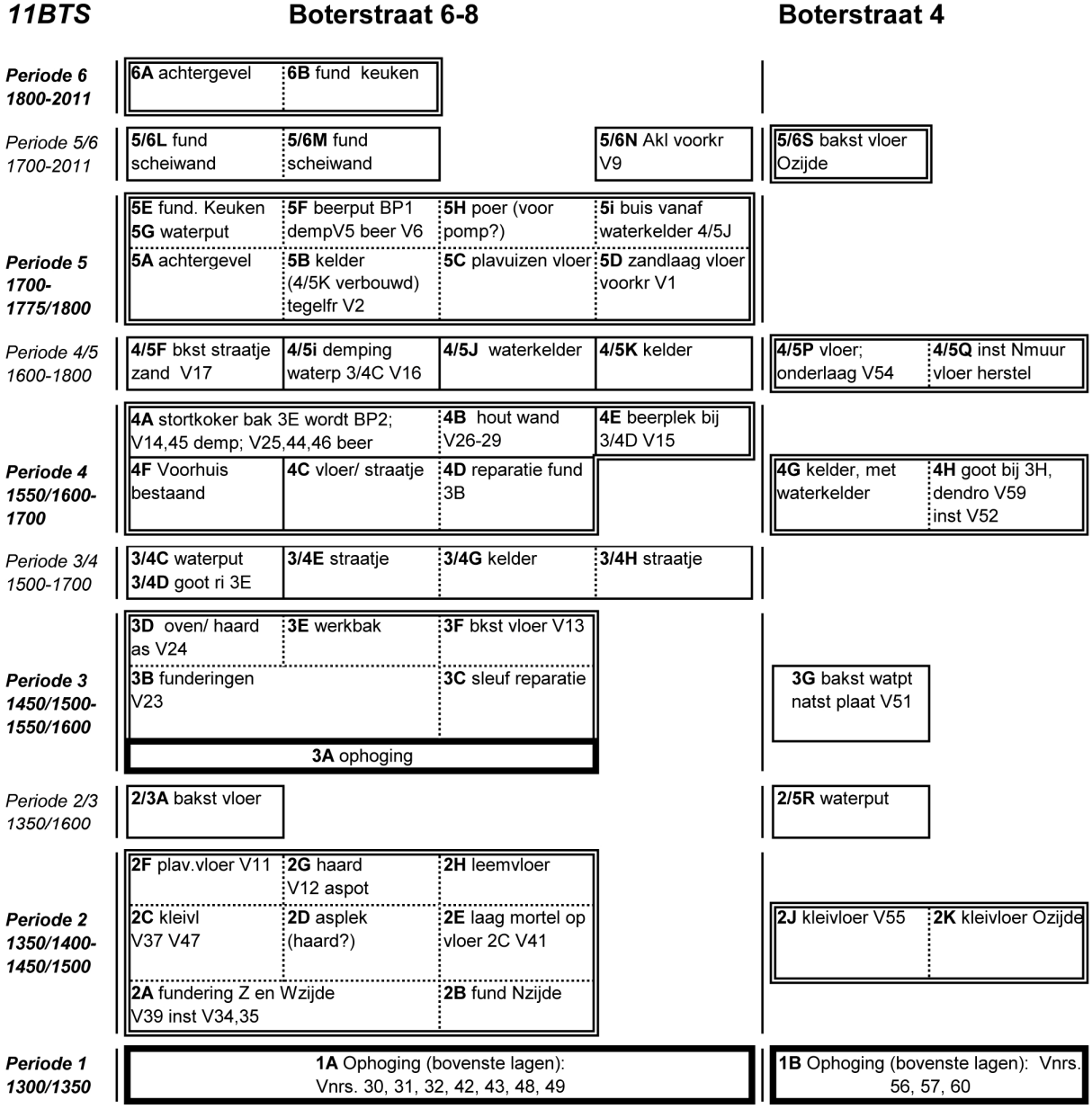
Bijlage 6 Resultaten dendrochronologisch onderzoek

Afb.56 Coupetekeningen, schaal 1:50

Bijlage 1. Stratigrafische matrix en sporenlijst

De sporen zijn aangetroffen in twee aangrenzende locaties, binnen en buiten Boterstraat 6/8 en inpandig in Boterstraat 4. Bijgaand is van beide kavels een overzicht van de sporen in een stratigrafische matrix gezet (**TABEL 4**). De stratigrafische relaties worden in de spoorbeschrijvingen toegelicht. Stratigrafische relaties met vloeren zijn in kleine profielen (coupes) gedocumenteerd (**afb.56**). De sporenlijst is gesplitst in de beide kavels.

Tabel 4 Stratigrafische matrix van de sporen uit opgraving 11BTS

Sporen uit Boterstraat 6/8

1A Ophogingen onder Boterstraat 6/8
Spoornummer s1016 (naast waterput 3/4C). S1041 ophoging tussen 0,90 m+NAP en 1,20 m+NAP, kleiig zand met veel baksteenpuin en aardewerk (**V30**). S1042 ophoging tussen 0,60 m+NAP en 0,85 m+NAP, een kleiig humeuze laag met baksteen fragmenten en aardewerk (**V31**). S1043 ophoging tussen 0,35 m+NAP en 0,45 m+NAP, laag klei vermengd met brokken veen en baksteen fragmenten, op 10 cm brokken veraard veen, daaronder 20 cm bruin zand met daaronder weer brokken klei met veen, hieruit kogelpotaardewerk met borstelafwerking (**V32**). S1061 ophoging onder 1,10 m+NAP,

donkerbruine grond, kleiig met baksteenfragmenten (**V42**). S1072 ophoging onder 1,15 m+NAP, donkerbruin zand (**V48**). Voorts **V43**, **V49**.

2A Funderingen Z- en W-zijde van bakstenen huis Boterstraat 6/8, rode baksteen 23,5/24 x 11,5/12 x 5,5 cm, 40 cm breed in wild verband, vrijwel zonder versnijdingen.
S1004 en s1024 funderingen zuidzijde, onderkant 0,88 m+NAP, onderkant 0.70 m+NAP, naar het zuiden flink verzakt en gekanteld (**V23**, **V39**). S1045 insteek van s1024 (**V24**). S1047 vlijlaag van s1024 (in coupe 2) van gestampte mortel. S1046 opvulling van holte ontstaan door het wijken van fundering 2A (s1024 coupe 2), zand en baksteengruis (**V35**).
S1049 Fundering W-zijde, in verband met muurwerk Z-zijde. Duidelijk is te zien dat er aan de fundering flink is verbouwd, mogelijk i.v.m. een verzakking, met hergebruik van dezelfde bakstenen.

2B Fundering N-zijde Boterstraat 6/8, onder muur 3B, baksteen als 2A.
S1048 onderkant 0.90 m+NAP

2C Kleivloer aan westkant van Boterstraat 6/8.
S1031 kleivloer bovenkant 1,20 m+NAP en 10 cm dik, direct naast fundering 2A (ooit hierop aansluitend) maar hiervan gescheiden door kantelen van muurwerk (in coupe 2; **V37**). S1066 kleivloer op 1,33 m+NAP.

2D Asplek met bruine as en houtskool, mogelijk van een haardplaats, top 1,32 m+NAP, op kleivloer 2C.
S1064 aslaag met aw (**V47**). S1071 aslaag. S1065 asplek, 1,33 m+NAP.

2E Laag mortelgruis met puin (s1059, **V41**), bovenkant 1,20 m+NAP, op kleivloer 2C (s1031).

2F Groot deel van een plavuizenvloer, met buitenrand van rode geglazuurde plavuizen van 18 x 18 x 2.5 cm met daarbinnen diagonaal gelegd rode geglazuurde plavuizen van 16 x 16 x 2.5 cm, op 1,44 tot 1,49 m+NAP.
De plavuizen zijn geglazuurd met diverse kleuren maar door veel gebruik flink afgesleten. De plavuizen waren ingebed in een kalklaagje met daaronder een pakket schoon zand van ongeveer 10 cm dik. Onder deze lagen bevond zich een ouder vloerniveau met dezelfde samenstelling, een kalklaag en een laag schoon zand. Het vondstmateriaal bovenop de vloer (**V11**) bestaat uit divers aardewerk zoals rood en grijs bakkend en geglazuurd steengoed. Globale datering 15de eeuw.
De vloer sluit naadloos aan op haardplaats 2G. In de zuidoosthoek zit een veelhoekige uitsparing, mogelijk van een wenteltrapje. Aan de noordkant een rechthoekige uitsparing (s1003) voor een onbekende constructie.

2G Een haardplaats (s1002) aangetroffen binnen de plavuizenvloer van s1000, op 1,49 m+NAP. Het gaat hier om een centraal en vrij gelegen haardplaats met een globale afmeting van 80 x 100 cm. Opvallend is de diagonale ligging van de haard t.o.v. de rest van het gevondene. De haard bestond uit een klein brandmuurtje van 1 meter lengte bestaande uit bakstenen van 21 x 10.5 x 4.5 cm met daar omheen een rand plavuizen van 22 x 22 x 2.5 cm. Aan de westzijde tegen de brandmuur aan zat nog een (vergruisde) plavuis met gat met daaronder in situ een grijsbakkende aspot. (**V12**). De aspot was geheel gevuld met een rood/bruine as en wat etensresten, (zie bijlage 3). Naast en om de grijsbakkende aspot bleken nog de restanten te zitten van een tweede exemplaar. Dit exemplaar betrof een roodbakkende aspot maar was verder niet te typeren.

2H Kleivloer aan oostkant van Boterstraat 6/8.
S1097, bovenkant 1,40 m+NAP
S1073 1,30 m+NAP, ongeveer 5 cm dik.

2/3A Bakstenen vloer aan westkant van Boterstraat 6/8, bovenkant 1,17 m+NAP, van diagonaal op hun kant gelegde bakstenen van 23 x 10.5 x 5.5 cm, onder vloer 3B.

3A Ophoging met vooral bruine grond, op kleivloer 2C en onder baksteenvloer 3F.

3B Funderingen van herbouwfase van het huis. De fundering, 40 cm dik, is kalk gemetseld en bestaat uit bakstenen met de maten 22/22,5 x 11 x 5/5,5 cm. Er kon nog een 5 lagen maat worden genoteerd van 32 cm.

S1023 De achtergevel, op 2 meter ten oosten van de achtergevel van 2A, onderkant op 1,02 m+NAP, bovenkant 1,60 m+NAP. Baksteenmonster **V23**. Zowel aan de zuid- als de noordzijde stond de fundering koud tussen de zijgevels (s1022 en s1024). Mortel, bakstenen en bouwwijze zijn echter identiek! Bovenop s1023 werd spoor 3/4D aangetroffen.
S1022 noordelijke zijgevel, direct op fundering 2A (s1060), onderkant 1,30 m+NAP, bovenkant tot 1,83 m+NAP. Op 2A is een laagje egalisatie van mortelgruis aangebracht (onderkant 1,25 m+NAP) en vervolgens een nieuwe fundering erop gebouwd. Het geheel bestaat uit bakstenen gele/oranje bakstenen met de maten 22 x 11 x 5 cm.
S1057 Muurwerk van de zuidzijde van het pand. Deze herbouw staat op de oudere zijgevel van 2A (S1024) en is contemporain met S1022 aan de noordzijde.

3C Een gegraven sleuf (s1058) parallel en naast funderingen 2A/3B (S1004 en S1024), ongeveer 50 cm breed, wellicht voor herstel van 2A voorafgaand aan bouwfase 3B.

3D Een stookplaats (s1038) is aangelegd in de noordwesthoek van 3B, een rechthoekige bak van 75 x 60 cm, is gebouwd met bakstenen van 22 x 10.5 x 4.5 cm. Alleen de onderste steenlaag is er nog. Het straatje 3F (s1036) sluit erop aan.
S1039 As in bak 3D, gitzwarte grond gemixt met bruine as. In deze laag werden nog etensresten aangetroffen met scherven van kookgerei uit de periode 1450-1525 (**V24**).

3E Een rechthoekige werkbak (s1026) van 3 bij 1.50 meter en vanouds pakweg 1 meter diep. Het muurwerk is met klei gemetseld en de steens dikke muur bestaat uit bakstenen van 20.5 x 10 x 5 cm, onderkant op 0,41 m+NAP. De bak is gebouwd tegen de fundering van 3B aan. Later verbouwd tot beerput (zie bij 4A). S1029 insteek s1026.

3F Resten van een baksteenvloer aan de westkant van Boterstraat 6/8, hergebruikte bakstenen met steenmaat 22x9.5x4cm, door verzakkingen varieert de bovenzijde tussen 1,33 en 1,59 m+NAP.
S1036 De straat sluit aan op huismuren 3B, haard/oventje 3D en werkbak 3E. Op de straat **V13**. Aan de zuidkant is het sterk verzakt bij de houten reparatiewand 4B van de beerput 4A.
S1040 restant van de straat tegen de noordmuur van 3B en tegen spoor 3D.

3-4C Waterput (s1015) aangetroffen aan de westkant van het terrein, met een buitendiameter van 110 cm en steens kalkgemetseld van harde gele stenen van 19 x 9 x 4.5 cm. Niet diep ontgraven. Vulling met zand en puin (**V16**).

3-4D Een overstort goot (s1025) voor waterput 3/4C (s1017). Nadat het geheel was uitgegraven bleek er een vloertje van leitjes en dakpannen te liggen die liep van waterput 3/4C naar werkbak/beerput 3E-4A. Naderhand was op deze plek (bij de sloop van de goot?) een plek met beer (4E) beland, vermoedelijk uit de beerput afkomstig.

3-4E Restant van een straatje (s1014), aan de buitenzijde tegen de fundering van 3B aan, met twee lagen steen verzwaard. Hij bestond uit voornamelijk appelbloesem bakstenen van 22 x 11 x 5 cm. Het geheel was verstoord door waterkelder 4/5J (s1100) en een latere ingraving aan de westkant. Bovenkant 1,49 m+NAP, sterk verzakt naar het westen (tot 1,27 m+NAP).

3-4G Ondiepe kelder (s1055, zuidkant s1070) tegen noordmuur 3B (s1022). Het muurwerk, bovenkant 1,42 m+NAP, was halfsteens met bakstenen van 21 x 10 x 4.5 cm. De bodem bevond zich al op +1.02 NAP en had geen vloer, slechts een zandlaag. De kelder is doorgraven door beerput 5F en waterput 5G, en oversneden door funderingen 5E, 6A en 6B. In de grond op de kelder en tussen deze muren **V8**.

3/4H Bakstenen vloer (s1050) van bakstenen van 21 x 10 x 4.5 cm, bovenzijde 1,51 m+NAP, aangetroffen aan de noordzijde aansluitend op fundering 3B (s1022) en keldermuur 3/4G. Dit stuk bestrating hoort bij een latere fase dan 3F

4A Wijziging van de werkbak 3E en herbestemd tot beerput (beerput 1), met een uitgebouwde vierkante stortkoker aan de noordoosthoek. De uitgebouwde vierkante stortkoker (s1062) is van later datum. De bovenste vulling van de beerput bestond voornamelijk uit grijs humeus zand met enkel aan de randen nog wat van de latere gebruikslaag (**V14**, **V45**). Onderin was er een verrommelde beerlaag (s1072, **V25**, **V44**), met geheel onderin een wat minder verstoord beerpakket (s1028, **V46**), onderkant

op 0,20 m-NAP – de scherven van deze lagen pasten onderling. De omwoeling kan verband houden met de houten herstelling 4B (s1035) aan de noordzijde van de put.
Opvallend was dat een groot deel van de noordelijke zijwand van de beerput was vervangen voor een houten constructie bestaande uit ingeslagen balken en planken (zie 4B). S1062 BAKSTEEN?

4B Een grote reparatie aan de noordelijke muur van beerput 4A (de oude muur van bak 3E, s1026). Vrijwel de gehele muur was verwijderd en vervangen door planken met een aanzienlijke breedte. Een ingeslagen paal aan de binnenkant moest het geheel op zijn plaats houden.
De houten wand staat niet recht maar iets schuin, precies in lijn met de rand van het straatje 4C. Het is mogelijk de lijn van een houten tussenwand van het achterhuis geweest.
S1034 Planken wand in beerput 2, onderkant dieper dan 0,41 m+NAP, bovenkant 0,98 m+NAP. Dit hout is bemonsterd (**V26-29**) en dendrochronologisch onderzocht, met een datering van de kapdatum na 1637 als uitkomst.

4C Een stukje baksteenvloer of bestrating (s1036-2) tegen de stortkoker 4A gelegd, op 1,33 m+NAP, met aan de zuidkant een scherpe zijkant die precies in lijn ligt met houten wandje 4B in de beerput 4A.

4D Exact in de lijn met 4B en 4C begint een reparatie aan het muurwerk van de achtergevel 3D, over 2 meter lengte. Het geheel is gerepareerd met diverse breukstenen.

4E Kuil/plek (s1025) met beervulling doorlopend in sloopspoor van goot 3/4D, met beer en afvalresten (**V15**) afkomstig uit beerput 4A.

4F Bouwhistorische resten in de oosthelft van de begane grond van Boterstraat 6-8: voorste helft van de zuidmuur en delen van een eiken houtskelet met renaissance profileringen, eind 16de of begin 17de eeuw. De achterhelft van deze bouwfase is begin 18de eeuw vervangen (spoor 5A)

4/5F Een restant van een straatje (s1019) gelegen in de meest zuidwestelijke hoek. Het bestond uit veelal appelbloesem breukstenen. In de hoek was het aangelegd in halfsteens verband en met een schuin kader. Het geheel was ingebed in een laagje schoon zand (s1020). Gezien het vondstmateriaal uit de vlijlaag nog in gebruik voor of in de periode 1625-1675.

4/5i Demping van waterput 3/4C. De vulling bestond uit zand en veel kalk en puin met aardewerk te dateren tussen 1675 en 1725 (**V16**).

4-5J Een waterkelder (s1100) gebouwd pal tegen fundering 3D in de noordwestelijke hoek van het terrein. De waterkelder meet 200 x 130 cm en had nog een gesloten tongewelf, top op 2,00 m+NAP. Hij was een meter diep, bodem op 1,06 m+NAP. Het mangat bevond zich aan de noordzijde. Het geheel is gemetseld met hard trascement en met harde gele ijsselsteentjes met de maatvoering 17.5 x 8.5 x 4cm. Onder het mangat aan de oostzijde bevond zich het beginpunt van een loden aanzuigbuis welke secundair was aangebracht en richting keuken liep. Het mangat was afgedekt met een gietijzeren haardplaat.

4/5K Een kelder (s1001) aangetroffen aan de zuidzijde en vrijwel in het midden van het pand, circa 2 x 2 meter, vloer op 0,92 m+NAP, muurwerk bewaard tot 1,66 m+NAP. Het muurwerk bestond uit halfsteens kalk gemetselde bakstenen van 22 x 10 x 5 cm. De vloer van de kelder bestond uit geglazuurde plavuizen van 22 x 22 cm gelegd in cement en in dambord motief. Aan de noordoosthoek is later een trapgat toegevoegd (zie 5B).

5A Huidige (2011) achtergevel (s1052), gemetseld in kruisverband van rode bakstenen van 19x9x4cm, aansluitend op opgaand werk van de noordelijke en zuidelijke zijgevels (zuidelijk aansluitend op 4F). Hij is waarschijnlijk uit circa 1675/1725. De noordelijke zijgevel van het pand uit die tijd was voor een groot deel verdwenen en een klein deel aan de straatzijde zat verstopt achter nieuwer muurwerk. S1052 staat bovenop oudere funderingen 3/4E. In de hoeken is de toepassing van klezoren te zien, een kenmerk van voor 1715 (informatie Piet Verhoeven). De gevel loopt over de gehele breedte maar dit is op de begane grond niet te zien. Aan de noordzijde is de gevel doorbroken voor de keuken doorgang, maar op de 1ste verdieping is nog goed te zien dat de gevel doorloopt tot de noordelijke zijgevel. In zowel het noordelijke (t.o.v. de keuken) als de zuidelijke deel van de achtergevel wat er nog stond was duidelijk de aftekening te zien van een klein raamvenster.

5B Verbouwing van kelder 4/5K. Een trapgat is secundair toegevoegd aan de noordoost zijde van de kelder 4/5K. Het was ongeveer een meter breed en een halve meter uitgebouwd. De noordzijde was schuin afgewerkt en ook met plavuizen betegeld. Waarschijnlijk stond hier een houten trap tegen aan. De vloer van de kelder bestond uit geglazuurde plavuizen met de maatvoering 22 x 22 cm gelegd in cement en in dambord motief. Gezien de maatvoering stammen de plavuizen uit deze periode. De zijkanten van het trappengat waren betegeld met restanten van een mangaan tegel tableau uit de 18de eeuw.
De kelder was deels overdekt met een gewelf maar ook dit is later toegevoegd. Binnen de kelder was aan de zuidkant een klamp gebouwd waar het gewelf op was gefundeerd. Er zijn aanwijzingen dat het zuidelijke deel was overdekt met hout.
De kelder was later dichtgegooid met zeer veel puin met hier en daar een tegelfragment (**V2**).

5C Restant van een plavuizen vloer (s1096) op 1,40 m+NAP, onder een 20 cm dik pakket zand 5D (s1095). De plavuizen hadden de maatvoering 18 x 18 x 2.5cm.

5D De gehele voorkamer was bedekt met een laag blond zand met veel schelpen (s1095), 20 cm dik, bovenkant 1,45 m+NAP. Deze laag lag op het restant van plavuizen vloer 5C (s1096). In de laag veel muntjes uit de 18de eeuw (**V1**).

5E Fundering (s1011) van een bijkeukentje, gebouwd samen met beerput 5F, met kalk gemetseld van bakstenen van 21 x 10 x 5 cm, onderkant 1,72 m+NAP, bovenste resten 1,78 m+NAP.

5F Een zeer klein beerputje (s1008) welke werd aangetroffen onder de keuken 5E. De diameter bedroeg ongeveer 1 meter. Hij was gebouwd met zachte appelbloesem bakstenen van 21 x 10 x 4.5 cm. De koepel was nog grotendeels intact en bevond zich buiten de keuken 5E (top op 1.91 m+NAP). De stortkoker bevond zich binnen tegen de keukenmuur en gedeeltelijk tegen de koepel van waterput 5G (s1007). De stortkoker mat 95 x 60 cm en liep van top tot bodem schuin naar beneden. De stortkoker was onder muur 5E overkoepeld! De bodem van de put, op 0,68 m+NAP, bestond uit een gemetselde bakstenen vloer, iets wat voor Alkmaarse begrippen vrij uitzonderlijk is. De beerput is gedempt met zand (**V5**) in de tweede helft van de 18de eeuw. De gebruikslaag (**V6**) begint ergens in het laatste kwart van de 17de of begin 18de eeuw.

5G Een waterput (s1007) vlak achter de achtergevel 5A (s1010) en deels onder de zuidelijke muur (s1009) van de keuken. De put had een diameter van 130 cm en de koepel was nog intact, met daarin nog het restant van een loden aanzuigbuis. De aanzet van de koepel werd ingemeten op 1.35 m+NAP, de top op 1,59 m+NAP. De put was gebouwd met zachte oranje bakstenen van 18 x 8.5 x 4 cm, met kalk gemetseld.

5H Een bakstenen poer (s1006) van 35 x 20 cm, bovenkant 1,60 m+NAP, onderkant 1,41 m+NAP, aan de zuidkant naast bijkeukentje 5E en pal naast waterput 5G. De poer was met kalk gemetseld met bakstenen (appelbloesem) van 20.5 x 10 x 5 cm. Mogelijk was de poer de fundering van een waterpomp of waterbak.

5I Aan de oostkant van de waterkelder 4/5J was onder het mangat een gat gemaakt en een loden aanzuigbuis aangebracht. Deze buis werd aangetroffen tot in de zuidoostelijke hoek van de keuken aanbouw 5E. Bij deze actie is het mangat waarschijnlijk afgesloten door het met een gietijzeren haardplaat af te dekken.

5/6L Binnenwanden rond middenvertrek in Boterstraat 6/8, tot 2011 aanwezig. De halfsteens fundering van de scheidingmuur tussen voor en achterkamer ligt in lijn met de kelder 5B. De doorgang tussen de voor- en achterkamer bevond zich nabij de toegang van de bedsteekelder. Op deze locatie lagen nog wat diagonaal gelegde plavuizen in situ.
Aan de westzijde van de scheidingsmuur werd nog een klein deel aangetroffen van een oost west georiënteerd gangmuurtje met een deel van een diagonaal gelegde plavuizen vloer.

5/6M Binnenwanden rond de entree in Boterstraat 6/8, tot 2011 aanwezig.

5/6N Een vierkante afvalkuil (s1005) van 180 x 120 cm, onderkant op 1,35 m+NAP, geheel gevuld met puin en kalkmortel. De bakstenen uit dit puin meten 18.5 x 10.5 x 5.0 cm. Hiertussen bevonden zich enkele profielstenen geborgen (**V9**).

6A Een forse verbouwing in de late 19de of begin 20ste eeuw, waarbij het pand een verdieping krijgt en een nieuwe voorgevel.

6B De fundering van een keuken van 4 x 2,5 meter, rode bakstenen van 19 x 9 x 4 cm, onderkant 1,58 m+NAP. De fundering was op de koepel van waterput 5G (s1007) gebouwd. De zuidelijke zijgevel staat niet in verband met de huidige achtergevel.
Hij was in de 20ste eeuw afgebroken en veranderd in een binnentuin, toen er een schuur aan de achterzijde over de hele breedte van het erf werd opgetrokken (afgebroken in 2011).

6C en **6D** Schouwen, tot 2011 aanwezig tegen de zuidgevel van het huis.

Sporen uit Boterstraat 4

1B Ophogingen onder Boterstraat 4. Spoornummer s1018 (naast waterkelder 4/5J). S1089 ophoging onder kleivloer 2J (mogelijk egalisatielaag), bruin zand (**V56**)

2J Een leemvloer (s1088) van groen/grijze gestampte klei met puintjes en houtskool (V55), 10 cm dik met bovenkant op 1,10 m+NAP.

2K Een leemvloer van groen/grijze gestampte klei, 10 cm dik met bovenkant op 0,85/0,95 m+NAP. Onder een egalisatielaag onder baksteenvloer 5/6S.

4/5P Een groot fragment van een baksteenvloer (s1091) aan de noordzijde in het huis, op 1,30 m+NAP. De stenen zijn flink aangetast en bedekt met zwart roet. In het midden zijn de contouren te zien van een haard. De baksteenvloer ligt op een vlijlaag (s1087) van geel zand (**V54**). Op de vloer is aardewerk aangetroffen uit de late 14de of eerste helft van de 15de eeuw (**V58**).
De vloer ligt over de goot 4H heen en is derhalve jonger dan de late 16de eeuw.

4/5Q Insteek van de noordelijke zijgevel van Boterstraat 4. De bestrating van vloer 4/5P is hier weer slordig teruggelegd wat betekent dat de vloer daarna nog werd gebruikt.

2-5R Grote waterput (s1094), top koepel 0,95 m+NAP, binnen diameter 170 cm. De put werd aangetroffen compleet met koepel, vervaardigd uit halve secundaire kloostermoppen met de maten …x 13,5 x 6,5 cm. Aan de noordzijde zat een gat in de koepel. Op een diepte van ongeveer 1,5 meter onder de koepel bevond zich een kleinere waterput met een diameter van 80 cm. De bodem van deze kleinere waterput werd vastgesteld op 1.30 m-NAP.

3G Een ronde waterput (s1082) gelegen in de noordwesthoek achter de achtergevel van Boterstraat 4, vermoedelijk in een voormalige steeg. De waterput had een buiten diameter van 110 cm. De put was steens opgebouwd met kalk gemetselde bakstenen van 18.5 x 8.5 x 4 cm. De put is secundair gebruikt als beerput.
S1081 natuurstenen platen op waterput, bovenkant 1,10 m+NAP. Rood zandsteen ca 10 cm dik. Door middel van deze platen is er op een eenvoudige wijze een stortkoker gecreëerd bovenop de koepel van de waterput. De stortkoker (s1083) zelf was in de hoek gelegen. De put was nog gevuld met beer, maar dit konden we door de diepte en gebrek aan ruimte niet onderzoeken. Overigens word in een akte uit 1599 de put al genoemd als een secreet gelegen in de steeg. Scherven tussen de platen dateren uit ongeveer 1625-1650 (**V51**).

4G Een kelder (s1076) van 3 x 2.5 meter, van gele ijsselsteenjes van 18 x 8.5 x 4 cm, met tras gemetseld, hoogste delen 1,31 m+NAP. De vloer, op 0,90 m+NAP, is bedekt met plavuizen (S1078) met oranje engobe en loodglazuur van 21 x 21 x 2.5 cm. Vrijwel alle muren waren gepleisterd, alleen aan de westzijde zat een schrobplint met plavuizen. De kelder was verdeeld in 6 compartimenten, 3 compartimenten aan de noordkant en 3 aan de zuidkant. Bij het meest noordwestelijke compartiment was de vloer iets hoger uitgevoerd en uitgerust met een schrobputje en loden aanzuigbuis. De aanzuigbuis en putje gaven aan dat er zich onder dit deel nog een intakte waterkelder moest bevinden. Bij sloop van een deel van de vloer kwam een steens muurtje tevoorschijn met een oost westelijke oriëntatie. Dit muurtje is mogelijk onderdeel geweest van de fundering of drainage van de kelder. Aan de noordzijde werd een houten goot 4H (S1084) aangetroffen die waarschijnlijk diende

voor afvoer van overtollig water. Onder de vloer bleek zich een soort van drainage (S1079) te bevinden waarvan slechts een klein deel werd aangetroffen. Niet bekend is waar het overtollige water naar werd afgevoerd maar zeer waarschijnlijk ook naar de gevonden goot. De trap heeft zich waarschijnlijk bevonden aan de oostzijde, waar een steunbeer was uitgebouwd, centraal in het midden tussen de 6 compartimenten.

4H Goot (s1086 en s1084) ten behoeve van drainage van kelder 4G. De goot is aangetroffen aan de noordzijde van de kelder met een oriëntatie richting het noordwesten. De bodem bestond uit liggende houten planken (**V53** en **V59**) en bakstenen zijwanden van steenmaat 21.5 x 11.5 x 5.5 cm. De insteek van de goot bestond uit donkere klei vermengd met zand. Uit deze grond kwam divers vondstmateriaal (**V52**) maar met een veel vroegere datering. De houten bodem is deels geborgen en dendrochronologisch onderzocht, met als uitkomst een kapdatum na 1563. In een transportakte uit 1599 wordt de kelder vermeld.

5/6S Resten van een sterk vergruisde baksteenvloer (s1092), aangetroffen in het voorhuis, bovenkant op 1,10 – 1,20 m+NAP. Opvallend was de laag (steenkool?) gruis op de vloer. De vloer ligt op een geel zandlaagje op een egalisatielaag van donkergrijs zand, op kleivloer 2K.

Bijlage 2. Vondstenlijst

In de onderstaande lijst (**TABEL 5**) worden de vondsten beschreven conform de typologie van het ‘Deventer systeem’. Voor toelichting op de typecodes zie de inleiding tot de catalogus. Verder zijn afgekort: compl=compleet, prof=profiel compleet van fragment, fr=fragment, r=randfragment, w=wandfragment, b=bodemfragment. De aantallen zijn bepaald na het passen van de scherven.

Vnr	Spoor 11BTS	Inhoud	Datering	Sp.code
31	ophoging s1042	4fr rood (spaarzaam glaz, 1x slibboogjes)	14/15a	**1A**
32	ophoging s1043	2fr kp-kog-? (borstelstreek); 1fr gr/kp-?	13/14A	**1A**
42	ophoging s1061	1wfr blauwgrijs Elmpt,1rfr r-bak-? met platte steel	14	**1A**
43	in ophogingen op 1.20 +NAP	1wfr rood spaarzaam,1wfr s1-kan-? Siegburg (gevlamd)	14	**1A**
48	ophoging s1072	1oor grijs; 1fr rood; 2fr s1-kan-?, 1rfr s1-kan-23, 1wfr s2-kan-? Langerwehe; fragm van breekplavuis	14bc	**1A**
30	ophoging s1041	1fr grijs van aspot (wfr en oor); 12fr rood, 1rfr r-gra-88, 1rfr r-bor-1, 1fr r-vet-?; 1x s1-kan-? Siegburg; 1fr s2-kan-? Siegburg met ijzerengobe	14B/15a	**1A-?**
49	laag onder keldervloer s1075	1rfr r-bak-?, 1prof s1-kan-23	14bc	**1B**
56	ophoging s1089	2rfr en 2wfr rood (spaarzaam glaz), 1wfr blauwgrijs Elmpt, 1wfr kp-kog-bezemstreek	13B/14A	**1B**
57	ophoging s1090	2fr rood, 1rfr r-bak-15; 2wfr grijs; 2wfr kp-kog- (borstelstreek); 1bfr pi-pot-(standring); leer schoenfragment	13d/14A	**1B**
60	ophoging s1093	3fr rood (spaarzaam glaz), 1fr s1-kan-? Siegburg, bot	14	**1B**
33	op straatje s1044	hoornpit, 1fr rood, 1rfr r-bak-1; 1fr s1-kan-? Siegburg (gevlamd)	14B/15	**2-3A-ca**
54	egalisatielaag s1087 van vloer s1091	1bfr (lobvoet) en 1wfr rood (spaarzaam glaz); 1wfr grijs	14	**2-3P**
58	op bakst vloer s1091	3wfr rood, 1rfr r-bak-15; 2wfr s1-kan-? Siegburg (gevlamd), 1wfr s2-kan-?	14	**2-3P-ca**
23	BAMO fundering s1024	baksteen 23.5x11.5x5.0 cm rood geel gemeleerd		**2A**
39	BAMO fundering s1024	rood baksel 23.5x11.5x5.5 cm en 24x12x6 cm, harde grijze mortel met zeer fijn schelpengruis		**2A**
34	zwart laagje, insteek: s1045	1bfr blauwgrijs Elmpt (lobvoeten)	13/14A	**2A-inst**
35	insteek muur s1046	1bfr r-kan-? (lobvoeten)	13/14	**2A-inst**
37	in leemvloer s1031	1rfr g-kom-6 (schenklip)	14b/15a	**2C**
47	aslaag s1064	1bfr s2-kan- (Aken/Raeren); 1wfr s2-kan-?, 2fr s1-kan-? Siegburg (gevlamd); 1compl(?) r-kan-42 (ingekrast golfpatroon schouder, 4lobvoeten, h 45-50 cm), 2rfr r-gra-20, 1rfr r-bak-2, 6fr grijs, slijpsteen	14B/15a	**2D**
41	kuil/insteek s1059	1rfr r-bak-2 platte steel licht geknepen	14d/15	**2E**
11	boven vloer s1000	3fr grijs en 2fr rood (van aspotten); 1x s2-kan-? (oorfrag)	15	**2F-ca**
12	aspotten haard s1002	plavuis met gat (21x21x3,2 cm), 1compl r-pot-87 (aspot); 1bfr r-pot-? (aspot 2de exemplaar), 1fr s1-kan-? Siegburg (14B)	14B	**2G**
55	op leemvloer s1088	2fr s1-kan-? (mogelijk s1-kan-23), 1wfr rood (spaarzaam glaz)	14bc	**2J-ca**
24	uit haardplaats s1039	8fr rood, 1rfr r-bak-2, 1fr r-bak-?, 1rfr r-gra-8 (met mangaan); 6xbot	15B/16a	**3D**
13	op baksteenvloer s1036	10fr rood, 1rfr r-pis-1, 1rfr r-kop-26 (inw gele slib), 1rfr r-zal-3, 1rfr r-gra-19; 1x tegelfrag.(rood baksel 1cm dik), 2x pijpensteel	17	**3F**

Vnr	Spoor 11BTS	Inhoud	Datering	Sp.code
25	beerlaag beerput s1026	1x s2-kni; 18fr rood (zeer fragmentarisch); 4fr wit, 1fr w-dek-?, 1fr w-oli-?; 1rfr f-bor-2 (wit), 1x pijpenkop (Alkmaars 17bc), 1x tegelfrag.12.8x12.8x1.0cm dambord.	17b-17d	**4A-1**
44	beerlaag beerput s1062	1 gave s2-kan-44 (Aken/Raeren), 2fr s2-kan-? (Westerwald), 8x s2-kni; 1rfr r-bak-2, 1 fr r-bor-17 Nederrijns (slibdec 17d/18a); 2fr r-bor-?, 1rfr r-gra-19, 2rfr r-gra-87, 1fr r-gra-?, 1rfr r-tes-1, 1rfr r-tes-3, 1compl r-tes-5, 3fr rood; 1fr w-gra-?, 1compl w-lek-7, 1fr w-oli-?, 3fr wit; 1fr m-bor- (blauw besch 17A), 1rfr m-bor-14 (blauw fond, 17A), 2rfr m-bor-3 en 1 rfr m-bor-5 (wit 17B/18a); 2compl f-bor-2 (blauw/wit fruitmand 17bd), 3compl en 2fr f-bor-2 (wit), 1compl f-bor-7 (bloemen 17d/18A), 2compl en 2fr f-bor-19 (wit), 2rfr f-bor-8 met rfr en 1prof f-kop-1 (bloemen en kraaien 17d/18a), 1rfr f-bor-8 schoteltje (bloemen 18), 1rfr f-bor-16 schoteltje (im kraakpors 17B/18a), 1prof en 1bfr f-kop-1 (chinees, 17d/18a), 1fr f-plo-? (17B/18); 1fr gl-bek-12a (blauwe rand-draad), 1fr gl-kel-38 (loodglas 17d/18A), 1fr gl-roe-2; 1x gl-fle-7 (tinnen montuur), 2compl en 1fr gl-fle-105 (met oor, groen), 1fr gl-fle-11 (groen, groter model);	17a-17d	**4A-1**
44		pijpenkoppen: 1x merk FW (1640/1655), 9x grof hoog bicon 17c, 6x grof stippelroos 17d/18a, 26 grof ovaal 17d/18a; 1x tegel vroeg polychroom, 1fr tegel 17d/18a; 30 fr vensterglas en 3 loodstripjes; houten stop, ijzer meslemmet, benen mesheft, messing duimring, munt koper	17A-17d	**4A-1**
46	bodemlaag beerput s1063	3fr rood, 1rfr r-kom-36 (NH slibwerk decorateur D 1612-1613), 1rfr r-bor-50 (geel fond, boogjes en bladmotief vlag; 17bc), 1fr m-bor-?; pijpenkop grof Alkmaar 17b; messing vingerhoed bxh 15x22 mm, fragm van ovaal koperen tabaksdoosje(?)	17a-17d	**4A-1**
14	beerput bovenlaag s1062	18fr rood, 1 r-gra/pot (groot, 17B), 1rfr r-pis-5; 2fr wit, 1fr w-oli-? (17de), 2fr we-bor-? (sleets en verbrand), 2rfr f-bor-; 1fr s2-kan- Westerwald; 1 pijpenkop (c1660) en 10fr steel;15x tegelfrag (12.5x12.5x0.8) kinderspelen en een vissertje; 1x plavuis (14x14x2.5)	17d	**4A-2**
45	demping beerput s1027	1compl f-plo-4 (merk GK 1679-1700)	17d	**4A-2**
26	beerput wandje s1034	hout dendro	na 1620	**4B**
27	beerput wandje s1034	hout dendro	na 1571	**4B**
28	beerput wandje s1034	hout dendro	na 1637	**4B**
29	beerput wandje s1034	hout dendro	geen resultaat	**4B**
15	sloopspoor/beer-restant s1025	5fr rood, 2fr r-bor-? (NH slib), 1compl r-gra-19, 2bfr r-gra-?, 1prof r-gra-58, 2rfr r-kop-2, 1oor r-kop-?; 1rfr w-dek-8, 1fr r-pis-?, 1fr w-bak (holle steel); 1compl en 1fr m-bor-5, 1compl m-bor-11, 3fr m-bor-? (alle maj. 17A); s2-kan- Westerwald (zegel met leeuwen); 2x pijpensteel (17A)	17A	**4E**
52	insteek houten goot s1086	2wfr rood (spaarzaam glaz),1wfr s2-kan-? Langerwehe, 1wfr kp-kog-? (borstelstreek)	14	**4H**
53	goot s1084	houtmonster dendro	geen resultaat	**4H**
59	goot s1084	houtmonster dendro	na 1563	**4H**
51	tussen natst platen s1081	1rfr w-gra (mangaan inwendig, 17A)	17A	**4 (3G)**
17	vlijlaag geel zand s1020 bij vloer s1019	1fr f-bor-2 (17bc),1fr wit; plavuisfrag van 4.5cm dik; baksteenfrag met gehakt profiel	17bc	**4-5F**

Vnr	Spoor 11BTS	Inhoud	Datering	Sp.code
16	waterput, demping s1017	26fr rood, 1rfr r-bor-44 (slibwerk tekst), 1rfr r-tes-3; 6fr wit, 1rfr w-kop-2; 1fr f-bor-2 blauw op wit (17c),1fr m-bor-? (17A); 6x tegelfrag.12.5x12.5x0.8 (blauw/wit vogel e.a.), plavuis 13.5x13.5x2.5, 7 pijpenkoppen grof 17d/18A, ijzeren meslemmet 10,5 cm.	17d/18a	**4-5i**
2	kelder wand s1001	tegelfragmenten: 22fr landschapjes met spinnetjes in hoeken 13x13x0,8, wschl plint 17d; 2 witjes 13,2x13,2x0,7 cm; 2x mangaanpaars/blauw 18ac (als Pluis 1998, 572 C.13.00.02); en enkele oudere fragm als plakstuk	17d/18a	**4-5K**
6	Beerput beerlaag s1008	koperen duiten 1716 en Hollandia 1707, speelpenning (slecht); 1fr s2-fle-?, 5x s2-kni; 1fr r-dek-?, 2rfr r-gra-87, 1rfr r-kom-1 (gele slibboogjes, zeer versleten), 1rfr r-kop-4,1 oor r-pot (doofpot), 2fr rood; 1compl w-gra-22, 2fr w-zal-?, 3fr wit; 1fr f-bor-3 (18B/19a); 1fr s3-bor-1 saltglazed; 1rfr iw-bor-11 creamware (feather edge); 1 glazen kraal; 1 pijpaarden beeldje liggend hondje 5cm; 1x messing belletje 3 cm; 21 pijpenkoppen (17d-18B)	18a-18B	**5F-1**
5	Beerput demping zand/puin s1008	1fr s2-fle- (mineraalwater 18B/20a), 2fr rood, 2fr f-plo-? (18B), 1x pijpenkop ovaal hielmerk lelie en zijmerk (18B)	18B	**5F-2**
9	kuil in voorkamer	9x baksteen met profiel, 18.5x10.5x5.0 cm		**5/6N**
1	zand en schelpenlaag voorkamer s1095	1rfr r-bor (slibwerk 17B), 3x s2-kni; 5x pijpesteel 17B/18a; 1x griffel lei; 1x houten knoop Koperen duiten: Utrecht 1739 1766, West Frisia 1754 1769, Overijssel 1752 1765, Hollandia 1721 1739 1754, Zeelandia 1785, Gelriae 1759 1760, 2x speelpenning; messing dop van wandelstok 4cm lang, messing gesp 2cm breed, 2x messing knoop, 1x kapje versierde messing knoop 2,5 cm, messing dopje met schroefdraad; 2x loodstrip vensters	17d-18b	**6J**
3	op keldervloer s1000 (stort?)	messing vingerhoed bxh 16x15mm		
4	naast muur/bp	1fr r-pot- (aspot), 3fr wit, 1fr w-gra-36 (sluitpan); tegels (2fr polychroom tulp 17bc, 1fr landschapje blauw-wit 17d/18a), 1fr gl-fle (bolfles), 2 pijpekoppen stippelrood en zijhielmerk 17d/18a	17d/18A	
7	binnen muurtje	3wfr rood, 1fr p-bor-7 (kangxi)	17d/18a	
8	naast muur	7fr rood, 1rfr r-gra-19; 1fr nat.steen (graniet); 1x tegelfr. (polychroom druiven 17A); koperen schijfje	17A	
10	puinlaag s1098	1wfr rood (volledig glazuur), 1wfr s2-kan-? (Aken/Raeren)	15/16	
18	gat in muur s1032	3fr rood, 1rfr r-bor-1 (met slibboogjes); 2fr wit pottenbakkersafval; 1x pijpensteel (17A)	17A	
19	laag br grond met puin op s1031	11fr rood, 1rfr r-gra-19; 5fr wit; 1fr f-bor-? (17b);1fr m-bor-? (blauw op blauw 17b);1fr s2kan-? (Westerwald 17A) (XXX? Er paste wat op V15)	17A	
20	laag br grond met puin op laag V19	1rfr r-kop-4 (slibboogjes); 1gave w-dek-16 (theepotdekseltje), 1fr w-gra-? (vlekkengoed dbr gevlekt 18B); 1rfr f-bor-3, 1compl f-bor-7, 1rfr p-bor-6 (Qianlong 1736-1795), 1rfr p-kop-8 (Kangxi 1660-1722); 1fr iw-bor-?, 1fr iw-kop-? (beide creamware); 1x pijpenkop (18B)	18c	
21	aanleg	tegelfrag spinnekop, 2xpijpenkop		
22	s1013	rode plavuis bruin glaz 11.5x11.5x2.5		
36	aanleg hoek	4fr rood, 1rfr r-bak-1, 1rfr r-bak-2, 1rfr r-gra-88; 2fr s1-kan-? Siegburg		
38	aanleg vlak 3	1wfr s1-kan-1 Siegburg (gevlamd)		
52 -2de	naast fundering	1rfr r-lek-8 (licht sleets)	16B/17A	

Bijlage 3. Zoöarcheologisch vondstmateriaal

Sjaak Waterlander

Inleiding

In 2011 vond er een archeologisch onderzoek plaats aan de Boterstraat. Tijdens dit onderzoek werden naast diverse funderingen en waterputten twee beerputten opgegraven. De vis, vogel en zoogdierbotten, die bij het spoelen van het vondstmateriaal achterbleven op de zeef worden in dit verslag genoemd. Eventuele bijzonderheden zoals snij en haksporen, die ontstaan bij het slachten of het verdelen van consumptie, worden in het kort besproken.
Het ecologisch materiaal, dat na het spoelen op de zeef met een maaswijdte van 5 mm achterbleef, is op macro niveau onderzocht. Voor het determineren van het botmateriaal is gebruik gemaakt van de vergelijkingscollectie van het RCE in Amersfoort. Voor de visbotjes is de referentie collectie van de gemeente Alkmaar geraadpleegd.
Er zijn twee beerputten opgegraven, beerputten 4A en 5F. Deze leverden een beperkte hoeveelheid botmateriaal op (resp. V44 en V6). Daarnaast kwam er wat botmateriaal uit een aspot (2G), een oventje (3D) en een beerplek (4E). De aspot 2G was terzijde van een haard ingegraven. Naast as bevatte de pot nog enkele fragmenten van bot: een proximaal deel van een scheenbeen en een distaal deel dijbeen van een varken, voorts 4 stukjes rib van een middelgroot zoogdier. De overige stukjes bot waren niet nader te determineren. We kunnen er vanuit gaan dat deze resten consumptie afval zijn.

Beerput 4A

In deze beerput zijn de gebruikelijke vleesleveranciers gevonden. Deze put heeft tot eind 17^{e} eeuw dienst gedaan, waarna beerput 5F in gebruik is genomen.
Er werden botten van rund, schaap/geit en konijn geborgen. In totaal zijn er 27 elementen na het spoelen op de zeef achtergebleven. Het aantal botten is beperkt. Rund is vertegenwoordigd met een deel van een rib en schouderblad. Drie tanden van een rund kunnen we als afval beschouwen. De overige 7 delen en 7 bot fragmenten zijn niet op soort bot te determineren. Schouderblad wordt tot een vleesrijk deel gerekend. Ribben leveren kwalitatief minder kwaliteit vlees op. Een ellepijp en een hielbeen zijn van een varken. Het laatste botje is slachtafval. Van schaap/geit zijn 2 stukjes rib, een scheenbeen, een sprongbeen gevonden. Slechts een onderkaak van een konijn is gedetermineerd. De vondst van een ribje en een schouderblad geven aan dat er hondje in de beerput is gedeponeerd. Het kleine aantal botelementen geeft aan dat ook deze put waarschijnlijk is opgeschoond.
Het aantal vogelbotje is eveneens beperkt. Drie botjes van een tamme eend, een ravenbek sleutelbeen, en een spaakbeen van een taling. Een ellepijp van een merel. Eind zeventiende eeuw komt het eten van zangvogels bij de rijke stedelingen in zwang. Maar een enkel merelbotje kunnen we geen bepaalde status van de voormalige gebruikers van een beerput ophangen.
Er zijn 25 visbotjes gevonden. Zoetwatervis ontbreekt. Gewoonlijk vinden we in 17de-eeuwse beerputten wel een aantal botjes van zoetwatervissen. De wat duurdere kabeljauw, schelvis, wijting en platvis (de algemene benaming voor schol en bot) kwamen uit het spoelresidu. Tot slot nog een wervel van de zalm, die doorsneden was. Het ligt voor de hand dat er een moot zalm op de plaatselijke vismarkt is aangekocht. Het zijn voor het overig vooral kopresten met uitzondering van deze zalmwervel, die op botelement zijn gedetermineerd. De zeevis is terplekke schoongemaakt, waarna de koppen in de beerput zijn gegooid.
Veel visbotjes zijn mogelijk vanwege de grootte maaswijdte van de zeef met het spoelen van het vondstmateriaal verdwenen, maar ook deze beerput lijkt regelmatig te zijn opgeschoond.
Verder lagen op de zeef nog wat doppen van hazelnoot (Corylus avellana) en tamme kastanje (Castanea sativum).

Beerput 5F

De beerput 5F (Vondstnummer 11BTS6) bevat materiaal uit de 18de eeuw. De beerput had een diameter van slechts plus minus 1 meter en de hoeveelheid botmateriaal uit deze put was zeer beperkt. Er zijn slechts 7 elementen zoogdierbot van schaap/geit gedetermineerd. Uit het botmateriaal valt af te leiden of het kwalitatief vlees oplevert. Een deel van de onderkaak van schaap/ geit (De botten van schapen en geiten zijn moeilijk fysiologisch van elkaar te onderscheiden. Vandaar dat deze tezamen worden aangeduid) vertoonde vrijwel geen slijtage aan de kiezen en is van een jong exemplaar. Onderkaken worden tot de vleesarme delen gerekend. Een deel van de opperarm behoort tot de vleesrijke delen. Drie ribdelen met snij sporen rekenen we tot de vleesarme delen. Een sprongbeen van een adult dier is louter slachtafval.
Het is opvallend dat er geen varken- of runderbot in deze beerput is beland.

Wel is er nog een heiligbeen van een konijn gevonden. In de 17e eeuw wordt de consumptie van konijnen niet meer tot luxe gerekend.[42]
Slechts de opperarm van een spreeuw en twee schelvisbotjes (quadatrum en articulare) completeren het zoogdier-, vis- en vogelbotmateriaal. Uit een enkel spreeuwenbotje kunnen we niet afleiden of deze zangvogel is gegeten.
Heel bijzonder is de vondst van een deel van een schedel van een menselijke neonaat (zie **afb.55**). We kunnen er vanuit gaan dat deze put zeker opgeschoond is aangezien we slechts een fragment van het schedeltje, de pariëtale, aantroffen. Overige botjes van de menselijke neonaat ontbreken.
Op deze vondst kunnen we allerlei fantasieën loslaten. Mocht dit mensenkind niet geboren worden of moest de geboorte van dit mensenkind verborgen blijven? De normale gang van zaken was immers dat een dood of een te vroeg geboren kind netjes ter aarde werd gesteld.
De zeer beperkte hoeveelheid vis, vogel en zoogdierbot versterken het vermoeden, dat de beerput regelmatig werd opgeschoond.

Inventarisaties per spoor

Aspot 2G, uit de asinhoud (11BTS12), c.1350/1450
In de aspot zijn nog enkele fragmenten bot gevonden. Een stukje rib van een LM is waarschijnlijk rund (Bos taurus). Het leverde ook wat varkensbot op, namelijk een proximaal deel van een scheenbeen (Tibia) en een distal deel van een dijbeen (Femur). Verder zijn er 4 stukjes rib van een middelgroot zoogdier. Vijf stukjes bot waren niet determineerbaar (Indet)

Oven/haard 3D, in de asinhoud (11BTS24), c.1450/1550
Zoogdier
Rund (Bos taurus)
Een distaal deel van een spaakbeen (Radius) met kapsporen.
Twee stukjes rib (Costa)
Vogel
Kip (Gallus gallus)
Een Tibio tarsus van een haan.
Een Tibio tarsus van een nog niet nader gedetermineerde vogelsoort

Beerput 4A (11BTS44), c.1600-1700

Tabel zoogdieren: Rund (Bos taurus), varken (Sus domesticus), schaap/geit (Ovis/Capra), konijn (Oryctolagus cuniculus) en hond (Canis familiaris).
Opmerkingen: Het proximaal deel van de opperarm (Humerus) van het Rund (Bos taurus) is afgekapt van het bot. Het proximale gewricht van Schaap/geit (Ovis/Capra) is van het scheenbeen afgeslagen (Tibia) en de twee wervels (Vertebrae) zijn doormidden gehakt.

Element/Soortcode V44	Bos	Sus dom.	Ovis/Capra	Oryctolagus	Canis fam.
Mandibula				1	
Vertebrae			2		1
Costae	1				
Scapula					1
Humerus	1				
Ulna		1			
Tibia			1		
Astragalus			1		
Calcaneus		1			
Dentes	3				
Overig	7		1		
Ondetermineerbaar	7				
Totaal	19	2	5	1	2

[42] Laarman & IJzereef 1986

Tabel vogels: Eend (Anatinae), zomer-/wintertaling (Anas crecca/querquedula), merel (Turdus merula).

Element V44	Anat	Anas/c/q	Turdus m
Coracoid	1		
Radius		1	
Ulna			1
Sternum	1		
Totaal	**2**	**1**	**1**

Tabel vissen: kabeljauw (Gadus morhua), schelvis (Melanogrammus aeglefinus), wijting (Merlangius merlangus), platvis schol, schar en bot (Platychthys) en zalm (Salmo salar). Opmerking: een wervel van de zalm (Salmo salar) is doorsneden.

Element/Soortcode V44	Gadus	Melan.	Merlan	Platyc	Salm.
Vomer	1				
Parasphenoideum	1				
Palatinum	1				
Maxillare	1	1			
Praemaxillare	2				
Dentale		1			
Suboperculum		1			
Hyomandibulare		1		1	
Frontale/ Pre frontale	1				
Posttemporale	2				
Totaal kop	**9**	**4**			
Cleithrum		5	1	1	
Totaal schouder en bekken		**5**	**1**	**1**	
vertebrae	1	1		1	1
Os anale				1	
Totaal romp en staart	**1**	**1**		**2**	**1**
Totaal	**10**	**10**	**1**	**3**	**1**

Beerplek 4E (11BTS15), c.1600-1650
Zoogdier
Rund (Bos taurus)
Een deel van het bekken (Pelvis) met snij en kapsporen van het slachten van het dier.
Een deel van de schedel (Cranium)
Een deel van een wervel (Vertebrae)
Een hielbeen (Calcaneus)
Een beenschacht van een spaakbeen (Radius)
Proximale en distale gewrichtsvlakken zijn er afgeslagen.
Schaap/ geit (Hirtus/ Capri)
Een deel van een bekken (Pelvis).

Beerput 5F (11BTS6), c. 1700-1775/1800
Het spoelresidu van de zeef bevatte weinig botmateriaal.
Zoogdier.
Schaap/ geit (Ovis/ Capra)
Het betreft slachtafval of resten van het bereiden van een maaltijd. Het zijn slechts delen van een bot.
Een deel van een onderkaak (Mandibula) Het is afkomstig van een jong beest gezien er vrijwel geen slijtage aan de kiezen is. (Molaren)
Een losse groeischijf (Epifyse)
Een sprongbeen (Astralagus) van een adult exemplaar.
Een stuk opperarm (Humerus)
Drie stukken rib (Costae) met snijsporen van een middelgroot dier (M M)
Konijn (Oryctolagus cuniculus)
Een heiligbeen (Sacrum)
Vogel
Spreeuw (Sturnus vulgaris)
Een opperarm (Humerus)
Vis
Schelvis.
Een Quadatrum en een Articulare.
Homo sapiens
Een deel van schedeltje van een neonaat. Het deel is de zijkant van het schedeltje parietale.

Bijlage 4. Archiefbronnen

Jan Klinkert m.m.v. Peter Bitter[43]

Boterstraat 4

Kadastraal nummer 1832: A563

ORA 132, folio 187 d.d. 24-02-1586
Verkoper: Lourijn Michielsdr. van Binden?, bij consent van Lijeven Jansz. haeren voocht in desen
Koper: Aeltgen Fransdr, bij consent van Jan Gerritsz. hoedemaker, haeren voocht in desen
Omschrijving: Een halff huijs ende erve, staende ende leggende ande west zijde van de Boeterstraet, sulcx als zijluijden tselve tsaemen bewoont hebben, vrij huijs, vrij erff, belent mette Boonacker ande noortzijde ende ande zuijtzijde Jan In de Drie Vijsels
Aankomsttitel: Niet vermeld
Bedrag: ƒ 450,-

ORA 138, folio 63 verso d.d. 02-07-1599
Verkoper: Andries Claesz. pelser
Koper: Aeltgen Fransdr.
Omschrijving: Een secreet, staende helft in ende aent huijs van de voorsz. Aeltgen Fransdr, mitte kelder ende opganck van dien, die hij & sijne voorsaten boven & beneden gebruijckt hebben, mitte vrijheijt soo die cruijn van de kelder niet en comt onder den steech van hem comparant, dat Aeltgen Fransdr. de selve onder de steech sal mogen maken tot haer gelieven ende den voorsz. secreet in den selven steech mochen doen leedigen. Ende mitte vrijheijt dat Aeltge Fransdr. in de gevel die sij ande noortzijde van haer huijs maken sal een veijnstergen sal mogen maecken in de steech opslaende
Aankomsttitel: Niet vermeld
Bedrag: Niet vermeld

ORA 149, folio 1 (nr. 149) d.d. 09-06-1633
Verkoper: Jan Warnaertsz. Capelman voor hem selven, vervangen, hem starckmaeckende ende de rato caverende voor Willem Warnaertsz. Capelman, sijn broeder, item Maritgen Machtelot ende Gerritgen Warnaerts Capelman, sijne susters, Jan Olbrantsz. van der Molen als man ende voocht van Aeltgen Warnaerts Capelman, ende Dirck Pietersz. Walraven, woonende tot Hoorn, als man ende voocht van Maritgen Fransdr., alle erffgenamen van Alit Fransdr.
Koper: Mr. Heertgen Carelsz. chirurgijn, poorter
Omschrijving: Een huijs ende erve, soo groot ende cleijn tselve staende ende leggende is binnen deser stede aende westsijde van de Butterstraet, belent met Arien Joosten kistemaecker ten suijden ende Cornelis Andriesz. pelser ten noorden, met een waterganck in de wege aende noortsijde van achteren tot vooren. Met de vrijheit dat de cooper het secreet leggende met de cruijn onder de stegge van Cornelis Andriesz. in de selve stege sal mogen doen ledigen ende dat voorts het veijnstergen staende in de noorder muijer over d'voorsz. stege sal mogen opslaen.
Aankomsttitels: 25-01-1576 + 24-02-1586 + 02-07-1599
Bedrag: ƒ 2300,-

ORA 152, folio 152 verso (nr. 60) d.d. 24-04-1643
Verkoper: Mr. Heertge Carelsz., cirurgijn, poorter
Koper: Dirck Jansz. Slot, kistemaker, mede poorter
Omschrijving: Een vrij huijs ende erve soo groot ende cleijn tselve staende & leggende is binnen deser stede, aende westsijde van de Butterstraet, belent volgens de voorgaende quijtscheldinge met Aerien Joosten kistemaker ten zuijden & Cornelis Andries pelser ten noorden.
Aankomsttitel: 09-06-1633
Bedrag: ƒ 2300,-

[43] De transportakten zijn door Jan Klinkert opgezocht in het Oud Rechterlijk Archief Alkmaar (O.R.A.) in het Regionaal Archief Alkmaar en getranscribeerd. Peter Bitter voegde de data in van het Historisch Kadaster Alkmaar, die zijn bewerkt door W.J. van den Berg (op cd uitgegeven in 1998) en die raadpleegbaar zijn op www.archiefalkmaar.nl -> archieven. Hier wordt ook een toelichting gegeven op de aard van de gebruikte archiefbronnen (zo geven de meeste de eigenaren en slechts enkele de bewoners). Van den Berg heeft diverse archiefbronnen tussen 1701 en 1910 gekoppeld aan de kadastrale nummers uit 1832.

RAA SA 775, Kohier Familiegeld d.d. 1716: W-K3-80 Boterstraat WZ
naam: Hendrik Veen
aanslag: 0

RAA, SA 716, Verp. 2e kwartier d.d. 1718; Kad.A563 = Vp885
Boterstraat WZ fol.236v-1 (117): 1712 Hendrik Veen f8

RAA, SA 733 / 739, Verp.; Redres d.d. 1730
Vp885 Boterstraat WZ: huis en erve, zelf bewoond, tax f42 (oude verp. was f8)
hw1: 64, hw2: 42
Vp885 1730 Hendrik Veen, 1765- 1779 Herms. Helling, 1801 Jan Hellingh * f3.10

ORA 171, folio 133 (nr. 146) d.d. 30-12-1740
Verkoper: Lijsbeth Moens, wed. & testamentaire erffgenaam van Hendrik Veen, eerdere weduwnr. en erffgenaam van Ariaentje Slot, die een dogters dogter is geweest van Dirk Jansz. Slot
Koper: Dirk Metterop tot Limmen
Omschrijving: Een huijs en erve aan de west-zijde van de Booterstraat alhier, belend met Barnardus van Eede? ten noorden en Jan Heere ten zuijden
Aankomsttitel: 24-04-1643 t.n.v. Dirk Jansz. Slot
Bedrag: ƒ 1100,-

ORA 173, folio 223 (nr. 119) d.d. 27-12-1755
Verkoper: Jannetje Goudsblom, wed. Hironimus Olij, in qualiteijt als voogdesse over Trijntje Dirks Mettrop, en Theunis Muijs als in huwelijk hebbende Grietje Dirks Mettrop, de eenige nagelatene kinderen van wijle Dirk Mettrop, alhier binnen deze stadt overleden, en nog als bij appoinctemente van de Ed. Wel Agtb. Heeren Schepenen deser stad in dato 23 december 1755 specialijk tot de nagem. verkopinge gequalificeert
Koper: George Hendrik Heetzel
Omschrijving: Een huijs en erve, staende ende gelegen binnen deze stad aen de westzijde van de Booterstraet, belent met Gerrit Vermeulen ten noorden en Pieter Slamp ten zuijden. Met de belastinge van een schult off hijpotheecq brief groot per reste van een meerdere somme vijf hondert gulden, lopende tegen den interest van vier gulden pro cento ten behoeven van Hendrik van Nek voor twee Heeren Schepenen deser stad op den 31 jan. 1748 onder verband van het gemelte huijs gepasseert, welke den koper, mede voor ons Schepenen voornt. comparerende, ten zijnen lasten bekende aen en over te nemen.
Aankomsttitel: 30-12-1740
Bedrag: ƒ 850,-

ORA 174, folio 95 verso (nr. 58) d.d. 23-02-1759
Verkoper: IJsacq van Truijen, makelaar binnen deze stad, als bij procuratie voor de nots. Jan Crol en twee getuijgen binnen gemelte stad op den 11 october 1758 door Christina Maria Haberland, wed. en testamentaire erfgenaam van wijlen here overledene man George Hendrik Heetzel, zijnde het zelve testament voor opgem. nots. Croll en getuijgen binne deze stad op den 1e october 1757 verleden, tot de verkopinge van 't nagenoemde huijs wel specialijk gequalificeert
Koper: Hermanus Helling
Omschrijving: Een huijs en erve, staende ende gelegen binne deze stad aan de westzijde van de Botterstraat, genaamt 't Harderinnetje', belent met Pieter Hartog ten zuijden en Gerrit Vermeulen ten noorden.
Aankomsttitel: 27-12-1755
Bedrag: ƒ, 550,-

NB. In 1799 wordt het buurpand Boterstraat 6/8 (Kad.A564) aangekocht en met Boterstraat 4 (Kad.A563) samengevoegd. Boterstraat 6/8 wordt dan het pakhuis van de tabaksnering.

ONA 987, akte 4 d.d. 27-01-1801
Scheiding boedel Harmanus Helling & Helena Lambertie. Pand Boterstraat 4 toebedeeld aan Jan Helling. Belendingen: zuid: Jan Helling noord: Hendrik Visser

RAA, SA 336, Stemgerechtigden d.d. 1803.05
Grondverg.1 = BLOK22-o: 66 Jan Helling = Kad.A563

Bel.reg d.d. 1807
W-A211 (Boterstraat WZ) Jan Helling * x Tr. Keyzer en 3k / huish: 5
beroep: tabaksverkoper
mp: 12.2; dienstbodegeld: 16 (namen niet genoemd, uitwonend? / 2 dienst + 2 werkboden?)
patent: 15; vpgeb: 14.4

RAA, SA 81 / quotisatie 3mln d.d. 1808.09.13
Wk.A247 Jan Helling / verkoop van tabak, koffie en thee.
kl: 32
quot: 30
NB. In 1992 werd gevonden in het huis Koningsweg 78 een puntzak met opdruk: Jan Helling en zoon, Boterstraat 3e huis van de Langestraat gen. In de Moor

Bev.reg d.d. 1822
Wk.A247 Boterstraat: Jan Helling *,
beroep: winkelier

Bev.reg. d.d. 1830
Wk.A247 (Boterstraat): Jan Helling,
beroep: koopman tabak *
huish[] (met Kad.A564)

RANH, Grondbel. 132, Proces Verbaal van de instructie der reclamaties tegen de kadastrale klassering, Alkmaar d.d. 1831.12.28
Ongegrond bezwaar tegen klassering van Kad.A563-564 door eigenaar tgv. abusivelijke publicatie in bulletin dat beide percelen elk apart in de 8e klasse vielen. Dit moest zijn samen eenmaal klasse 8

OAT d.d. 1832
Helling, Jan / art.nr.385 / huis en erf (geschat met Kad.A564) /
opp: 0.0075 / kig198 / kio0.23

Kador Alkmaar, SAT d.d. 1836
volgnr.544-545: Jan Aug. van den Berg, tabakverkoper / art.nr.1598 / twee huizen en erven

RANH, Grondbel. 154, herziening gebouwde eigendommen d.d. 1875
(Kad.A563 en Kad.A564 = nieuw) Kad.A1809
Wijk-A75 en Wijk-A76 / huis en erf / J. Gouwe, art.nr.3399 / kio0.67 / kig500 BLOK22-o

Adresboek d.d. 1876
Wijk-A75, Boterstraat: Jan Helling en zoon (= J. Gouwe),
beroep: tabakshandelaren *

Adresboek d.d. 1876
Wijk-A75, Boterstraat: J. Gouwe,
beroep: winkelier tabak en sigaren *
stem: KP
p.58: ass. brandmeester bruine groep no.2, Ridderstraat p.65: regent Burgerweeshuis

Patentregister d.d. 1876
bedr: tabakskerverij / arbeiders: 5

RAA, Secr.arch. 1252, Kohier Hoofd.omslag d.d. 1876
bs1873: 2667.00
tabakskerver Wijk-A76

RAA, Arch. Reinigingsdienst 26, Tonnenregister p.17 d.d. 1881.08.01
Boterstraat 22-23, huis en winkel : P. van der Horst, 2 tonnen

RANH, Grondbel. 270, herziening ongebouwde eigendommen d.d. 1882
(Kad.A563 en Kad.A564 = nieuw) Kad.A1809 = nieuw Kad.A2922

Adresboek d.d. 1882
Boterstraat 22 en 23 : J. Helling en zoon J. Gouwe *,
beroep: winkeliers in tabak en sigaren
stem: -
advertentie nr.35 : uithangbord In de Moor

Adresboek d.d. 1882
Boterstraat 22 en 23 : J. Gouwe, *
beroep: winkelier in tabak en sigaren firma J. Helling en Zn.
stem: KP

RAA, Arch. Reinigingsdienst 28, Tonnenregister p.47 d.d. 1910
Boterstraat / BLOK22-o:
22 = 6 P. van der Horst (2) = Kad.A564 = Kad.A2922-zuid;
23 = 4 winkel van der Horst (1) = Kad.A563 = Kad.A2922-nrd

Boterstraat 6/8

Kadastraal nummer 1832: A564

ORA 144, folio 171 d.d. 09-03-1622
Verkoper: Marijnis Jansz. glasemaker
Koper: Maerten Gerritsz. wielemaker
Omschrijving: Een huijs ende erve, staende ende leggende binnen deser stede Alcmaer aende westsijde van de Botterstraet, belent met Aeltge Frans ten noorden ende d'erfgen. van Pieter Dircxz. ten suijden ende Rijck de Pelser ten westen, met een vrije waterloosinge door de steech van de voorsz. erfgen.
Aankomsttitel: Niet vermeld
Bedrag: ƒ 1650,-

ORA 148, folio 21 verso (nr. 63) d.d. 27-04-1632
Verkoper: Maerten Gerritsz. wieldreijer, poorter
Koper: Aeriaen Joosten kistemaecker, mede poorter
Omschrijving: Een huijs ende erve gelegen aende westsijde van de Butterstraet, belent met Aeltge Fransdr. ten noorden ende Bartelmies tinnegieter ten suijden ende d'erffgen. van Rijck de Pelsser ten westen, met een vrije waterloosinge door de steege van de voorn. Bartelmies
Aankomsttitel: 09-03-1632
Bedrag: ƒ 1800,-

ORA 151, folio 18 (nr. 69) d.d. 07-05-1638
Verkoper: Aerien Joosten kistemaker, poorter
Koper: Jan Aeriensz. Thooft, sijn mede poorter
Omschrijving: Een huijs & erve aende westsijde van de Butterstraet, belent mr. Heertge ten noorden, Bartelmies tinnegieter ten suijden & Arent van Beest ten westen, met een vrije waterlosinge door de steech van de voorn. Bartelmies.
Aankomsttitel: 27-04-1632
Bedrag: ƒ 1950,-

ORA 162, folio 187 (nr. 85) d.d. 17-05-1681
Verkoper: Garbrant Hensbroeck ende Cornelis Cruijsvelt als executeurs van den testamente van Jan Ariensz. 't Hooft
Koper: Frans Harmensz. van Bebberen
Omschrijving: Een huijs ende erve aende westsijde van Boterstraet, belent met Maritje Slot ten noorden ende Juriaen Schottermans ten zuijden.
Aankomsttitel: 07-05-1638
Bedrag: ƒ 455,-

ORA 164, folio 72 (nr. 71) d.d. 04-05-1688
Verkoper: Mr. Willem van Bebberen, als soon en eenige erfgenaem van sijn vader Frans Harmensz. van Bebber
Koper: Sophia Hoevermans, wed. van Jan de Wit
Omschrijving: Een huijs en erve, staende ende leggende aende westsijde van de Booterstraet, belend de erfgen. van Dirk Jansz. Slot ten noorden en Jan Dirksz. ten suijden
Aankomsttitel: 17-05-1681
Bedrag: ƒ 300,-

ORA 166, folio 126 (nr. 51) d.d. 28-03-1705
Verkoper: Jan Bontekoe en Claas de Vos, als als administrerende de goederen van Abram de Vos zal. laast met de dood uijtruijmt en nagelaten bij desselfs wed. Sophia Hoevermans, na voorgaende authorisatie en qualificatie van de Ed. Agtb. heeren Scepenen deser Stad sub dato den 11 nov. 1704
Koper: Willem van Trier
Omschrijving: Een huijs en erve, staande en gelegen binnen dese stad aan de W. sijde van de Boterstraat, belent met Willem Sijmonsz. ten suijden en Ariaantje Slot ten noorden
Aankomsttitel: 04-05-1688
Bedrag: ƒ 505,-

RAA, SA 716, Verp. 2e kwartier d.d. 1718
Vp886 Boterstraat WZ fol.236v-2 (117): 1713 Willem van Trier, mr Pieter Veldthuys f8

RAA, SA 733 / 739, Verp. : Redres d.d. 1730
Vp886 Boterstraat WZ: huis en erve, verhuurd voor f42, veranderd in f43 (oude verp. was f8)
hw1: 64, hw2: 43
Vp886 1730 mr Pieter Veldhuys, 1765 Pieter Hartog, voor 1779 Albert Gouwen, 1800 Jan Hellingh * f3.12

ORA 171, folio 302 (nr. 120) d.d. 20-01-1744
Verkoper: De hr. mr. Bernardus Johannes Hegh, als last en procuratie hebbende van Vrouwe Geertruijd Engels, laast wed. van wijlen den hr. mr. Pieter Veldhuijs, in zijn WelEd. Leven Oud Burgermr. en Raad &c, &c, dezer Stad en eerdere wed. en erffgename van den hr. Willem van Trier, zijnde dezelve procuratie gepasseert voor nots. Pieter Groen en zekere getuijgen alhier in dato den 19en november 1744
Koper: Pieter Slamp, schoolmr. alhier
Omschrijving: Een huijs & erve binnen deeze stad aan de westzijde van de Booterstraat, belend met de wed. Willem Hoffdijk ten zuijden en Dirk Metterop ten noorden
Aankomsttitel: Niet vermeld
Bedrag: ƒ 550,-

ORA 174, folio 15 (nr. 46) d.d. 21-01-1757
Verkoper: IJsacq Cattenius en Albert van Panders, wonende alhier, als bij uijtterste wille van wijlen Pieter Slamp en desselfs huijsvrouw Jannetje Dirks Jellenaar den 1 maart 1750 voor de notaris Jan Croll en sekere getuijgen binne deze stad verleden aangesteld tot Executeuren van het selve, mitsgaders door nadere akte van qualificatie bij Pieter Slamp den 22e maart 1756 voor de notaris Adrianus Bolten en sekere getuijgen alhier gepasseert tot de nagemelte verkopinge gequalificeert
Koper: Pieter Hartogh
Omschrijving: Een huijs en erve, staende en gelegen aan de westzijde van de Botterstraat binne de stad Alkmaar voornt., belent Maertje Willems Huijsman ten zuijden en George Hendrik Heetsel ten noorden
Aankomsttitel: 20-11-1744
Bedrag: ƒ 490,-

ORA 175, folio 100 (nr. 2) d.d. 10-01-1766
Verkoper: Geertje Wagenaar, wonende alhier, wed. en erfgenaam van haar overledene man Pieter Hartog, volgens testament gepasseert voor de notaris Pieter Groen en sekere getuijgen binnen Alkmaar den 30 aug. 1757
Koper: Albert Gouwe, mede alhier woonachtig

Omschrijving: Een huijs en erve, staende ende gelegen binnen deze stad aende westzijde van de Boterstraet, belent Harmanus Helling ten noorden en Claasje Hofdijk ten zuijden
Aankomsttitel: 21-01-1757
Bedrag: ƒ 270,-

ORA 181, folio 90 (nr. 151) d.d. 17-12-1799
Verkoper: Albert Gouwen, woonende binnen deeze stad
Koper: Jan Helling, meede alhier woonagtig
Omschrijving: Een huis en erve, staande en gelegen binnen deeze stad aan de westzijde van de Boterstraat, belend Hermanus Helling ten noorden en de wed. Pieter Koorn ten zuiden
Aankomsttitel: 10-01-1766
Bedrag: ƒ 350,-

Bel.reg d.d. 1807
W-A212, pakhuis

OAT 1832: Kad.A564
Helling, Jan / art.nr.385 / huis en erf (geschat bij Kad.A563) / opp: 0.0146

Bijlage 5. Dateringen van enkele aardewerktypen

Peter Bitter

Op basis van elders gevonden goed gedateerde exemplaren zijn er dateringen gegeven aan de voorwerpen uit onze opgraving. Voor steengoed zonder (s1) en met zoutglazuur (s2), kogelpot-, grijs, rood en wit aardewerk (kp, g, r, w) wordt hieronder per type aangegeven waarop de dateringen in deze publicatie berusten **(TABEL)**.
Soms kan een voorwerp scherper worden gedateerd op basis van bijvoorbeeld decoratie of een steelvorm. Daar wordt in de tekst en in de catalogus melding van gemaakt.
De dateringen van veel objecten zijn voorlopig van karakter. Wegens gebrek aan (meerdere) referenties aan goed gedateerde contexten is het soms weinig meer dan een personlijke interpretatie door de auteur. In een volgende publicatie kunnen daarom hopelijk verbeteringen worden aangebracht.

type	datering		literatuur
s1-kan-23	1320	1375	Bartels 1999 cat.40 (bp 14b-d); Bitter/Roedema 2009 p.99 (03WAA, onder brandlaag 1328); Back & Holtken 2009, Abb.11:5, p.157 (Dom Keulen bouwfasen c.1325 en 1360)
s2-kan-31	1300	1450	Sarfatij 1979 nr.10 (muntschat c.1430); Bartels 1999 cat.141 (akl 15bc); Meirsman/ Ostkamp 2009 (08roe2) cat.22 (kuil 14bc); Bitter 2009 p.99 (Waagplein, onder brandlaag 1328); Bitter/ Van Zanten 2013 cat.4 (wp 14A)
s2-kan-44	1650	1750	Bartels 1999 cat.152 (bp 1670-1710); Gawronski/Jayasena 2012 (11ams13) cat.578 (oph.17bc); Klomp 2012 (12zwo21) cat.4-5 (bp 1760-80 en 17B-18c)
g-kom-6	1325	1425	Bitter 1986 afb.10:5 (oph.14bc); Ostkamp/ Kottman 2006 cat.42 (05mid1; gracht 14B); Gawronski/ Jayasena 2012 (11ams13) cat.103, 160 (oph.14d/15a)
r-bak-2	1400	1600	Bruijn 1979, afb.37:6 en 80:5 (pottenbakkersafval 15a en 15bc); Clevis/Kottman 1989; Bitter 1995 110 (misbakselkuilen c.1550-1573); Ostkamp et al 2001 cat.64-65 (beerput 16A) en cat.132-133 (beerput 15); Janssen/Nijhoff 2010, afb.20-8 (misbaksel 15a-b)
r-bak-15	1375	1550	Bitter 1986, 113 (beerput 15B); Bitter et al 1997 cat 137 (afvalkuil 16); Nokkert 2008 (pottafval 14d/15a Utrecht)
r-bor-1	1450	1575	Clevis/Kottman 1989; Bitter 1990 type 31a; Bitter 1995 110 en cat.12-13 (kuil 16c en oph.15d/16a); Ostkamp et al 2001 13, 20 en 114-15 (RAMA10: akl c1560/1580 en bp 16A) NB niet te verwarren met een oudere variant met uitgebogen en vervolgens afgeplatte vlag: Baart 1977 nr.479-481 (grachtvulling 1350-1425); Bruijn 1979, 98-100 en afb.51-95 (pottenbakkersafval 15a); Janssen/Nijhoff 2010, afb.20:5 (misbaksel 15a-b) en afb.26-5,6 (misbaksel 1437/1461)
r-bor-17	1675	1800	Jacobs 1997 cat.19 (Begijnhof, bp c.1700-1739); Carmiggelt/Van Veen 1995, 47 (beerkelder 18B); De Jong-Lambregts 2007, 82 (RAMA12:17d/18A); Ostkamp 2007 (07ven2) cat.208 (17B/18A), 331 en 374 (2x beerp 17B/18A);
r-bor-44	1550	1650	Ostkamp 2004 (03lee1, ADC-rapp 218) cat.10 (bp 16d-17c); Ostkamp 2009 (07ven2) cat.82 (16B/17A); Meirsman/Ostkamp 2009 (08roe2, ADC-rapp 1422) cat.72 (16B/17A)
r-bor-50	1600	1875	Van Gangelen/ Kersloot/ Venhuis 1998 afb.47-48, 83-84, 104-105, 118, 120-121, 152-153, 161, 169, 179 (NH slibaardewerk deels gedateerd 1603-1641); Clevis 2006 (06zwo8) cat.86-87 (gracht 1785-1850); Klomp 2008 (06hat1) cat.8 (1720-70); Bitter 2013 (12alk18) cat.52 (NH slibaardewerk 17b); Bierkade Alkmaar (02BIE) met jaartal 1647 (ongepubliceerd)
r-gra-8	1425	1525	Carmiggelt/Van Veen 1995, 43 (afvalkuil 15); Bitter 1995 cat.19 en p.110; Bitter et al 1997; Ostkamp et al 1998 cat.76 (dunwandig, 17ac); Ostkamp et al 2001 cat.77-79 (beerput 16A)
r-gra-19	1530	1650	Bitter 1995, 108-112 (pottenbakkersafval vanaf c.1600 tot 1620); Ostkamp et al 1998 cat.78; Ostkamp et al 2001 cat.82 (beerput 16A); Bitter 2010, 36 (onder stadswal 1528/1537)
r-gra-20	1375	1450	Hoek 1975, 520 en afb.17 (14d/15a); Baart 1977 nr.465 (Olofskapel, gracht 1350/1425); Bruijn 1979 afb.25:4, 28 (pottenbakkersafval 15a); Clevis/Smit 1990, 37 (beerkuil 14d-15a); Bitter et al 1997; Ostkamp et al 2001 cat.42 (beerput c.1375-1425) en cat.136-137 (beerput 15ac); Clevis 2001, 33 (bp 1384/1450); Janssen/Nijhoff 2010, afb.26-1 (misbaksel 1437/1461); Nokkert 2008 (pottafval 14d/15a Utrecht)
r-gra-58	1475	1650	(Variant op r-gra-8 en -34) Clevis 2001, 140 (beerput 17ac); Jacobs 2003 cat.24 (02haa6; bp 16-17A); Clevis/Klomp 2004 cat.2 (04zwo5; bp 16A)
r-gra-87	1650	1725	De Bodt 1991, nr. 129 (opschrift 1661); Ostkamp et al 2001 cat.142 (opschrift 1672) en 143 (beerput c.1640-1680); Ostkamp/Spanjer 2005 cat.21 (adc341 03pur1: opschrift 1691); Kley 2007 cat.27 (05aks: opschrift 1709)
r-gra-88	1375	1450	Ostkamp et al 2001 (01alk4) cat.55 (beerput c.1375-1425); Bruijn 1979 afb.28:3 en 81:7 (pottenbakkersafval 15a resp.15bc); Bitter/ Rioedema 2010 (10alk11) cat.17 (bp 14d/15a)
r-kan-42	1375	1425	Bartels 1999 cat.548 (bp14d/15a); Nokkert 2008 (pottafval 14d/15a Utrecht)

type	datering		literatuur
r-kom-1	1675	1875	Clevis/Smit 1990, 35 (beerkelder 17d-18A) en 46 (beerkelder 18); Thijssen 1991 cat.130 (18B); Clevis 2007 (1840/1865)
r-kom-36	1550	1675	Clevis 2001, 89 (16d-17A NH slibaardewerk); Jacobs/Poldermans/Van der Zon 2002 (Spitten aan het Spaarne), cat.30 (jaartal 1606, NH slibaw); Van Helbergen & Ostkamp 2010, cat.45 (beerkelder 1603-c1650)
r-kop-4	1675	1865	Baart e.a. 1986, afb.15 midden (bp. 1708-c.1800); Clevis/Kottman 1989, 48 (beerput 17d-18A); Clevis/Smit 1990, 35 (beerkelder 17d-18A) en 46 (beerkelder 18); Van Gangelen/ Helfrich 1992, 327; Jacobs 1997 cat.26 (Begijnhof, bp c.1700-1739); Ostkamp et al 1998 cat.112-113 (riool 1798-1863); Clevis 2007 (1840/1865)
r-kop-26	1600	1700	Ostkamp et al 1998 (98alk3) cat.52 (bp 1578-1650)
r-lek-8	1550	1650	Groeneweg 1992 nr.503 (pottenbakkersafval 1638-1651); Bartels 1999 (beerput c.1550-1625); Jacobs 2002 cat.39 (02haa6, HBO36; beerput II 16-17A)
r-pis-1	1375	1550	Bruijn 1979, 88 (pottenbakkersafval 15a); Snieder 1985 CMA/03/ nr.2-3, 7-8 (Utrecht voor 1529); Clevis/Kottman 1989 (afvalkuil 15bc); Clevis/Smit 1990, 33 (beerkelder 14d-15A) en 37 (beerkuil 14d-15a); Bitter 1988 afb.2 (pottbafval Leiden 15A); Bitter 1995 (demping waterput 16B sic!); Ostkamp et al 2001 cat.140 (beerput 15ac); Clevis 2001, 32 (bp 1384/1450); Nokkert 2008 (pottafval 14d/15a Utrecht)
r-pis-5	1575	1700	Bitter 1992 afb.4B (pottbafval Leiden 1605-1622); Clevis/Smit 1990, 35 (beerkelder 17d-18A) en 46 (beerkelder 18); Hacquebord/Vlierman 1991, 55-56; Bitter 1995, 112 (pottenbakkersafval 1574-1620); Jacobs/Van Veen 1996, 61, 62 en (beerput 17bc en 17B, afvalkuil 17B); Ostkamp et al 1998
r-tes-1	1575	1750	Clevis/Kottman 1989, 48 (beerput 17d-18A); Carmiggelt/Van Veen 1995, 43 (beerkelder 17B); Bitter et al 1997 (beerput 16d/17a); Ostkamp et al 1998, 59 cat 181 (1620/1680); Ostkamp et al 2001 cat.103 (beerput 16); Gawronski/ Jayasena 2012 cat.645-648 (17B), 972 (18b)
r-tes-3	1625	1750	Clevis/Smit 1990 cat. 105 (17); Bitter et al 1997 cat.196-197 (17b/18A); Jacobs/Van Veen 1996, 63 (beerput 17ac); Clevis 2001, 92 cat.36 (01zwo2: bp 17-18A); Dijkstra/ Ostkamp 2006 (assart3, 99lisse: beerp 1600-40); Ostkamp/Kottman 2006 cat.209 (05mid1, adc595; beerp 17B); Clevis 2006 cat.118-119 (ARZ34, 06zwo8:17-18); Gawronski/ Jayasena 2009 cat.3 (AAr36, 09ams1: bp 17b)
r-tes-5	1550	1650	Bitter 1995, 108 en 112 (nog aangeduid als r-vuu-1 en -2; pottenbakkersafval vanaf c.1600 tot 1620); Jacobs 1995 cat.62 (HBO29-1995; 96haa2; beerput 17c); Bitter et al 1997; Bartels 1999 cat.693 (bp 17a); Jacobs e.a. 2000, cat.107 (HBO34, 02haa4: 16d/17a);Gawronski/ Jayasena 2012 cat.420 (17a), 641 (17A)
r-zal-3	1550	1750	Bitter 1992 afb.3H (pottbafval Leiden 1605-1622);Thijssen 1991 (16/17A); Groeneweg 1992, nrs.481-482 (pottenbakkersafval 1638-1651); Bitter 1995 (beerput 1574-1677); Ostkamp et al 1998 (beerputten 1578-c.1650 en c.1620-c.1680); Bartels 1999 (beerput c.1720-1760); Dijkstra/ Ostkamp 2006 (assart3, 99lisse: beerp 1600-40);
w-dek-8	1625	1675	Jacobs/Van Veen 1996, 61 (beerput 17bc); Bartels 1999 cat.753 (bp 18A)
w-dek-16	1700	1825	Kley 2007 (05aks) cat.51 (18)Lambregts/ Roedema 2009 (09alk10, 06BLO) p.96 cat.15 (18d/19a); Clevis/Klomp 2013 (13zwo23) cat.27 (18)
w-gra-22	1700	1800	Clevis/Kottman 1989 (89dev1) p.131 (als w-kan-5; 17d/18A); Bitter et al 1997 (97alk2) cat.241 ('18B'); Ostkamp 1998 (98alk3) cat.18 (bp 17b-1807; '18A'); Clevis 2001 (01zwo2) 94 (bkeld 14d-1760; '18A'); Ostkamp 2005 (03pur1) cat.26-28 (bp 1690-1720); Klomp 2008 (06hat1) cat.15 (bp 1720-1770); Gawronski/ Jayasena 2012 (aaams13) cat. 688 en 1012 (bp 17d.18a en 18A)
w-gra-36	1600	1750	Dijkstra/ Ostkamp 2006 (assart3, 99lisse: beerp 1600-40); Gawronski/ Jayasena 2012 (11ams13) cat.1019 (bp 18a); Berends 2012 (12beul) cat.65 (1716-76)
w-kop-2	1525	1675	Bitter 1995 (pottenbakkersafval c.1550-1620); Jacobs e.a. 2000, cat.121 (HBO34, 02haa4: 16d/17a); Ostkamp et al 2001 cat.27 (afvalkuil c.1560-1580) en cat.108 (beerput 16A) en cat.147 (beerput c.1640-1680); Clevis 2001, 94 cat.43 (01zwo2: 17); Jacobs/ Poldermans/ Van der Zon 2002 cat.55 (Spitten, 02haa5: bp 16d-17a); Gawronski/ Jayasena 2009 cat.10 (AAr36, 09ams1: bp 17b); Gawronski/ Jayasena 2012 cat.470 (17a) en 711 (17b) vgl. r-kop-2
w-lek-7	1600	1700	Van Helbergen/ Ostkamp 2010 (09utr4) cat.99 (bp 17A)
w-zal-1	1600	1865	Carmiggelt/Van Veen 1995, 43 (beerkelder 17B) en 48 (beerkelder 18bc); Jacobs/Van Veen 1996, 63 (beerputten 17ac en 17d/18a); Ostkamp 1998, 98 en cat.89, 148 (riool 1798-1863, beerput c.1620-1680, beerput c.1640-1680); Clevis 2007 (1840/1865)

Literatuur van bijlage

Baart, J.M. et al. 1977: *Opgravingen in Amsterdam; 20 jaar Stadskernonderzoek*, Amsterdam.

Baart, J.M., W. Krook en A.C. Lagerweij, 1986: Opgravingen aan de Oostenburgermiddenstraat, in: J.B. Kist (red.), *Van V.O.C. tot Werkspoor*, Utrecht, 83-151.

Back, U., & Th. Höltken, 2008: *Die Baugeschichte des Kölner Domes nach archäologischen Quellen. Befunde und Funde aus der gotischen Bauzeit*, Keulen (Studien zur Kölner Dom 10).

Bartels, M., 1999: *Steden in scherven; Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle/Amersfoort (2 dln).

Berends, A., 2012 (12beul): *Verdronken Dorp. Op zoek naar archeologische vondsten uit het verdronken turfstekersdorp Beulake*, Zwolle.

G. van den Berg, P. Bitter e.a. (12alk18): Onder 'de Houtmarkt'. Opgravingen bij Laat/Bloemstraat in 1998 en 1999 (98BLO, 99BLO), in: P. Bitter (red.), Nieuwland gevonden, *Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie* 18, in voorbereiding.

Bitter, P., 1986: Archeologisch onderzoek op het bouwterrein van C & A Nederland aan de Haarlemmerstraat en Spijkerboorsteeg te Leiden, *Bodemonderzoek in Leiden. Jaarverslag 1985*, 85-152.

Bitter, P., 1990: Aardewerkvondsten uit het terrein Stenevelt bij Leiden, *Bodemonderzoek in Leiden. Jaarverslag 1988/1989*, 117-129.

Bitter, P., 1992: Vroeg-17de-eeuws pottenbakkersafval uit de Pottenbakkersgang te Leiden, *Bodemonderzoek in Leiden. Jaarverslag 1990/1991*, 19-32.

Bitter, P., 1995 (95alk1): *Geworteld in de bodem*, Alkmaar (Publikaties over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie, 1).

Bitter, P., J. Dijkstra, R. Roedema en R.P. van Wilgen, 1997 (07alk2): Wonen op Niveau; archeologisch, bouwhistorisch en historisch onderzoek van twee percelen aan de Langestraat, *Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie* 5 en 5A.

Bitter, P., R. Roedema e.a., 2009 (09alk9): Huizen, havens en handel. Opgravingen bij de Waag en onder het Waagplein (1997-2003), *Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie* 13.

Bitter, P., en R. Roedema, 2010 (10alk11): Aan het begin van de Langestraat (07LAN), in: P. Bitter, N. de Jong-Lambregts en R. Roedema, 2010: De Burg en rijke burgerij. Twee opgravingen bij de Spanjaardstraat en Langestraat in 2007, *Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie* 15, 23-177.

Bitter, P., R. Roedema, K. Beemster en F. van den Oever, 2010 (10alk14): Die muere van onse voorouders. Opgravingen van vestingwerken aan de noordkant van Alkmaar (2006-2009), *Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie* 16, 9-55.

Bitter, P., en S. van Zanten (red.), 2013 (12alk17): *Voor De Vest. Opgravingen van vestingwerken, een klooster, een gasthuis en andere resten bij het Canadaplein (1998-2000)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie nr. 17).

Bodt, S. de, 1991: *Gedateerde keramiek*, Rotterdam (expositie museum Boymans-van Beuningen).

Bruijn, A., 1979: Pottersvuren langs de Vecht, *Rotterdam Papers III*, Rotterdam.

Carmiggelt, A., en M.M.A. van Veen, 1995 (95dha1): Laat- en postmiddeleeuws afval afkomstig uit zes vondstcomplexen te Den Haag, *Haagse Oudheidkundige Publicaties* 2.

Clevis, H., en J.Kottman, 1989 (89dev1): *Weggegooid en teruggevonden; Aardewerk en glas uit Deventer vondstcomplexen 1375-1750*, Kampen.

Clevis, H., en M. Smit, 1990 (90kam1): *Verscholen in vuil. Archeologische vondstcomplexen 1375-1925,* Urk.

Clevis, H., (red.), 2001 (01zwo2): *Zwolle ondergronds. Zeven blikvangers van archeologische vondsten in Zwolle*, Zwolle.

Clevis, H., en M. Klomp, 2004 (04zwo5): Grote Markt 3-5, *Archeologische Rapporten Zwolle* 14.

Clevis, H., 2006 (06zwo8): De gracht van de havezathe Werkeren in Zwolle als stort voor afval, *Archeologische Rapporten Zwolle* 34.

Clevis, H., 2007 (07zwo10): *Opgeruimd staat Netjes. Keukengoed en tafelgerei van een bouwhuis van de Kranenburg (1840-1865),* Zwolle.

Clevis, H., en M. Klomp, 2013 (13zwo23): Een pottenbakker, begijnenhuis en bewoning aan de Pannekoekendijk, *Archeologische Rapporten Zwolle* 72.

Dijkstra, M., en S. Ostkamp, 2006 (99lisse): Vondsten uit een beerput van huis Rosendaal te Lisse (ca. 1590-1630). Een kijkje in de keruken van een VOC beambte, in: H. Clevis en S. Ostkamp (red.), *Assembled Articles 3. Symposium on medieval and post-medieval ceramics. Zwolle 9 en 10 okt 2003*, Zwolle, 139-184.

Gangelen, H. van, P. Kersloot en S. Venhuis, 1997: *Hoorn des overvloeds. De bloeiperiode van het Noord-Hollands slibaardewerk (ca. 1580 - ca. 1650),* Hoorn.

Gawronski, J., en R. Jayasena, 2009 (09ams1): Een 17de-eeuwse beerput in de grachtengordel. Archeologische opgraving Keizersgracht 355 (2005), *Amsterdamse Archeologische Rapporten* 36.

Gawronski, J. (red.) 2012 (11ams13): *Amsterdam ceramics. A city's history and an archaeological ceramics catalogue 1175-2011*, Amsterdam.

Groeneweg, G., 1992: *Bergen op Zooms aardewerk*, Waalre (Bijdragen tot de Studie van het Brabantse Heem, deel 35).

Hacquebord, L., en K. Vlierman, 1991: Ceramiek van de 17de eeuwse walvisvangstnederzetting Smeerenburg op Spitsbergen, Laarne. *Corpus Middeleeuws Aardewerk* 6.

Helbergen, H. van, & S. Ostkamp, 2010 (09utr4): Het aardewerk, in: G.R. van Veen, e.a., De broederschap 'Maria in de Wijngaard 'en 'onser liever vrouwe in die Sonne'. Archeologisch onderzoek naar twee kloostergemeenschappen aan de Nieuwe Kamp in Utrecht, *Basisrapportage archeologie Utrecht* 12, 63-78.

Hoek, C., 1975: Schiedam, een historisch-archeologisch stadsonderzoek, *Holland* 7, 89-195 en 513-560.

Jacobs, E., 1996 (96haa2): De Rode Gravin. Archeologisch onderzoek op het terrein tussen Gravinnesteeg en de Gedempte Oude Gracht te Haarlem, *Haarlems Bodemonderzoek* 29, p. 3-72.

Jacobs, E., en M.M.A. van Veen, 1996 (96dha2): Van kerk tot rekenwerk; Laat- en postmiddeleeuwse vondstcomplexen aan het Lange Voorhout, *Haagse Oudheidkundige Publicaties* 3, Den Haag.

Jacobs, E., 1997 (97haa3): Begijnhof 6/6a: Prehistorische en laatmiddeleeuwse bewoningssporen, *Haarlems Bodemonderzoek* 31, p. 39-77.

Jacobs, E., D. Olthof en A. Pavlovic, 2002 (01haa4): Antoniestraat 6 en 8: potten en putten, *Haarlems Bodemonderzoek* 34 (2000), 3-109.

Jacobs, E., M. Poldermans en T. van der Zon (red.), 2002 (02haa5): *Spitten aan het Spaarne. Archeologisch onderzoek onder de Gravinnehof in Haarlem*, Haarlem.

Jacobs, E., 2003 (02haa6): Spitten aan het Spaarne: een uitputtend verslag, *Haarlems Bodemonderzoek* 36 (2002), 35-103.

Janssen, H.L., en E. Nijhoff, 2010: Fifteenth-century pottery production in ‘s-Hertogenbosch. The excavation of two pottery workshops, in: K. de Groote, D. Tys en M. Pieters, *Exchanging material culture.*

Studies on archaeology and history presented to Frans Verhaeghe, Brussel (Relicta Monografieën 4), 93-136.

Jong-Lambregts, N. de, P. Bitter, L. Verspaij-Frank e.a., 2007 (07alk7): *Tussen Zwaard en Fortuin. Enkele opgravingen in Alkmaar 2002-2005*, *Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie* 12.

Jong-Lambregts, N. de, e.a., 2009 (09alk10): Sporen onder het maaiveld, opgravingen in Alkmaar en Koedijk tussen 2001 en 2007, *Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie* 14.

Kleij, P., 2007 (05aks1): *Archeologie van het platteland. Zeventiende- en achttiende-eeuwse vondsten van de Buurtweg te Akersloot*, Zwolle.

Klomp, M., 2008 (06hat1): *Van Allerhof ondergronds. Op de thee bij een lijfwacht van stadhouder Willem V. Archeologisch en historisch onderzoek van Adelaarshoek 13 te Hattem*, Hattem.

Klomp, M., 2012 (12zwo21): Harry en de Twaalf Apostelen, *Archeologische Rapporten Zwolle* 70, in voorbereiding

Meirsman, E., en S. Ostkamp, 2009 (08roe2): Aardewerk, in: G.L. Williams (red.), In de achtertuin van de Jesuïten. Een archeologische opgraving in de Jesuïtenstraat te Roermond, *ADC-Rapport* 1422.

Meirsman, E., & S. Ostkamp, 2009 (08zal2): Aardewerk, in: Vandevelde, J., 2009: Zaltbommel – Brakel, Kommerstraat. Een Archeologische Opgraving, *ADC Rapport* 1128, Amersfoort.

Nokkert, M., 2008 (08utr1): Pottenbakkers aan de Anthoniedijk. Inventariserend onderzoek m.b.v. proefsleuven en definitief archeologisch onderzoek voorafgaand aan het nieuwbouwproject ‘Hoogstraat aan de Vecht’ te Utrecht, *Basisrapportage archeologie Utrecht* 34.

Ostkamp, S., e.a., 1998 (98alk3): Afval van gorters, brouwers en een hospitaal. Archeologisch onderzoek aan het Wortelsteegplein, *Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie* 6.

Ostkamp, S., R. Roedema en R. van Wilgen, 2001 (01alk4): Gebruikt en gebroken; vijf eeuwen bewoning op drie lokaties in het oostelijk stadsdeel, *Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie* 10.

Ostkamp, S., 2004 (03lee1): Het aardewerk, in: E. Schrijer en J. Dijkstra (red.), Leeuwarden, Stadhuis, *ADC-rapport* 218, 18-22.

Ostkamp, S., 2005 (03pur1): Het vondstmateriaal, in: S. Ostkamp & M. Spanjer, De opgraving Purmerend Padjedijk, *ADC-Rapport* 341, 13-26.

Ostkamp, S., J.P.F. Kottman, m.m.v. A. Kaneda, 2006 (05mid1): Het aardewerk uit de opgraving; de glasvondsten, in: J. Dijkstra, S. Ostkamp en G. Williams, 2006: Archeologisch onderzoek op het terrein van de voormalige Berghuijskazerne te Middelburg, Amersfoort, *ADC-rapport* 595, 51-100, 271-378.

Ostkamp, S., 2009 (07ven2): Aardewerk, in: Van der Velde, H., e.a., 2009: *Venlo aan de Maas, van vicus tot stad. Sporen van een Romeinse nederzetting en stadsontwikkeling uit de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd in het plangebied Maasboulevard*, Amersfoort (ADC Monografie 7).

Sarfatij, H., 1979: Münzschatzgefässe in den Niederlanden, I: die Periode 1190-1566, *Berichten R.O.B.* 29, 491-526.

Thijssen, J.R.A.M., 1991 (91nijm1): *Tot de bodem uitgezocht; Glas en ceramiek uit een beerput van de 'Hof van Batenburg' te Nijmegen 1375-1850*, Nijmegen.

Bijlage 6. Resultaten van dendrochronologisch onderzoek

M. Dominguez Delmas

Nederlands Centrum voor Dendrochronologie
Stichting Ring
p/a Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Smallepad 5, 3811 MG Amersfoort
Postbus 1600, 3800 BP Amersfoort
Tel: 033-4217545
E-mail: m.dominguez@cultureelerfgoed.nl

Aan: **Dhr. R. Roedema**
Gemeente Alkmaar, afdeling Monumentenzorg en Archeologie
Bergerweg 1
1815 AC Alkmaar

Betreft: uitslag dateringsonderzoek houtmonsters van opgraving Boterstraat 4-8, Alkmaar
***RING* Intern Rapport nummer: 2012050**

Datum: 13 augustus 2012

Geachte heer Roedema,

Wij onderzochten voor u zes monsters afkomstig van de opgraving Boterstraat 4-8 in Alkmaar (offerte O2012023).

Uit het vooronderzoek blijkt dat de monsters grove den (*Pinus sylvestris*) zijn. Één monster is helaas niet geschikt voor dendrochronologisch onderzoek, omdat het hout over onvoldoende jaarringen beschikt (tabel 1).

Tabel 1. Uitslag vooronderzoek

Vondstnr / werkput / spoor / omschrijving	N	Kern	Spint	Wankant
29 / 1 / 1034 / balk	30	+1	-	-

Het dendrochronologische onderzoek op de andere monsters leverde de volgende resultaten op (zie met name de vijfde kolom in tabel 2):

Tabel 2. Uitslag dendrochronologisch onderzoek

Vondstnr / werkput / spoor / omschrijving	RINGs Dendrocode	Datering van de laatste gemeten ring	Zekerheid van de datering (*probability*)	Periode waarin/ waarna de boom is omgehakt	Gebruikte Referentie-chronologie
26 / 1 / 1034 / plank beerput	ABT00010	1620 n.Chr.	>99,99%	In/na 1637 n.Chr.	NOPISY03
27 / 1 / 1034 / plank beerput	ABT00020	1571 n.Chr.	>99,99%	In/na 1637 n.Chr.	NOPISY03
28 / 1 / 1034 / plank beerput	ABT00030	1637 n.Chr.	>99,99%	In/na 1637 n.Chr.	NOPISY03
53 / 3 / 1084 / plank goot	ABT00041	-	-	-	-
59 / 3 / 1084 / plank goot	ABT00051	1563 n.Chr.	>99,99%	ná 1563 n.Chr.	NOPISY03

De metingen van de planken met code ABT00010, ABT00020 en ABT00030 tonen een zeer goede onderlinge synchronisatie (zie bijlage 1, tabel 2 en bijlage 2, afbeelding 1). Dit wijst erop dat de planken uit dezelfde boom afkomstig zijn. De boom is gekapt in of na 1637 na Christus.[1] Met de metingen is de gemiddelde curve ABT1_2_3T gemaakt, die een zeer goede overeenkomst toont met de referentiekalender NOPISY03 (zie bijlage 1, tabel 3 en bijlage 2, afbeelding 2). De meetreeks van het monster met vondstnummer 59 dateert ook met deze referentiekalender. Het hout van de gedateerde monsters is waarschijnlijk afkomstig uit het zuidoosten van Noorwegen.

Aanvullende informatie over de laboratoriumresultaten, de gebruikte statistiek en/of de gebruikte referentiekalenders, vindt u in de bijlagen.

Met vriendelijke groeten,

Ir. M. (Marta) Domínguez Delmás
Dendrochronoloog

RING Intern Rapport nummer:	Laboratoriumnummer, verwijzing naar de analyse.
Zekerheid van de datering:	De kans dat de gevonden match met de referentiechronologie niet op toeval berust. Deze waarde is gebaseerd op de 'Gleichlaufigkeit' tussen de twee vergeleken reeksen, ook wel %PV genoemd (*percentage of parallel variation*; Jansma 1995).
Verantwoording van de dateringen:	Dendrochronologische dateringen door RING zijn gebaseerd op een combinatie van waarnemingen: (a) vergelijking en relatieve datering (ten opzichte van elkaar) van de jaarringpatronen binnen een vindplaats/bouwfase; (b) vergelijking van deze jaarringpatronen met *meerdere* absoluut gedateerde referentiekalenders. Deze vergelijkingen zijn statistisch onderbouwd en worden visueel gecontroleerd. Wanneer observaties elkaar ondersteunen en bevestigen, wordt de datering geaccepteerd als zijnde correct.
N:	Totaal aantal jaarringen in het houtmonster.
Kern:	(geschatte afstand tot) de eerstgevormde (oudste) jaarring in de stam.
Spint:	Aantal gemeten ringen spinthout.
Wankant:	Het geschatte aantal jaarringen tot de wankant, d.w.z. tot de laatstgevormde jaarring (direct onder de bast), nodig voor een absolute datering van de veldatum.

[1] Wanneer er geen schors aanwezig is op een grove den of als het monster slechts een deel van de dwarsdoorsnede omvat, is het onmogelijk te bepalen of de laatste ring de wankant is. Vanwege deze onzekerheid wordt de veldatum van deze monsters als "in/na" weergegeven.

Bijlage 1. Statistische resultaten van het dendrochronologisch onderzoek

Tabel 1. Statistische resultaten van de monsters

Vondstnr / werkput / spoor / omschrijving	RINGs Dendrocode	n	Kern	Spint	Wan-kant	1e jaar	ne jaar	Kapdatum	t	%PV	p	Kalender
26 / 1 / 1034 / plank beerput	ABT00010	225	+?	ca. 116	-	1396	1620	In/na 1637 n.Chr.	9,7	71,6	0,0001	NOPISY03
27 / 1 / 1034 / plank beerput	ABT00020	208	ca. 20	ca. 65	-	1364	1571	In/na 1637 n.Chr.	9,78	66,8	0,0001	NOPISY03
28 / 1 / 1034 / plank beerput	ABT00030	201	+?	ca. 133	?	1437	1637	In/na 1637 n.Chr.	7,95	67,7	0,0001	NOPISY03
53 / 3 / 1084 / plank goot	ABT00041	68	+?	-	-	-	-	-	-	-	-	-
59 / 3 / 1084 / plank goot	ABT00051	126	+?	-	-	1438	1563	ná 1563 n.Chr.	6,42	71,0	0,0001	NOPISY03

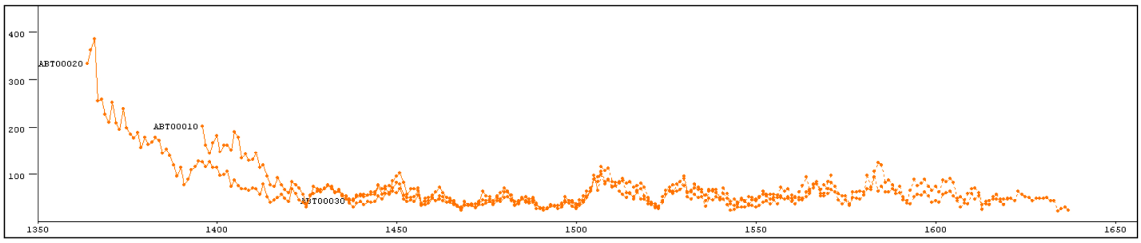
Tabel 2. Relevante statistische resultaten tussen meetreeksen

Metingen		Ol	%PV	p	t
ABT00010	ABT00030	184	68,8	0,0001	11,7
	ABT00020	176	75	0,0001	11,9
	ABT00051	126	59,9	0,03	4,52
ABT00020	ABT00030	135	70	0,0001	8,65
	ABT00051	126	58,3	0,1	4,64
ABT00030	ABT00051	126	61,9	0,01	5,55

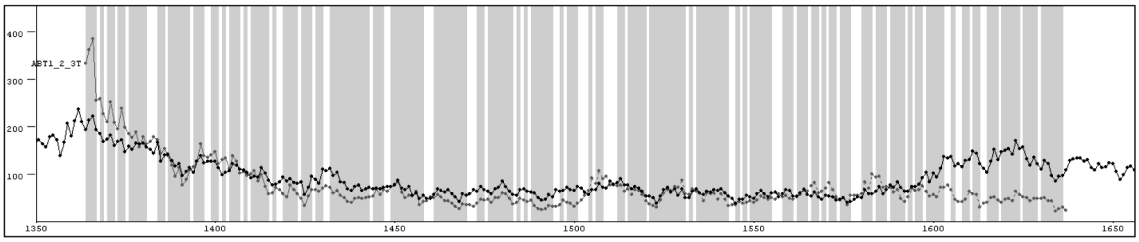
Tabel 3. Gemiddelde curve

Meetreeksen	RINGcode gemiddelde curve	n	1e jaar	ne jaar	t	%PV	p	Kalender
ABT00010 ABT00020 ABT00030	ABT1_2_3T	274	1364	1637	12,4	71,9	0,0001	NOPISY03

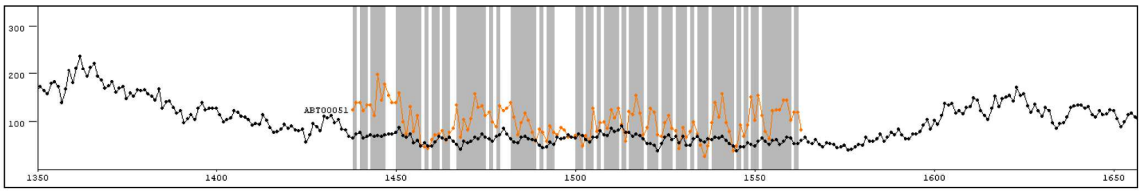
Bijlage 2. Afbeeldingen van de gedateerde meetreeksen

Afbeelding 1. Visuele synchronisatie tussen de gedateerde grove dennen ABT00010, ABT00020 en ABT00030 (de gestippelde lijn geeft de spintringen weer). Het hout van deze planken is afkomstig uit dezelfde boom. Deze curven zijn gemiddeld tot de curve ABT1_2_3T; y-as: jaarringbreedte in mm*10^{-2}; x-as: kalenderjaar.

Afbeelding 2. Grijs: gemiddelde curve ABT1_2_3T; zwart: referentiechronologie NOPISY03; y-as: jaarringbreedte in mm*10^{-2}; x-as: kalenderjaar. Het grijze gebied toont de *Gleichläufigkeit* (percentage van parallelle ringbreedte variaties (%PV) van beide patronen).

Afbeelding 3. Groen: gedateerde meetreeks van grove den ABT00051; blauw: referentiechronologie NOPISY03; y-as: jaarringbreedte in mm*10^{-2}; x-as: kalenderjaar. Het grijze gebied toont de *Gleichläufigkeit* (percentage van parallelle ringbreedte variaties (%PV) van beide patronen).

Bijlage 3. Toelichting op de resultaten van de dendrochronologische analyse

Houtsoort = Het hout wordt door ons enkel gedetermineerd ten behoeve van de datering. Alleen de *genus*, bijv. Den (*Pinus*), wordt bepaald. Verdere soortbepaling, zoals bijv. grove den (*Pinus sylvestris*), blijft in principe achterwege, tenzij deze eenvoudig vastgesteld kan worden. Een uitzondering hierop is *Abies alba* (Zilverspar), de enige soort *Abies* die in het verleden in Nederland is toegepast.

Kern = (Geschatte afstand tot) de eerstgevormde (oudste) jaarring in de stam.

Spint = Aantal gemeten ringen spinthout. Volgens Hollstein (1980) heeft eik een gemiddeld aantal spintringen van 16 ± 5 bij een boom tot 100 jaar oud, 20 ± 6 bij een boom van 100 tot 200 jaar oud, en 26 ± 8 bij een boom ouder dan 200 jaar. Wij gebruiken een nieuwe, bijgestelde spinthoutberekening voor archeologisch/ historisch constructiehout dat dateert met Nederlandse en Duitse chronologieën (Jansma 2007). Bij eikenhout uit het Baltische gebied is het gemiddelde aantal spintringen iets lager dan in West Europa, 15 (+9/-6) (Wazny, 1990). Grove den, (*Pinus sylvestris*) heeft weliswaar ook duidelijk zichtbaar spinthout, maar doordat het aantal spinthoutringen onregelmatig is, is een schatting van de velddatum niet mogelijk. Fijnspar, (*Picea abies*) heeft geen spinthout. Uiteraard geeft een aanwezige wankant wel de precieze kapdatum van de boom.

Wankant = Het geschatte aantal jaarringen tot de wankant, d.w.z. tot de laatstgevormde jaarring (direct onder de bast), nodig voor een absolute datering van de veldatum.

Veldatum = De datum waarop de boom geveld is. Als er wankant aanwezig is, is er een absolute datering mogelijk. Als er spintringen aanwezig zijn, of zelfs alleen spintgrens, wordt de veldatum berekend door het aantal ontbrekende spintringen te berekenen. Als er bij een eik van 100 tot 200 jaar oud b.v. 4 spintringen gemeten zijn, is het geschatte aantal ontbrekende spintringen dus 16 ± 6. Dit getal wordt bij de datering opgeteld. Als er geen spintringen meer op het monster aanwezig zijn, is het onbekend hoeveel *kernhoutringen* er nog ontbreken . De veldatum ligt dan een onbekend aantal jaren ná de datering van de laatste (jongste) ring + de schatting van het ontbrekende aantal spinthoutringen. Bij een boom, die 100 tot 200 jaar oud is, is de veldatum dus xxxx AD + 20 (± 6) + X.

n = Totaal aantal jaarringen in het houtmonster.

x = Geschat aantal missende ringen (kernhout en/of spinthout) tot de wankant.

%PV = "Gleichlaufigkeit" (Duitse term) of "Percentage of Parallel Variation" (Engelse term); het percentage van de ringen in het onderzochte jaarringpatroon die aan de referentiechronologie identieke toe- en afnames van de breedte vertonen op de door de datering van het patroon aangegeven positie t.a.v. de referentiechronologie. De significantie van dit percentage is een functie van de lengte in jaren van het onderzochte jaarringpatroon en de referentie chronologie.

t = De waarde die resulteert uit een Students t-test op de kruiscorrelatie die behoort bij de beste "match" tussen het onderzochte jaarringpatroon en de referentiechronologie.

P = De kans (uitgedrukt als een fractie van 1) dat de gevonden waarde voor %PV per toeval optreedt, dus niet op een datering duidt.

Bijlage 4. Gebruikte referentiechronologieën

NOPISY03 Zuidoost-Noorwegen, Oestland (Thun, n.p.).

Bijlage 5. Literatuur

Hollstein, E., 1980. Mitteleuropäische Eichenchronologie. Verlag Phillipp von Zabern, Mainz am Rhein.

Jansma, E., 1995. Rememberings, The development and application of local and regional tree-ring chronologies of oak for the purposes of archaeological and historical research in the Netherlands. Diss. UvA (Nederlandse Archeologische Rapporten 19), 150 pp.

Jansma, E., 2007: Datering, herkomst en bouwvolgorde van De Meern 4. In: T. de Groot & J.-M.A.W. Morel (red.), 2007: Het schip uit de Romeinse tijd De Meern 4 nabij boerderij de Balije, Leidsche Rijn, gemeente Utrecht. Waardestellend onderzoek naar de kwaliteit van het schip en het conserverend vermogen van het bodemmilieu. RACM.

Wazny, T., 1990. Aufbau und Anwendung der Dendrochronologie fuer Eichenholz in Polen. Dissertatie Universiteit van Hamburg.

SUMMARY:
The long history of a Moor. Excavations at Boterstraat 4 and 6/8 in 2011

In 2011 small-scale excavations were carried out during the renovation of the houses and a shop at Boterstraat 4 and 6/8. Remains were found of the occupation of the site since the second or third quarter of the 14th century.

Boterstraat 6/8 proved to have started as a large brick house of 20 to 6,7 meters with walls of 40 cm (**2A-2H**), The features resemble the 14th century large brick houses documented at Langestraat 66 in 2001 and Langestraat 3-5 in 2007. The first mentioned was a very large house with a full second storey. This may have been the case at Boterstraat 6/8, as well. The ground floor was divided in three rooms with a corridor on the south side, with clay floors in the front and back rooms (**2C,2H**) and with a tile floor and brick fireplace in the middle room (**2F, 2G**).
Due to subsidence the house at Boterstraat 6/8 had to be rebuilt around 1450/1550 (**3B-3F**). The new house was 2 meters shorter, but the walls were only 25 cm wide so there must have been no second storey. Little is found of its interior, apart from the back part that had the features of a workshop: a brick floor, a rectangular brick-lined pit connected to a well, and in the corner a square fireplace (**3D-3F**). The nature of the craft remains unknown. A shallow rectangular cellar (**3/4G**) may have existed already in this period.
In the late 16th or early 17th century the house was rebuilt again (**4A-4F**). The front half of this building phase still stands in the present-day house at Boterstraat 6/8 (**4F**). The house was shortened to no more than 11 meters, provided with a narrow kitchen annex on the north side. The brick-lined pit 3E was changed into a cesspit (**4A**). The kitchen annex was changed around 1640/1650, when the north side of the cesspit was rebuilt with wooden planks (**4B**, dendro-dated to after 1637). Most of the cesspit finds postdate these repairs.
In the late 17th or early 18th century the house is partly rebuilt once again (**5A-5H**), with only the front part (**4F**) remaining. At the back a new very small kitchen was added, with a well and a new cesspit (**5E-5H**). In the back corner of the yard a 17th or 18th century water cellar (**4/5J**) is connected to this kitchen with a lead pipe (**5i**).
The 19th century has left no clear archaeological traces. The cesspit was put out of use around 1800. This coincides with the purchase of the house in 1799 by the tobacconist who had his house and workshop in Boterstraat 4. Boterstraat 6/8 then was reduced to a storehouse. The selling prices reflect some of the changes: a rapid decline from 1950 guilders in 1638 to fl.455 in 1681 and fl.300 in 1688 (building phase 4), a rise to fl.505 in 1705 and fl.550 in 1744 (repairs 5A-5H), followed by gradual decline until 1799. The tobacco shop bore the name ‘At the Moor’.

At Boterstraat 4 the excavation was limited due to a lack of space and the presence of a large well and a cellar. From the earliest period only a clay floor was documented (features **2J-2K**). From later periods only few traces are documented, most of a very unclear date and function: a brick floor (**4/5P**, repaired **4/5Q**), a very large brick well (**2/5R**) and a large but shallow late 16th century cellar with an integrated water cellar underneath and a gutter to the north (**4G-4H**). The wooden floor of the gutter was dated by dendrochronology to after 1563. Between 1586 and 1622 the selling price of the house rose from 900 guilders (fl.450 for half the house) to 2300 guilders, probably the result of a new building. The cellar 4G may well have been part of this phase. In 1599 a contract is made with the neighbour to the north side about the construction of privy, that may be identified with the re-use of well **3G** as a cesspit in the 127th century.

From the consecutive cesspits at Boterstraat 6/8 (**4A**, **5F**) some 17th and 18th century waste deposits were recovered. The modest finds belonged to a lower middle class household. In the written sources several different crafts are mentioned in the first half of the 17th century, amongst others a window glass maker, a wheel maker and a carpenter. In 1586 and 1622 the house was named ‘De Drie Vijsels’ (‘the three mortars’) but it remains unclear if this may be a reference to a specific trade (a pharmacy?).

English introduction to the catalogue
The ceramics and glass finds are described with the aid of the Classification System for Late and Post Medieval Ceramics and Glass (formerly known as ‘Deventer system’). The objects are categorized using a code consisting of: letter (s) for material group – three letters for main shape – a number for details in shape, sometimes with a letter added for specific details. The photographs are not exactly on scale, drawings are 1:4 unless stated otherwise.

In this book the following material groups are described:

pi	Pingsdorf-type ware
s1	Stoneware without surface treatment
s2	Stoneware with iron wash and/or glaze
s3	Industrial stoneware
bg	Blue-grey ware (Rhenish)
kp	'Kugeltopf'-ware (kogelpotaardewerk)
g	Grey earthenware
r	Red earthenware
w	White earthenware
m	Majolica from the Netherlands
f	Fayence from the Netherlands
iw	Industrial white earthenware
gl	Glass

The main shapes are:

bak	skillet (bakpan)
bek	beaker/mug
bor	plate/saucer (bord)
dek	lid (deksel)
fle	bottle (fles)
gra	pipkin (grape)
kan	jug/pitcher (kan)
kel	stemmed glass/goblet (kelkglas)
kmf	chafing dish (komfoor)
kog	globular pot
kom	bowl (kom)
kop	cup/porridger (kop)
lek	sieve (lekschaal)
min	miniature
oli	oil lamp (olielamp)
pis	chamber pot (pispot)
plo	lobed dish (plooischotel)
pot	jar/pot
roe	roemer
spi	spindle-whorl
stk	deep skillet (steelkom)
tes	brazier (test)
vet	dripping pan (vetvanger)
vst	fire cover (vuurstolp)
zal	unguent/albarello (zalfpot)

The catalogue contains the following entries:

1a	inventorynumber
1b	find circumstances
2	typecode
3	date of the object
4a	measures: width/height
4b	type description
5a	material
5b	iron wash/glaze
5c	decoration
5d	traces of usage
6a	details of foot
6b	details of handle
6c	completeness
7	main shape/function
8	production centre
9	literature

Catalogus van voorwerpen van keramiek en glas

Peter Bitter en Rob Roedema

De vondsten worden beschreven volgens het Classificatiesysteem voor Laat- en Postmiddeleeuws Keramiek en Glas (voorheen bekend als 'Deventer systeem'). De voorwerpen worden geïnventariseerd met een code bestaand uit: een lettercode voor materiaal, een drielettercode voor hoofdvorm, een cijfer voor specifieke vormen, eventueel een letter voor aanvullende aanduiding.

De volgende materiaalgroepen zijn hier onderscheiden:
Steengoed zonder engobe of glazuur: s1
Steengoed met engobe of glazuur: s2
Kogelpotaardewerk: kp
Grijs aardewerk: g
Rood aardewerk: r
Iberisch aardewerk: ib
Wit aardewerk: w
Majolica uit de Nederlanden: m
Faience uit de Nederlanden: f
Italiaans majolica/faience: i
Porselein: p (Aziatisch)
Glaswerk: gl

De catalogusblokjes bestaan uit de volgende punten:

1a	inventarisnummer
1b	vondstomstandigheden
2	typecode
3	datering van het voorwerp
4a	maten: breedte/hoogte
4b	typebeschrijving
5a	materiaalsoort
5b	engobe/glazuur
5c	decoratie
5d	gebruikssporen
6a	bodem details
6b	oor/steel details
6c	compleetheid
7	hoofdvorm/functie
8	productiecentrum
9	literatuur

Typen en catalogusnummers:

s1-kan-23	cat.1
s2-kan-44	cat.8
s2-kan-?	cat.2
r-gra-19	cat.4
r-gra-58	cat.5
r-pot-87	cat.3
r-tes-5	cat.9
w-dek-16	cat.23
w-gra-22	cat.20
w-lek-7	cat.10
m-bor-5	cat.6
m-bor-11	cat.11
f-bor-2	cat.12, 13
f-bor-7	cat.14, 22
f-kop-1	cat.16, 17
f-plo-4	cat.19
iw-bor-11	cat.21
gl-fle-105	cat.18

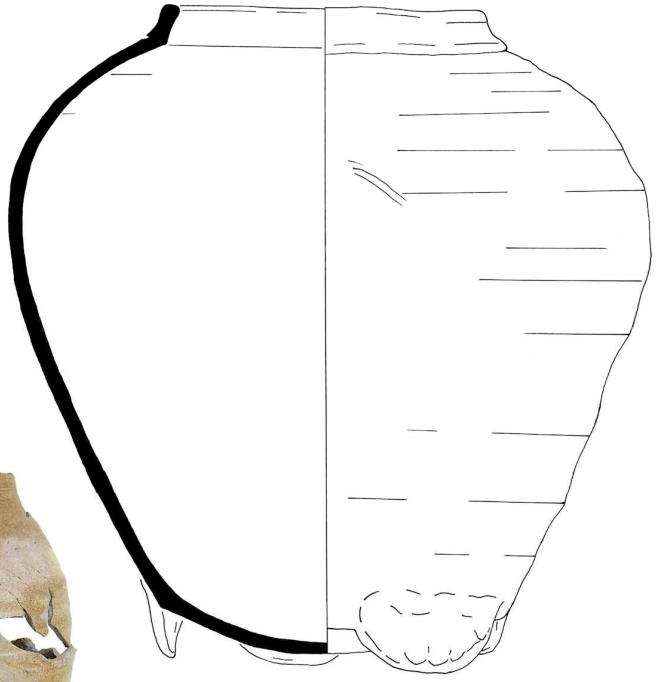
Ophoging 1B

Aslaag 2D

Haard 2G

1	
1a	11BTS49A
1b	ophoging 1B (1300/1350)
2	s1-kan-23
3	1320-1375
4a	8/ … cm
4b	lage bekervormige kan met kraag op halsaanzet, iets verdikte hals, rechte rand, op standring
5a	steengoed (grauw baksel)
5b	licht gevlamd
5c	
5d	
6a	grof geknepen standring
6b	oor ontbreekt
6c	hals ontbreekt
7	kan
8	Siegburg
9	

2	
1a	11BTS47
1b	aslaag 2D (1350/1400)
2	s2-kan-?
3	1300-1400
4a	13/ (25) cm
4b	
5a	steengoed met zoutglazuur (grijs baksel)
5b	uitwendig grijs met bruine engobeplekken, inwendig roodbruin oppervlak
5c	
5d	inwendig kalkaanslag
6a	grof geknepen voetring
6b	oor ontbreekt
6c	hals ontbreekt
7	kan
8	Langerwehe
9	vermoedelijk s2-kan-31

3	
1a	11BTS12
1b	haard 2G (1350/1450)
2	r-pot- 87
3	1350-1450
4a	36,5/ 37,5 cm
4b	bolle pot met hoge schouder en kraagrand, op lobvoeten
5a	rood aardewerk
5b	ongeglazuurd
5c	
5d	deels verbrand en af-geschilferd, inwendig rode asaanslag
6a	vijf grote lobvoeten
6b	
6c	grotendeels compleet, delen wand en rand ontbreken
7	pot, aspot
8	Alkmaar?
9	

Beerplek 4E

4

1a	11BTS15D
1b	afvalkuil/beerplek 4E (1600/1650)
2	r-gra-19
3	1525-1650
4a	15,5/ 16 cm
4b	grape met scherpe buikknik, ribbel op halsaanzet, uitgebogen rand
5a	rood aardewerk
5b	inwendig en deels uitwendig loodglazuur
5c	
5d	beroet
6a	drie poten
6b	verticaal oor, schenktuit
6c	mist deel rand
7	grape
8	Alkmaar
9	

5

1a	11BTS15A
1b	afvalkuil/beerplek 4E (1600/1650)
2	r-gra-58
3	1475-1650
4a	23-24/ 19,5 cm
4b	wijde ovale grape/terrine met flauwe buikknik en manchetrand
5a	rood aardewerk
5b	geheel loodglazuur
5c	schouder en buik met draairibbels
5d	beroet, bodem eruit gesprongen
6a	drie poten
6b	twee verticale oren
6c	vrijwel compleet, mist deel bodem
7	grape
8	Alkmaar
9	

6

1a	11BTS15B
1b	afvalkuil/beerplek 4E (1600/1650)
2	m-bor-5
3	1600-1650
4a	5,5/ 33,5 cm
4b	afgerond bord met uitgebogen rand, op standring
5a	majolica (geel baksel)
5b	tinglazuur bovenzijde polychroom blauw, oker en groen op wit, loodglazuur onderzijde cremegeel
5c	centrale tulp binnen concentrische cirkels, kabelrand
5d	
6a	standring met gaatje
6b	
6c	vrijwel compleet
7	bord
8	
9	

Beerplek 4E

Beerlaag beerput 4A

7

1a 11BTS15C
1b afvalkuil/beerplek 4E (1600/1650)
2 m-bor-11
3 1600-1650
4a 3,5/ 20,5 cm
4b diep afgerond bord met sterk uitgebogen rand, op standring
5a majolica (geel baksel)
5b tinglazuur bovenzijde polychroom blauw, oker en groen op wit, loodglazuur onderzijde cremegeel
5c appels en druiventrossen binnen cirkels, kabelrand
5d
6a standring met gaatje
6b
6c compleet
7 bord
8
9

8

1a 11BTS44B
1b beerlaag beerput 4A (1600-1700)
2 s2-kan-44
3 1650-1750
4a 7/ 12,5 cm
4b bolle kan met hoge cilindrische hals, met groef onderlangs de rechte rand, op standvlak
5a steengoed met zoutglazuur (grijs baksel)
5b getijgerd bruin zoutglazuur
5c
5d
6a gladde standvoet
6b verticaal lintoor met ‘staart’
6c gaaf exemplaar
7 kan
8 Aken/Raeren
9

9

1a 11BTS46A
1b beerlaag beerput 4A (1600-1700)
2 r-tes-5
3 1550-1650
4a 8,5/12,5 cm
4b diepe ronde vuurtest met scherpe knik bodem-wand en rechte rand, poten
5a rood aardewerk
5b ongeglazuurd
5c
5d deel van scherven zwart geblakerd (na breuk verbrand)
6a drie poten
6b korte steel
6c compleet
7 test
8 Alkmaar
9 past aan fragmenten uit V44 (beerlaag)

Beerlaag beerput 4A

10	
1a	11BTS44A
1b	beerlaag beerput 4A (1600-1700)
2	w-lek-7
3	1600-1700
4a	5/ 39 cm
4b	lekschaal met manchet-rand, op poten
5a	wit aardewerk
5b	loodglazuur, groen
5c	
5d	
6a	drie poten
6b	2 horizontale oren
6c	vrijwel compleet
7	lekschaal
8	vermoedelijk Alkmaar
9	

11	
1a	11BTS44C
1b	beerlaag beerput 4A (1600-1700)
2	f-bor-2
3	1650-1700
4a	2,5/ 23 cm
4b	plat bord met platte spiegel, platte vlag inwendig met knik afgezet
5a	faience (geel baksel)
5b	tinglazuur, beschilderd blauw op wit
5c	fruitmand binnen cirkel
5d	
6a	standvlak
6b	
6c	stukken uit spiegel en rand
7	bord
8	Noordelijke Nederlanden
9	

12	
1a	11BTS44D
1b	beerlaag beerput 4A (1600-1700)
2	f-bor-2
3	1650-1700
4a	3/ 23 cm
4b	plat bord met platte spiegel, platte vlag inwendig met knik afgezet
5a	faience (geel baksel)
5b	tinglazuur, beschilderd blauw op wit
5c	fruitmand binnen cirkel
5d	
6a	standvlak
6b	
6c	stukken uit spiegel en rand
7	bord
8	Noordelijke Nederlanden
9	

Beerlaag beerput 4A

1:2

13	
1a	11BTS44F
1b	beerlaag beerput 4A (1600-1700)
2	f-bor-2
3	1625-1700
4a	2,5/ 22,5 cm
4b	plat bord met platte spiegel, platte vlag inwendig met knik afgezet
5a	faience (geel baksel)
5b	geheel tinglazuur
5c	wit
5d	
6a	standvlak
6b	
6c	
7	bord
8	Noordelijke Nederlanden
9	

14	
1a	11BTS44E
1b	beerlaag beerput 4A (1600-1700)
2	f-bor-7
3	1675-1725
4a	3,5/ 22 cm
4b	diep bord met holle spiegel, knik spiegel-vlag, smalle vlag, op standring
5a	faience (geel baksel)
5b	geheel tinglazuur (lichte blauwzweem)
5c	imitatie Kangxi: op de spiegel bloemen binnen cirkel, op de vlag drie bloemengroepjes
5d	
6a	standring
6b	
6c	stukken uit rand
7	bord
8	Noordelijke Nederlanden
9	

15	
1a	11BTS44
1b	beerlaag beerput 4A (1600-1700)
2	f-bor-8
3	1675-1725
4a	2,5/ 10,5 cm
4b	diep afgerond bord met rechte rand, op standring
5a	faience (geel baksel)
5b	tinglazuur, beschilderd blauw op wit (blauwzweem)
5c	imitatie Kangxi: 2 kraaien en bloemen in cirkel, onder pseudomerk golflijntje
5d	rand en standring gesleten, ruwe penafdrukken onder
6a	standring
6b	
6c	
7	bord
8	Noordelijke Nederlanden
9	randfragment tweede exemplaar aanwezig; past bij f-kop-1 (cat.**16**)

Beerlaag beerput 4A

16 *1:2*

1a 11BTS44
1b beerlaag beerput 4A (1600-1700)
2 f-kop-1
3 1675-1725
4a 4/ 8 cm
4b licht afgeronde kop met rechte rand, op standring
5a faience (geel baksel)
5b tinglazuur, beschilderd blauw op wit (lichte blauwzweem)
5c imitatie Kangxi: buitenwand bloemen, binnen op bodem oog met strik
5d rand en standring gesleten
6a standring
6b
6c
7 kop
8 Noordelijke Nederlanden
9 randfragment van tweede exemplaar aanwezig; past bij f-bor-8 (cat.**15**)

17 *1:2*

1a 11BTS44
1b beerlaag beerput 4A (1600-1700)
2 f-kop-1
3 1675-1725
4a 4/ 7 cm
4b licht afgeronde kop met rechte rand, op standring
5a faience (geel baksel)
5b tinglazuur, beschilderd blauw op wit (lichte blauwzweem)
5c imitatie chinees: buitenwand vakken met strikken en bloemen
5d rand en standring sterk gesleten
6a vrij hoge standring
6b
6c
7 kop
8 Noordelijke Nederlanden
9 bodemfragment tweede exemplaar aanwezig

18

1a 11BTS44G
1b beerlaag beerput 4A (1600-1700)
2 gl-fle-105
3 1690-1750
4a 18/ 23 cm
4b bolfles met licht afgevlakte wand en lange hals, lip met draad afgezet
5a glas (groen met blauwe zweem)
5b
5c
5d staat scheef
6a opgestoken bodem, pontilmerk
6b verticaal oor
6c compleet
7 fles
8
9 plus identiek tweede exemplaar en fragment van derde (11BTS44H); Kottman 2010 fig.21

Demping beerput 4A

Beerlaag beerput 5F

19

1a 11BTS45
1b demping beerput 4A (1675/1700)
2 f-plo-4
3 1679-1700
4a 24/ 5 cm
4b diepe plooischotel, afgerond model met standring
5a faience (geel baksel)
5b geheel tinglazuur, blauw op wit met contourlijnen
5c leeuw in (Hollandse) tuin, onderzijde gemerkt GK
5d
6a standring
6b oor
6c incompleet
7 plooibord
8 Delft
9 merk Gerrit Pietersz Kam in de Drie Posteleyne Astonne in Delft,1679-1700; Van Aken-Fehmers 2001, 207-208, 211-214

20

1a 11BTS6A
1b beerlaag beerput 5F (1700-1775/1800)
2 w-gra-22
3 1700-1800
4a 19,5/ 15.5 cm
4b wijdmondige grape met afgeronde buikknik en licht uitgebogen rand
5a wit aardewerk
5b uitwendig groen geglazuurd, inwendig geel
5c
5d beroet, gesleten
6a drie poten
6b verticaal geknepen lintoor, schenklip
6c vrijwel compleet, mist stukken uit wand
7 grape
8 Noordelijke Nederlanden (Alkmaar?)
9

21

1a 11BTS6B
1b beerlaag beerput 5F (1700-1775/1800)
2 iw-bor-11
3 1760-1800
4a 2,5/ 26 cm
4b ondiep bord met vlag met reliëfversiering, knik van spiegel naar vlag, op standring
5a industrieel wit aardewerk
5b roomgeel loodglazuur
5c rand ‘feather edge’, bodem niet gemerkt
5d
6a minuscule standring
6b
6c grotendeels compleet, mist deel van rand
7 bord
8 Engeland
9

Ophogingsgrond/ kuil zuidwesthoek

22

1a 11BTS20A
1b Ophogingsgrond/kuil zuidwesthoek (1775/1855)
2 f-bor-7
3 1775-1850
4a 3/ 15,5 cm
4b diep bord met holle spiegel, knik spiegel-vlag, smalle vlag, op standring
5a faience (geel baksel)
5b tinglazuur, beschilderd diepblauw op helder wit
5c landschap met ruïne, ruitjes op de vlag, binnen cirkels
5d rand sterk gesleten
6a standring met aatje
6b
6c compleet
7 bord
8 Noordelijke Nederlanden
9

23 *1:2*

1a 11BTS20B
1b ophogingsgrond/kuil zuidwesthoek (1775/1855)
2 w-dek-16
3 1700-1825
4a 2,5/ 4,2 cm
4b conisch deksel met sluitrand en knop
5a wit aardewerk
5b loodglazuur
5c groen en geel gevlamd
5d rode aanbaksels
6a
6b knop
6c gaaf exemplaar
7 deksel (klein model voor theepot of olielamp)
8 Noordelijke Nederlanden (Alkmaar?)
9